

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2023

MICHAELA KOLÁČNÁ

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Ztráty a nálezy. Architektura továrnických vil a možnosti
jejich obnovy a památkové ochrany
Čtrnáct případových studií z Královéhradeckého a Libereckého kraje
Bakalářská práce

2023

Michaela Koláčná

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2022/2023

Studijní program: Historické vědy
Forma studia: Prezenční
Obor/kombinace: Ochrana hmotných
památek + Historie

Podklad pro zadání bakalářské práce studenta

Jméno a příjmení: **Michaela Koláčná**
Osobní číslo: **H19137**
Téma práce: **Ztráty a nálezy. Architektura továrnických vil
a možnosti jejich obnovy a památkové ochrany.
Čtrnáct případových studií z Královéhradeckého a Libereckého kraje**
Téma práce anglicky: **Lost and found. The architecture of factory villas
and possibilities of their reconstruction and protection.
Fourteen case studies from the Hradec Králové and Liberec region**
Vedoucí práce: **doc. Mgr. Pavel Panoch, PhD.**
Zadávající katedra: **UHV – Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování:

Práce bude věnována historii, architektuře a historii vybraného souboru bývalých továrnických vil na území Královéhradeckého a Libereckého kraje s možnými teritoriálními přesahy tam, kde to bude vyžadovat kontext (identičtí stavebníci, autorský okruh projektantů, kulturně-historické souvislosti ad.). Zpracovatelka se soustředí nejen na samotnou architekturu továrnických sídel, ale i na situaci obytných objektů vzhledem k továrním provozům a charakteristiku konkrétní industriální výroby v nich realizované. Pokusí se vybrat vzorek staveb (z nichž některé, např. Josefem Gočárem navržená tzv. stará Sochorova vila ve Dvoře Králové n. Labem, již byly zbořeny a řada dalších je dnes zpustlá, chátrající a nevyužívaná) nejen fotograficky zdokumentovat, dohledat k nim ikonografické prameny (historické plány, staré fotografie, pohlednice, jejich prezentace na firemních prospektech) a popsat příčiny jejich zániku, ale i nastínit možnosti jejich záchrany, obnovy a rekonverze k dalšímu využití. Vybraný reprezentativní vzorek vil, utříděný do kritického katalogu, prohloubí poznání fenoménu architektury ve službách reprezentace fabrikantů z období závěru 19. a první poloviny 20. století.

Seznam doporučené literatury

- Zdeněk Wirth. Villa. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst* 1910, roč. 2, č. 1, s. III-VI.
- Otokar Nový. Charakter zahrady. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst*. 1910, roč. 2, s. 187-188.
- Jan Koula. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*. Praha: Česká grafická unie, 1940.
- Jan Randáček. Liberecká architektura v letech 1895-1938. In: *Umění* XLVII, 1999, č. 6, s. 528 - 537.
- Zdeněk Lukeš. *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938*. Praha: Fraktály, 2002.
- Pavel Halík - Aleš Jungmann a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: Foibos ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Liberci, Severočeským muzeem v Liberci, 2007.
- Petr Urlich - Miroslav Podhrázký a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje*. Praha: Foibos ve spolupráci s Muzeem východních Čech a Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Josefově, 2007 (a další díly ze série „slavné vily“ z produkce nakl. Foibos).
- Petr Kratochvíl (ed.). *Velké dějiny zemí koruny české: tematická řada architektura*. Praha: Paseka, 2009.
- Vladimír Šlapeta - Pavel Zatloukal. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Foibos, 2010.
- Michal Kohout - Rostislav Švácha. *Česká republika - moderní architektura. II. díl, Čechy*. Praha: Zlatý řez, 2014.

Podpis vedoucího práce:

Datum zadání práce: 7. ledna 2021

Datum odevzdání práce: 28. srpna 2023

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne:

Prohlašuji:

Tuto práci s názvem *Ztráty a nálezy. Architektura továrnických vil a možnosti její obnovy a ochrany – Čtrnáct případových studií z Královéhradeckého a Libereckého kraje* jsem vypracovala samostatně a veškeré mnou použité zdroje jsou řádně odcitovány a uvedeny v seznamu na konci práce.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce

jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

Ve Velkém Oseku dne 28. srpna 2023

Michaela Koláčná

Poděkování

Chtěla bych v první řadě poděkovat doc. Mgr. Pavlu Panochovi, PhD. za odborné vedení práce a cenné rady. Dále mé poděkování patří zaměstnancům Státního oblastního archivu v Hradci Králové a Státního okresního archivu v Trutnově, kteří mi byli velmi nápomocní při vyhledávání dokumentů. V neposlední řadě děkuji všem blízkým za jejich trpělivost a ochotu.

ANOTACE

Cílem této práce je zaznamenat stavební osudy vybraných továrnických vil v Královéhradeckém a Libereckém kraji vystavěných v rozmezí od druhé poloviny 19. století do první poloviny 20. století, jejichž existence byla nebo je i doposud ohrožena. Součástí výběru jsou také vily již zaniklé. Práce se věnuje jak obecnému rozboru vily jako architektonického typu, tak rozboru jednotlivých vil z vybraného souboru v závislosti na jejich specifickém pojetí v kontextu se zadavateli, v tomto případě továrnickými rodinami. Továrnické vily jsou zkoumány nejen z hlediska architektonického, ale i historického, s přihlédnutím k hlavním politickým a hospodářským událostem, jež přímo i nepřímo určovaly osud vil. Dále se práce pokouší zhodnotit aktuální stav ohrožených vil s navržením adekvátního způsobu záchrany a v případě zachráněných vil zhodnocuje úspěšnost a citelnost jejich restaurace s ohledem na jejich novou funkci. V obsahu práce se také reflektuje přístup státní památkové péče k objektům toho typu a kritika absence jejich ochrany.

KLÍČOVÁ SLOVA

architektura – vily – památková péče – ohrožené stavby – průmysl – továrníci – 19. a 20. století – Královéhradecký kraj – Liberecký kraj

ANNOTATION

The aim of this thesis is to record a selected set of factory villas in Hradec Králové and Liberec region, which were built from the second half of the 19th century to the first half of the 20th century and which existence was or still is endangered. Defunct villas are also a part of this set. The thesis also deals with both general analysis of the villa as of architectural type and the analysis of individual villa from the selected set according to their specific conception in context with the contractor, in this case the factory owner. Factory villas are analysed not only from the architectural, but also the historic point of view taking the account the main political and economic events that directly or indirectly determined the fate of villas. Furthermore, the thesis attempts to evaluate actual state of endangered villas with the suggestion of adequate way of saving them and in the case of saved villas evaluate the success rate and the frugality of their restoration considering their new function. In the content of the thesis is also reflected the approach of the national monument care to the objects of this type and the critique of absence of their protection.

KEYWORDS

Architecture – villas – monument care – endangered buildings – industry – industrialists –
19th and 20th century – Hradec Králové region – Liberec region

Obsah

Úvod.....	9
1. Problematika ochrany architektury období historismu a moderny z hlediska dvou odborných publikací.....	11
2. Charakteristika vilových objektů	16
3. Původ a vývoj vilové architektury	17
3.1 Vznik a vývoj vil v antice.....	18
3.2 Vývoj vil od renesance po klasicismus	20
3.3 Rozmach a vývoj vil v období historismů.....	28
3.4 Nástup moderny ve vilové architektuře.....	33
4. Specifika továrnických vil.....	41
5. Vzestup a úpadek průmyslového podnikání od roku 1848 do roku 1948.....	45
6. Továrnické vily v Královéhradeckém kraji.....	51
6.1 Vila Josefa Etricha.....	55
6.2 Vila Prospera Piette	63
6.3 Vila Josefa Seykory	68
6.4 Vila Gustava Deutsche	72
6.5 Vila Jindřicha Bondyho	77
6.6 Vila Jana Sehnoutky	80
6.7 Vila Josefa Wolfa	85
6.8 Vila Josefa Sochora	93
6.9 Vila Františka Klugeho ml.	100
7. Továrnické vily v Libereckém kraji.....	103
7.1 Vila Adolfa Schwaba.....	108
7.2 Vila Josefa Ressela	114
7.3 Vila Konrada Blaschky.....	118
7.4 Vila Willyho von Klingera	121
7.5 Vila Ignáce Hornycha.....	125
8. Degradční faktory neudržovaných staveb v kontextu aktivity Urban Exploration	129
9. Přístup státní památkové péče k vilovým objektům na vybraných příkladech.....	132
10. Možnosti záchrany ohrožených vil	136
Závěr	140
Summary.....	145
Seznam zdrojů.....	146
Archivní prameny.....	146

Sekundární prameny a literatura	147
Internetové zdroje	150
Seznam vyobrazení	155

Úvod

Na českém území se nachází obdivuhodné množství staveb vilového charakteru prezentovaných pestrými škálami uměleckých stylů. Ještě v minulém století se vily řadily mezi jedny z nejohroženějších architektonických typů, neboť jim nebyla přikládána taková hodnota jako starším památkám. Tento přístup se změnil s koncem minulého století a řada zanedbaných vil byla revitalizována. Nicméně ohroženým typem nadále zůstávají vily továrnické, které nedaleko nebo v rámci ať už funkčních či nefunkčních průmyslových areálů nenachází využití. Problematika těchto vil je však mnohem komplikovanější a vyžaduje osvětlení několika politických, ekonomických, sociálních a kulturních událostí, v jejichž důsledku vily vznikaly, vyvíjely se, chátraly a zanikaly. V posledním desetiletí je vilám věnována větší pozornost a jedním z výsledků tohoto zvýšeného zájmu se stala čtenářsky úspěšná knižní série *Slavné vily* od nakladatelství Foibos diferencovaná podle krajů. Jak už vyplývá ze samotného názvu, jedná se o vily, které se nějakým způsobem proslavily, ať už díky architektovi, stavebníkovi nebo umělecké hodnotě – častěji však díky kombinaci všech těchto aspektů. Moje práce je naopak věnována vilám, kterým se zatím nedostalo zasloužené pozornosti, přestože některé jsou dílem významných architektů. I vily neznámého či méně známého autorství jsou neprávem opomíjené, přestože jejich architektonický a historický vývoj je přinejmenším zajímavý a hodný detailnějšího výzkumu. Cílem mé práce je proto tyto dvě hlavní hlediska vývoje zaznamenat a poukázat na hodnoty, kterými ohrožené vily disponují. Vybraný soubor vil také obsahuje stavby zaniklé. V tomto případě budou kriticky pojednány poslední roky jejich existence, proces snah jejich záchrany a konečné rozhodnutí o demolici.

Práci dělím na dvě části, kdy první je věnována obecným náležitostem nezbytných pro uvedení do daného tématu a druhá se již věnuje konkrétním vilovým objektům a problematice, která s nimi bezprostředně souvisí. Tato část je doplněna o fotografickou a plánovou dokumentaci nezbytnou pro pochopení dané situace.

První kapitola sleduje klíčové momenty vývoje přístupu památkové péče k historizující a modernistické architektuře a shrnuje hlavní myšlenky z dvou odborných publikací, které se staly základem pro progres v ochraně památkových objektů, na které do té doby nebyly brány dostatečné ohledy a jejichž hodnoty nebyly rozeznávány, natož doceněny. V druhé kapitole se v krátkosti věnuji obecné charakteristice vily jako stavebního typu s dobově odlišnými náhledy. V třetí kapitole rozebírám jednotlivé vývojové fáze vilové architektury od antiky až po modernu s přihlédnutím k vývoji v českých

zemích a k regionálním rozdílům tam, kde si to dané období vyžaduje. V případě vývojových fází po polovině 19. století, kde docházelo k rozmachu vilové architektury, se už věnuji převážně českému území. Čtvrtá kapitola je zaměřena na charakteristické rysy továrnických vil, kde se snažím na základě shrnutí svého bádání určit specifické znaky tohoto typu průmyslového objektu a vyhranit ho vůči ostatním typům vil. V této kapitole uvádím jen obecné zdroje, neboť její obsah vznikl především na základě terénního výzkumu a průběžného sledování dané problematiky. Pátá kapitola sleduje vzestup průmyslníků v polovině 19. století, průběh jejich podnikatelské činnosti zahrnující úspěchy a krizová období v závislosti na politicko-ekonomickém pozadí a v závěru první poloviny 20. století jejich neodvratný úpadek.

Následující dvě kapitoly jsou již věnovány vybranému souboru vil rozdělených podle regionálního umístění na Královéhradecký a Liberecký kraj a řazených chronologicky podle doby vzniku. Úvodní části těchto dvou kapitol přibližují ve sledovaném období historickou, průmyslovou, kulturní a národnostní situaci v obou krajích. U jednotlivých vil se pak liší míra informací a struktura obsahu je vázána na stav objektu. Základní strukturu tvoří historie průmyslového podniku, architektonický popis vily a její současný stav. Tyto kapitoly byly zpracovány především na základě terénního výzkumu a porovnávání současných a dobových fotografických a kartografických pramenů společně se stavební dokumentací.

V osmé kapitole se snažím nastínit proces degradace staveb a jeho hlavní činitele s přihlédnutím k současné trendové a adrenalinové aktivitě Urban Exploration (urbex), jejímž cílem je infiltrace do nevyužívaných objektů a jejich dokumentace. Tato činnost se však v mnohých ohledech řadí mezi ty sporné a zahrnuje jak kladné, tak i záporné nahlížení na celou věc i vzhledem k rozdílnému chování členů. Především tomu zápornému chování bude věnována tato kapitola. Devátá kapitola řeší problematiku přístupu památkové péče k vilovým objektům s uvedením konkrétních příkladů, a to pouze ve stručnosti, neboť se jedná o komplikovanou otázku s mnoha rozličnými osobními přístupy, která by vyžadovala samostatné téma. V závěrečné kapitole uvádím pozitiva a negativa potenciálních funkcí továrnických vil a nabízím reálné a citelné možnosti jejich záchrany, tedy nové využití, které by respektovalo historicko-architektonickou hodnotu a zároveň korespondovalo se současnými požadavky na kvality, komfort a zařízení obydlí.

1. Problematika ochrany architektury období historismu a moderny z hlediska dvou odborných publikací

Česká republika jako země s bohatou architektonickou minulostí, jíž se na rozdíl od jiných zemí devastační válečná léta první poloviny 20. století dotkla jen minimálně, disponuje poměrně rozsáhlým fondem vilové architektury převážně historizujícího a modernistického původu. Přestože války tento cenný fond ušetřily, poválečná totalitní éra již nebyla ke kulturnímu dědictví naší země příliš shovívavá, zvláště pak k hmotné kultuře mladšího původu a ke stavbám, které v novém režimu těžko hledaly využití a které byly náročnější na údržbu. Není tak překvapivé, že hlavními oběťmi se stávala obytná architektura druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století, která stála v kontrastu s jednoduchými a snadno udržitelnými socialistickými novostavbami. Vzhledem k tomu, že bylo zapotřebí vyřešit otázku nevyhovujících budov a uvolnit prostor tehdy preferované vizi nové socialistické společnosti s tím, že existovala alespoň částečná úcta ke staršímu kulturnímu dědictví, řada mladších památek byla srovnána se zemí, v lepším případě – i když tato slova nejsou zcela adekvátní – byla nenávratně poškozena necitelnou rekonstrukcí.¹

V současné době je již tomuto ohroženému fondu, jehož součástí je i mnoho továrnických vil, věnována stále větší pozornost, s čímž se zvyšuje také úsilí o jeho ochranu. Kde se však nachází hlavní mezníky v uvědomění si hodnot architektury toho sledovaného období a jak se tento posun projevil ve státní legislativě? Odpovědí může být několik příspěvků od odborníků na památkovou péči, kteří se v době minulého režimu snažili vystihnout problematiku ochrany neprávem nedoceněných staveb, dohledat příčiny společenské apatie ke kulturnímu dědictví a dobrat se v rámci pravidelně svolávaných symposií ke společnému konsenzu v akutní problematice změny přístupu společnosti k architektuře 19. a 20. století. Domnívám se, že se jedná o otázku zcela relevantní pro téma této práce, neboť je třeba nalézt příčinu masového nezájmu o architekturu vilového typu a s ní spojenou problematiku ochrany, která vyústila až k nenávratným ztrátám objektů neopakovatelné hodnoty.

Během druhé poloviny 20. století se uskutečnila řada konferencí, na nichž byly sdíleny různé poznatky z oboru památkové péče a projednávány ožehavé otázky tehdejší doby související se stavem památkového fondu. První větší konference, která se v mnoha ohledech

¹ NOVOTNÝ, Vladimír. *Socialistická památková péče*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1971. 43 s.

týká tématu mojí práce, se uskutečnila v roce 1970 v Brně.² Hlavními důvody svolání konference byly radikální přestavby měst³ na úkor památek moderní architektury první poloviny 20. století, které však v té době ještě bojovaly za přisouzení statutu památky, dále pak stagnace rozpoznávání hodnot moderní architektury a v neposlední řadě nedostatek odbornosti a tím pádem i fatální dopady na památkový fond.⁴ Ze všech přednesených referátů zmíním pouze ty myšlenky, které mohou být úvodem do problematiky památek mladší provenience, kterou budu dále rozvíjet na konkrétních příkladech ve druhé polovině této práce.

Prvním zásadním problémem socialistické památkové péče, který už byl ke konci minulého století úspěšně překlenut, byla teoretická nepřipravenost a nedostatek specializovaných pracovníků, jak hned na začátku konference poznamenal Jiří Grabmüller a Václav Richter. Vznikla zde naléhavá potřeba reorganizovat státní orgány památkové péče a soustředit se na zlepšení výuky památkářů, aby byla učiněna přítrž neadekvátním přístupům ke kulturnímu dědictví, které poznamenaly především historizující a modernistické stavby.⁵

Dalším problémem, který byl rozebírán a který je stále aktuální, bylo účelové využití památek a jejich začlenění do současného života s vyhověním dobovým potřebám, aniž by byla památka znehodnocena. Vhodné východisko se snažil nalézt Vladimír Novotný referující o kontinuitě starého a nového umění. Poznamenal, že „*kde účelové poslání ve své hodnotě klesá, tam je architektonické dílo znehodnoceno utilitárními přídávky*“, z čehož vyvodil, že se památková péče musí snažit, „*aby účelové využití památky nekleslo ve své hodnotě pod význam původního účelového poslání, a aby veškeré změny byly alespoň na umělecké úrovni původního díla*“.⁶ Tento problém se týká primárně obytných budov, kde jsou původní prostory často znehodnocovány zvýšenými osobními požadavky majitele na komfort a designově upravovány k individuálnímu životnímu stylu. Rizikovou skupinou památek jsou tedy především vily. Zůstává zde problém dialogu mezi starým a novým a míra jeho pozitivního vývoje závisí hlavně na přístupu majitele.

² GRABMÜLLER, Jiří a kol. *Ochrana památek moderní architektury – Sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci o ochraně památek moderní architektury (Brno, březen 1970)*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1972. 92 s.

³ Historizující i modernistická zástavba v mnoha městech musela ustoupit sídlištnímu stavitelství, neboť bylo zaprvé třeba vyřešit bytovou krizi a zadruhé časově úspornější montované budovy ze snadno dostupných prefabrikovaných materiálů byly zdánlivě přijatelnější pro československou ekonomiku.

Tamtéž, s. 12-13

⁴ Tamtéž, s. 7-10

⁵ Tamtéž

⁶ Tamtéž, s. 11

Pokud nejsou například změna vnitřní dispozice objektu nebo jiné nevhodné zásahy, včetně změny mobiliáře, legislativně omezeny, majitel má v podstatě volnou ruku.

V současné době je obor památkové péče natolik pokročilý, že je schopný určit, především díky interdisciplinárnímu přístupu, takové hodnoty dané památky, které v minulém století zůstávaly bez povšimnutí. A více než na kterémkoliv jiném souboru památek se to projevovalo právě na mladších realizacích, které tehdy jako stavby nedávného vzniku postrádaly jednu z předních hodnot valné většiny uznaných kulturních památek, a to hodnotu stáří. Jestliže hodnota stáří nebyla některými zainteresovanými osobami přisuzována ani historizujícím stavbám, které byly zároveň vnímány jako pouhá kopie starších slohů, vyhlídky moderní architektury na opodstatnění jejich zamýšlené ochrany byly mizivé. Hodnoty moderní architektury, které nemusí bezpodmínečně zahrnovat hodnotu stáří, představil na konferenci Zdeněk Kudělka. Položil zásadní otázku, a to zdali je možné považovat za památku stavbu nedávného vzniku, tedy takovou stavbu, která nepamatuje. Odpověděl na ni odkazem na jiný referát, který dospěl k závěru, že za památku by mělo být považováno každé umělecké dílo působící svými kvalitami na přítomnost nehledě na dobu vzniku. V závislosti na to Kudělka navrhl „uznat nutnost přesunout historickou hodnotu objektu, eventuálně pouhou hodnotu stáří ve prospěch umělecké hodnoty, která (...) už nemusí být nutně provázena hodnotou památkovou“. Zároveň zdůraznil nutnost změny horní časové hranice rozsahu péče, kterou navrhoval posunout až k přítomnosti, což by vyplynulo z úspěšné změny dosavadního pojetí památky a otevřelo novou cestu k ochraně vybrané moderní architektury v následujících desetiletích.⁷

Plnohodnotná ochrana památek by samozřejmě nebyla možná bez příslušné legislativy. V době, kdy probíhala konference, již existoval památkový zákon z roku 1958 a na morální povinnost chránit dědictví minulosti apelovaly také mezinárodní charty.⁸ Nicméně v ochraně moderní architektury stále existovaly značné mezery, kterých bylo dle libosti využíváno. Zatímco v některých zemích zájem o zachování modernistických děl nabýval účinnosti bezprostředně po skončení druhé světové války, v tehdejší Československu ještě působilo tradiční myšlení vídeňské školy dějin umění uznávající jen hodnotu stáří a základní památková ochrana modernistických děl účinnost postrádala. Teprve v šedesátých letech se postupně obracela pozornost i na secesní

⁷ GRABMÜLLER, Jiří a kol. *Ochrana památek moderní architektury – Sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci o ochraně památek moderní architektury (Brno, březen 1970)*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1972. s. 31-34

⁸ Benátská charta (1964), Florentská charta (1982), Washingtonská charta (1987)

a meziválečné stavby, jejímž dalším posunem bylo svolání brněnské konference.⁹ Z výše zmíněných hlavních myšlenek účastníků vyplývá, že cílem konference bylo obhájit hodnoty moderní architektury, vhodně ji začlenit do chodu současného života a dát podnět k legislativní úpravě, která by zajistila pevnější ochranu do té doby druhořadých památek. Ale jak v rámci diskuzních příspěvků konference poznamenal Vlastimil Vinter poté, co upozornil na nedostatečný výklad základních znění zákona o kulturních památkách: „Pravý a vlastní nedostatek není v neúplnosti zákona, ale v neúplnosti jeho uplatňování a provádění v praxi“.¹⁰ Což je skutečnost, která se týká i současnosti.

Problémy spojené s mladšími památkami také podrobně rozebírá publikace z roku 1989 s názvem *Architektura 19. a počátku 20. století – problematika ochrany a údržby*.¹¹ Hned v úvodní kapitole Yvonne Janková ospravedlňuje existenci historizující architektury, která byla považována za nevkusnou a napodobující, správnou připomínkou, že inspirace se v různých časových intervalech stále navrácí k minulosti, která je takřka nevyčerpatelným zdrojem a nalézáme v ní jakýsi pravdivý a přirozený odraz našeho bytí včetně uvědomění si složité kontinuity všech jeho aspektů. Následně upozorňuje na důležitost estetických faktorů působících pozitivně na psychiku člověka, s čímž by mělo být v souladu prostředí, ve kterém žijeme, a působit po hmotné stránce přirozeně a zdravě, stejně jako je to v oblasti přírody. Tato kritéria uznávaná odborníky však nebyla v praxi dodržována a příkladem může být právě architektura sledovaného období. Především historizující a secesní budovy byly v duchu „nezbytné“ modernizace očišťovány od dekorativních prvků a zbavovány původního mobiliáře, protože stavba měla dle tehdejších názorových postojů především sloužit. V době vzniku publikace již pokročila úroveň teorie památkové péče v oblasti architektury 19. a 20. století, k čemuž nepochybně z velké části přispěla výše zmíněná celostátní konference, nicméně v jejím praktickém uplatňování se stále nacházely jisté mezery.¹²

Publikace dále řeší otázku modernizace a údržby. Snaží se vyvrátit většinovou představu o tom, že novostavby jsou pro ekonomiku snesitelnější a výhodnější na rozdíl od obnovy historických budov, která vyžaduje speciální a kvalitní materiály v té době zcela zastíněné lacinými prefabrikáty. Z tohoto i z mnoha dalších důvodů panovala tendence vyměňovat vše staré za nové, což bylo považováno za správný výklad modernizace.

⁹ Tamtéž, s. 15 a 18

¹⁰ Tamtéž, s. 67

¹¹ Kolektiv autorů. *Architektura 19. a počátku 20. století – Problematika ochrany a údržby*. České Budějovice: Dům techniky ČSVTS, 1989. 169 s.

¹² Kolektiv autorů. *Architektura 19. a počátku 20. století – Problematika ochrany a údržby*. České Budějovice: Dům techniky ČSVTS, 1989. s. 1-5

Opět zde můžeme spatřovat společenskou lhostejnost, pod jejímž vedením bylo zničeno mnoho architektonických hodnot. V souvislosti s tím publikace poukazuje na nedostatek porozumění a uznání a zároveň nastiňuje myšlenku individuálního přístupu ke každé památce. Jiří Kotalík správně popsal skutečnost, která je zřejmá, ale kterou je nutné stále opakovat: „*Co nevyrobíme dnes vyrobíme za rok, ale co necháme dnes zničit bude za rok nenávratně pryč*“.¹³ Ochrana památek je neustálý boj s časem, obzvláště patrná je tato skutečnost u továrnických vil, jak ještě bude rozebíráno. Ale není hlavním cílem kvantita památkově chráněných budov. Jak naznačil Miloš Pistorius: „*Nejde (...) o to, kolik památek zachováme, ale více o to, kolik a do jaké míry z nich památkami opravdu zůstane*“.¹⁴

Celá problematika se netýká pouze odborných kruhů, jak by se mohlo zdát. Zmíněné sborníky nesloužily jen jako záznam konferencí pro specializované skupiny, ale také apelovaly na tehdejší společnost, aby si uvědomila mnohačetné a nepostradatelné hodnoty přehlížené architektury. Proto je třeba si i dnes uvědomit důležitost celé společnosti v této problematice a jeho morálního aspektu v oblasti ochrany kulturního dědictví. Společenská osvěta může být výrazným hybatelem v úrovni památkové péče, neboť je to především zájem a kulturní aktivita širokých vrstev společnosti, měst a obcí, které dávají podnět k ochraně a údržbě opomíjených děl. Aneb jak zní jedno z ustanovení památkového zákona: „*Je občanskou povinností každého, aby ochraně památek byl nápomocen*“.¹⁵

¹³ Tamtéž, s. 6-12

¹⁴ Tamtéž, s. 83

¹⁵ Zákon č. 22/1958 Sb., zákon o kulturních památkách [online]. Zákony pro lidi © AION CS, s.r.o. 2010–2023
Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22>

2. Charakteristika vilových objektů

Pod pojmem vila si nejčastěji představíme honosné rodinné sídlo na rozlehlém pozemku se zahradou. Jaké jsou ale odborné definice vily? V Ottově naučném slovníku je vila popisována jako „*u Římanů stavba (...) za branami města (...) a podnes udržel se tento název pro letohrádek na venkově postavený (...) bývala vypravena všemožným pohodlím a neobvyklým přepychem (...) Při těchto vilách bývaly zřizovány rozkošné libosady...*“¹⁶ V Riegrově slovníku můžeme nalézt obdobný popis: „*u Římanů venkovský (letní) dům, v němž zámožnější a vzácnější lidé přebývali (...) později nádherně upravený panský dům vila urbana (...) K této vile přidružovala se tzv. vila rustika, zahrnujíc v sobě rozličné hospodářské budovy.*“¹⁷ Aktuálnější definice se nachází v různých slovnících zaměřených výhradně na dějiny umění či přímo na architekturu. Jedna z takových definic zní: „*V dnešním stavitelství slovo vila zpravidla označuje samostatný obytný dům se zahradou zejména ve vilových čtvrtích a zahradních městech.*“¹⁸ Z další publikace zaměřené výhradně na vilovou architekturu vyplývá, že vilu je možné považovat za individuálně řešené bydlení pro střední a vyšší vrstvu společnosti a o zmenšeninu venkovského aristokratického sídla.¹⁹ Nicméně se jedná o velmi obecné definice vzhledem ke specifičnosti jednotlivých vil, jejichž funkce se v průběhu let i vícekrát měnila (a tudíž i jejich podoba) v závislosti na momentálním vlastnictví, které v mnohých případech vycházelo z politicko-společenské situace v zemi. Shrnu-li výše uvedené definice do jedné věty s přihlédnutím k vlastnímu bádání a budu-li popis vztahovat na primární účel vilových objektů, pak je možné považovat vilu za *městské, předměstské, či venkovské k sezónnímu i trvalému bydlení určené individuální rodinné sídlo, proměnlivé svou formou podle dobových vlivů a společenské příslušnosti zadavatele, zpravidla zahrnující zahradu upravenou do podoby parku.*

¹⁶ *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí.* Praha: ARGO : Paseka, 1996, 26. sv. s. 724. ISBN 80-7185-057-8

¹⁷ *Riegrův slovník naučný.* Praha: I. L. Kober, 1872. 19. sv. s. 1087

¹⁸ BLAŽIČEK, J. Oldřich a Jiří KROPÁČEK. *Slovník pojmů z dějin umění.* Praha: Odeon, 1991. 1. vyd. s. 222. ISBN 80-207-0246-6

¹⁹ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska.* Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 7–43. ISBN 978-80-87073-28-5

3. Původ a vývoj vilové architektury

Vilová architektura je dědictvím antiky, v níž byla rozdělena na tři základní typy podle jejího umístění a účelu. Značné oblíbenosti mezi nobilitou dosáhla především vila venkovská, a to nejvíce v řeckém helénském a v římském republikánském období, kdy vznikaly první vilové kolonie. Rozkvět vil byl přerušen nástupem středověké kultury preferující obranné stavby. Revitalizace vil nastala až s novými evropskými poměry a příchodem renesance, během níž došlo k prudkému rozmachu předměstských sídel v oblasti severní Itálie a Říma. Dle lokality se vily diferencovaly na dva hlavní typy – toskánský a římský. Především v pozdní renesanci se oblíbenost vil výrazně rozrostla, přičemž tato aktivita je spojena se jménem Andrei Palladia, který se svými realizacemi do tohoto období nejvíce zapsal a jehož vily se staly vzorem pro následující staletí. Renesanční vily vycházely z tradice klasické architektury, která byla modifikována dle dobových potřeb a vkusu. V barokní éře nastal útlum a novostavby vil vznikaly oproti předchozímu období jen v menší míře. Mnohem více docházelo k barokním úpravám renesančních vil podle nových společenských měřítek. Teprve návrat ke klasickým formám a antické tradici zaktualizoval téma vily počínající anglickým palladianismem čerpajícím prvky z Palladiových děl aplikovaných na veřejné i soukromé stavby. Palladianské hnutí se projevilo i v dalších zemích, především s osvícenským smýšlením. Paralelně s ním vznikl krajinářský park reagující na francouzský geometricky koncipovaný park podmaňující si přírodu. Součástí anglických krajinářských parků se staly venkovské domy typu cottage vracející se svou jednoduchostí a stylem ke středověké architektuře. Tyto stavby měly později zásadní vliv na uspořádání interiéru vil, kdy jako ústřední prostor vnikaly obvykle patrové schodišťové haly a jejich variace. V českých zemích si na přelomu 18. a 19. století nechávala šlechta budovat venkovské stavby vilového charakteru s palladiánskými prvky do doby, než klasické formy vystřídal nostalgický romantismus v podobě raného historismu. Tehdy vilová architektura čerpala prvky z windsorské gotiky a svou dispozicí a proporcemi připomínala spíše zámky. Do poloviny 19. století byly jejími stavebníky zpravidla šlechtické kruhy. Teprve následkem sociální a průmyslové revoluce se vily staly záležitostí také buržoasní společnosti, přičemž mezi nejaktivnější stavebníky patřili průmysloví podnikatelé snažící se napodobit životní styl aristokracie. V průběhu celé druhé poloviny 19. století byly vilám vtiskovány historizující fasády, kdy vedoucím slohem ve vnitrozemí se stala neorenesance. Naopak v pohraničních oblastech s převážně německy mluvícím obyvatelstvem se více uchytily formy novogotické kombinované

s místním tradicionalismem a zároveň vycházející z německé pozdně středověké architektury. Mísení prvků odlišných stylů vygradovalo v posledních dvou desetiletích 19. století ve formě eklektismu a následně bylo nahrazeno příchodem individualistické moderny anglické provenience, která si ve vilové architektuře postupně získala přednostní místo, přestože byla zpočátku často kombinována s domácí tradicí a doznívajícím historismem. V secesním stylu vzniklo mnoho originálních a koncepčně různorodých vil od ornamentálního přes geometrismus až po folklorismus. Těsně před válkou začal secesi konkurovat nový národní styl kubismus, který se nejlépe testoval právě na vilových objektech. Jeho další fáze pokračovaly během první republiky, mimo jiné vlivy, společně s individualistickou modernou, tradicionalismem a neoklasicismem. Téma bydlení se stalo velmi populárním a začala se řešit otázka funkčního bydlení včetně jeho dostupnosti pro širší vrstvy společnosti. Ve druhé polovině dvacátých let 20. století se tak začíná ve vilové architektuře prosazovat funkcionalismus, nejdříve skrze výstavy a posléze i prostřednictvím intelektuální vrstvy společnosti. Ve třicátých letech už vznikaly celé funkcionalistické vilové kolonie i řady domků pro střední a nižší třídu. Intenzivní stavební aktivita a doba naplněná inovacemi byla ukončena druhou světovou válkou a zlatá éra vilové architektury už poté nebyla znovu dosažena. V poválečném Československu naopak nastal rychlý úpadek i již existujících vil. K novým výstavbám docházelo jen výjimečně, a to až v pozdějších letech s částečným uvolněním režimu. Nicméně úplná obnova výstavby vilových objektů byla umožněna až po sametové revoluci.

3.1 Vznik a vývoj vil v antice

Vynechám-li existenci palácové architektury nejstarších starověkých civilizací, kterou ještě nelze považovat za vilu v pravém slova smyslu, tak je možné kořeny vilové architektury vysledovat až do antického Říma, tedy do období, kde si politicko-kulturní situace vyžádala výstavbu reprezentativních sídel pro římskou elitu. Přestože se z dob antiky nedochovala žádná vila v původním celistvém stavu, o jejich existenci a podobě se můžeme dozvědět hned z několika zdrojů.

Za první z nich je možné považovat Homérův epos, kde se nachází detailní popis starořecké vily. Je však nutné tento text podrobit kritice a posoudit, zdali mohl popis odpovídat skutečnosti, neboť z pera básníka je na místě očekávat spíše ideál řecké vily tvořený řadou hyperbol. Homér popisuje antickou vilu jako dům obehnaný vysokou zdí zakončenou cimbuřím, která byla zároveň široká, tudíž lze předpokládat, že její součástí mohl

být ohoz. Za zdi se nacházel dvůr s hospodářským zázemím a obydlím pro čeledíny. Dále se ve dvoře nacházely lázně a zásobovací prostory. Součástí areálu byl také oltář. Samotná vila byla tvořená velkou tzv. mužskou síní, která byla ze všech místností nejhonosněji zařízená. Tato síň umožňovala vstup do ženských komnat, které se skládaly z předsíně, ložnice a ženských lázní. Vila zahrnovala také patro, do kterého se vstupovalo z mužské síně. Zároveň byla vila podsklepená. Homér se dále zmiňuje o trámových stropích a doplňcích ze zlata, stříbra a slonoviny.²⁰

Podobu starořecké vily podrobněji rozebral také řecký teoretik architektury Vitruvius ve svém nejznámějším díle *Deset knih o architektuře*. Ten se zmiňuje například o důležitosti výběru místa pro výstavbu vily, neboť vila na venkově měla sloužit především k ozdravným účelům. Co se týká samotné vily, ta měla být rozdělena na část soukromou a veřejnou. Objekt stál na obdélném půdorysu, v jehož středu bylo umístěno atrium s vodní nádrží. Tento atriový prostor byl uzavřen sloupořadím. Součástí atria mohla být také menší okrasná zahrada. Hlavní část vily tvořila panská síň, nad níž se mohlo nacházet i patro. Zbylé části bývaly spíše přízemní.²¹

Římští hodnostáři si pro výstavbu svých odpočinkových vil vybírali adekvátní lokality. Oblíbeným místem, kde dodnes můžeme nalézt fragmenty základového zdiva, byla Kampánie. Další fragmenty zůstaly zakonzervovány v Pompejích, kde nejvhodnějším a nejkompaktnějším objektem pro poznání života zámožnějších Římanů je tzv. Dům mysterií. Díky unikátní zachovalosti je možné zrekonstruovat přibližnou podobu římských vil včetně jejich interiérového vybavení.

Díky zlomkům informací, které je možné vyčíst ze všech dochovaných zdrojů, je dnes známo, že existovalo několik typů antických vil rozlišných účelů – vila urbana, vila suburbana a vila rustika. V případě vil urbana a rustika se jednalo o venkovská sídla. Rozdíl mezi nimi spočíval v hospodářské funkci, přičemž vila rustika zastávala tuto funkci primárně, zatímco u vily urbana byla spíše druhořadá. Naproti tomu vila suburbana byla stavbou příměstskou, a přestože postrádala takové možnosti jako vily čistě venkovské, snažila se co největrněji přenést část venkovského pohodlí do blízkosti města. Značný rozkvět tyto tři typy vil zaznamenaly ke konci republikánského období. Římská nobilita nalezla v těchto stavbách oblibu a zámožnější Římané měli potřebu množství svých vil znásobovat. V rámci soupeření mezi nobilitou a na základě touhy po venkovském klidu se tak poměrně

²⁰ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 9-12. ISBN 978-80-87073-28-5

²¹ VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha: Arista: Baset, 2021, 5. vyd. s. 220-227. ISBN 978-80-86410-82-1

rychle vytvořily vilové kolonie například v pohoří Latia nebo v již zmíněné přímořské oblasti Kampánii.²²

Architektura v těchto lokalitách propojovala honosné umělecké provedení, celkový přepych a komfort. Jsou známy i případy, kdy byly vily budovány na vodě. V tomto můžeme spatřovat zřetelný náznak potřeby harmonického bydlení. V helénské době měla vila spojovat čtyři aspekty – krásu, luxus, zábavu a užitečnost. Co se týká vizuální stránky těchto vil, charakteristickými prvky pro ně byly portikus a kolonáda v přilehlých zahradách. Podoba vilových zahrad je uměleckou kapitolou sama o sobě. Nacházela se zde početná sochařská výzdoba, keře upravené do různých tvarů a samozřejmě nechyběly ani vodní prvky, které dotvářely poklidnost a estetičnost zahrad. V lepším případě si mohli majitelé dovolit venkovní bazén, který se stal symbolem vysokého společenského postavení. Interiéry vil překypovaly dekorem. Často byly místnosti vymalovány historickými nebo žánrovými náměty v sytých barvách. Doložen je také mozaikový dekor. Antická vilová architektura se v následujících staletích stala vzorem pro mnohé stavby nejen na evropské pevnině a položila základy komfortního rodinného bydlení.²³

3.2 Vývoj vil od renesance po klasicismus

Společně s dozníváním antického období byla přibližně na deset staletí vilová architektura vyřazena ze stavebního repertoáru. Během středověku bylo transformováno bydlení nobility z „mírové“ architektury na opevněná sídla a s navázáním na antickou stavitelskou tradici se setkáváme až s přijetím novověkých změn a příchodem renesance. Svě využití vila jako stavební typ našla především s nástupem humanismu v kolébce renesanční architektury – v severní Itálii, kde byla přetransformována zaprvé z hospodářského dvorce podnikatelského účelu (tzv. casa di signore) a zadruhé z předměstského tvrziště (tzv. palazetto suburbano). Na základě těchto i dalších antických stavebních forem zaznamenaných v traktátech²⁴ řeckých a římských teoretiků a také na základě studií terénu s antickými pozůstatky začaly vznikat mnohačetné variace vilových objektů kombinující řecko-římské formy s lokální tradicí a dobovými inovacemi. Objevují se tak sofistikovanější a hmotově členitější vily, jejichž obliba se začala

²² ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 9-12. ISBN 978-80-87073-28-5

²³ Tamtéž

²⁴ Kopie traktátů mohly být rychleji šířeny díky vynálezu knihtisku a důsledkem toho dosáhly nové architektonické typy takového rozmachu, a to i v zaalpských oblastech.
ČORNEJ, Petr a kol. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992. 1. vyd. s. 205, 247. ISBN 80-85192-29-2

stupňovat v průběhu 15. století a největší stavební rozmach nastal v pozdní renesanci, kdy se nejvíce projevil v okolí Benátska. Zde vzniklo až na sto vilových objektů, které fatálně pozměnily topografii celé této oblasti.²⁵

Přestože byla vila v renesančním období výrazně zkultivována, svou hospodářskou funkci, byť ne ve všech případech primární, si ponechala. Například u předměstských vil bylo standardní jejich doplnění o hospodářské zázemí, které bylo součástí přilehlé zahrady. Ta však navazovala na antický koncept venkovského vilového komplexu a zahrnovala tak i estetickou a voluptární část. Zahrada se tedy opět stala nedílnou součástí vilových objektů.

I když by se mohlo zdát vymezení vilové architektury jednoznačné, italské prostředí rozlišovalo hned tři typy vil, jejichž rozdíly spočívají ve vzájemném vztahu ke krajině, v regionálním umístění a v účelu. Z geografického hlediska je možné je rozdělit na toskánské, římské a venetské.

V Toskánsku, zejména v přilehlém okolí Florencie, Luccy a Sieny, byly budovány předměstské vily ve venkovském prostředí, ale zároveň byly považovány za součást urbanismu města a dotvoření jeho topografie. Jako příklad uvedu oblast Florencie, kde se nejproslulejšími stavebníky a tvůrci renesančního charakteru města stal rod Medicejských. Stejně jako městu vtiskli novou podobu i venkovskému prostředí, a to právě vilovou zástavbou. Jejich hlavním architektem zaměřeným na projektování vil byl Michelozzo di Bartolomeo. Od svého zadavatele projektů a zároveň „otce“ renesanční Florencie Cosima de' Medici dostal za úkol přestavět dvě původně středověké pevnosti Il Trebbio a Cafaggiolo²⁶ na venkovská sídla. K jeho synovi Lorenzu de' Medici je vázán vznik další vily, tentokrát novostavby inspirované arkádovými budovami antického Říma, Poggio a Caiano²⁷ od architekta Guliana Gianbertiho da Sangalli. Všechny zmíněné vily se nacházely ve větší vzdálenosti od hradeb Florencie a nesplňovaly tak doporučení Leona Battisty Albertiho v jeho díle *Deset knih o stavitelství*, že vila by měla být v nejlepším

²⁵ MÁCHALOVÁ, Jana. *Příběhy slavných italských vil*. Praha: KANT, 2010. s. 16-26. ISBN 978-80-7437-028-1

²⁶ Pevnost Il Trebbio byla přestavěna do podoby venkovské rezidence s uzavřenou dispozicí, jakou známe u řady českých renesančních zámků. Snaha o symetrické uspořádání ještě nedospěla k matematické přesnosti, z čehož je znatelná návaznost na starší dispozici. Il Trebbio je tvořená čtyřmi křídly obepínajícími atriové nádvoří, přičemž celému objektu dominuje nárožní věž. Vrcholové části jsou lemovány předsazeným zděným ochozem a celá budova je pokryta velmi nízkou střechou.

Pevnost Cafaggiolo je vnější úpravou a užitými prvky velmi podobná Il Trebbio, ale dispozičně je členitější. Původně zahrnovala dvě věže, ale dochovala se pouze jedna, a to vstupní.

²⁷ Vila byla koncipována jako patrová dvoutraktová budova s částečně vyvýšeným suterénem nad úroveň země, který je po celém obvodu lemován před vilu předsazenými arkádami. Hlavní průčelí je tvořeno portálem v chrámovém tvarosloví, k němuž vede okrouhlé dvouramenné schodiště. Vila byla zasazena do symetricky členěného areálu uprostřed vinic. Tato vila v mnohých směrech ovlivnila podobu letohrádku Kratochvíle, a to včetně přilehlé zahrady.

případě umístěna nedaleko městské brány. Nicméně splňovaly jeho další podstatné doporučení, že by vila měla být zároveň dostatečně separována od sousedních staveb. Také doporučoval učinit výběr místa podle dostatku vodního zdroje a slunečního světla, aby stavba plnila i ozdravnou funkci.²⁸

Opakem toskánské vily se stala vila římská, která byla koncipována jako stavba zapojená do organismu města. Byla součástí městského parku, který zde zastával přednostní roli a vila, nejčastěji nazývaná casino, byla zpočátku spíše architektonickým komplementem zasazeným do přírodního prostředí. Zásadně se tedy liší od vily toskánské, která vznikala primárně jako soběstačná obytná jednotka, a jí byly přizpůsobeny zbylé části pozemku. Římské vily dosáhly rozmachu na přelomu 16. a 17. století a vycházely z fragmentů architektury starověkého Říma, která byla v té době považována za ideál pro vilové novostavby. Pro jejich výstavbu byly voleny klidnější městské čtvrti, často v kopcovitém terénu v bezprostřední blízkosti pozůstatků zdiva po antických stavbách. Iniciátory jejich vzniku byli převážně římstí kardinálové a od toho se odvíjelo jejich využití například jako úložiště sbírek spojených s kardinálskou kulturou.²⁹ Umělecká činnost však byla přerušena po vyplenění Říma císařskými vojsky roku 1527. Centrem kulturní aktivity se tak staly oblasti severní Itálie.³⁰ Během tohoto interregna byla budovatelská činnost církevních hodnostářů relokována mimo Řím a vyznačovala se výstavbou honosných a prostorných kardinálských vil zvaných ville pontificie. Přejímaly prvky antických reprezentativních sídel a jejich nedílnou součástí se jako v případě valné většiny vil stala esteticky upravená zahrada. Jmenuji například villu Tuscolana a villu Mondragone.³¹

Posledním typem je vila venetská, kterou bych označila jako prototyp továrnických vil, neboť plnila funkci ústředního správního místa zemědělských dvorů, které se často nacházely v blízkosti vodních toků. Byla určena jak k pracovním záležitostem, tak i k přechodnému pobytu majitele.

²⁸ ALBERTI, Leon Battista a Alois, OTOUPALÍK. *Deset knih o stavitelství*. Praha: Státní nakladatelství Krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 153–157

²⁹ MÁCHALOVÁ, Jana. *Příběhy slavných italských vil*. Praha: KANT, 2010. s. 16-26. ISBN 978-80-7437-028-1

³⁰ CHASTEL, André. *Vyplenění Říma. Od manýrismu k protireformaci*. Jihlava: Barrister & Principal, 2003. s. 33-37. ISBN 80-86598-50-0

³¹ Kardinálská vila Tuscolana se vyznačuje svou rozsáhlou koncepcí ve tvaru písmene T, kdy popředí tvoří reprezentativní třípatrová budova s vyvýšenou střední částí. Do této hlavní budovy je situován arkádový vchod. Na její střední část kolmo navazuje podlouhlý trakt. Vila Mondragone svou dispozicí připomíná klášterní komplex, tedy kvadraturu s ústřední zahradou. Nicméně v případě této vily jsou zastavěny pouze tři strany a čtvrtá je uzavřena zdí. Jeden z traktů je proutnut kompaktní palácovou budovou se dvěma patry v bočních rizalitových křídlech a s o další patro vyvýšenou ústřední věžovitou částí, kde se u toskánských vil zpravidla nacházelo atrium. Je tedy patrné, že kardinálské vily postrádaly architektonickou skromnost a jednalo se spíše o rozsáhlé rezidence než o vily.

MÁCHALOVÁ, Jana. *Příběhy slavných italských vil*. Praha: KANT, 2010. s. 16-26. ISBN 978-80-7437-028-1

Přestože se u jednotlivých typů vil lišil poměr hospodářské a obytné funkce, souhrnně byly označovány jako villegiatury (s výjimkou vily typu casino), které můžeme chápat jako soběstačné vilové dvorce ve venkovském prostředí a které reflektovaly tehdejší společenský ideál bydlení. Ten však nadále zůstával výsadou úzké společenské vrstvy.

Z těchto tří typů italských vil byla nejvíce propagována a zároveň se v raném novověku nejvíce uchytila vila toskánská. Jedním z hlavních propagátorů byl již zmíněný Leon Battista Alberti udávající směr, kterým se měla renesanční architektura ubírat. Prostřednictvím jeho spisů byla italská vilová architektura přenesena do zaalpského prostředí. Dle jeho názoru měla být ideální vila vystavěna v příznivé poloze ve zdravém prostředí a měla být uzpůsobena ke klidnému, tichému a krásnému životu. Zároveň považoval vilu jako prostor, který kromě užitečnosti poskytuje také pohodlí a v němž se střetává potřebné s přesytností. Co se týká podoby samotných vil, základními prvky s ohledem na antickou tradici zůstaly atrium a sloupořadí s arkádami. Zatímco městské vily měly působit vážným a důstojným dojmem, venkovské vily měly vyzařovat jistou uvolněnost a příjemnost jako prostor pro volný čas a odpočinek. Alberti zároveň kladl důraz na podobu zahrady, která měla příznivě ovlivňovat fyzické i duševní zdraví.³²

Další z renesančních teoretiků architektury byl Andrea Palladio, hlavní z inovátorů vilové architektury, který navázal na Vitruvia. V přelomovém díle *Čtyři knihy o architektuře* své myšlenky vystavěl na klasické architektuře. Palladio, stejně jako jeho předchůdci, poukazoval na výhody venkovského sídla, kde prostředí prospívalo jak duši, tak tělu, neboť byl člověk odkázán na pěší chůzi či jízdu na koni. Zároveň to dle něj bylo místo vhodné k rozjímání v případě, že byl člověk znaven činností v městském prostředí a potřeboval rušný městský život vyměnit za klid venkova.³³

Palladio ve svých návrzích uplatňoval osovou symetrii staveb a zaměřoval se především na vizuál hlavního průčelí, které podle něj mělo být nejpropracovanější částí jako ohnisko pozornosti, tedy místo, kde byl umístěn hlavní vchod, rodová symbolika a prvky, které měly zaujmout diváka. Mnoho palladiových projektů zůstalo nezrealizovaných. To se však netýká vily La Rotonda,³⁴ která se stala jeho nejslavnější realizací. V době svého

³² ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 17- 24. ISBN 978-80-87073-28-5

³³ PALLADIO, Andrea. *Čtyři knihy o architektuře*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. s. 132

³⁴ Vilu si nechal v roce 1565 postavit kanovník Paolo Almerico, podle nějž je stavba někdy nazývána Villa Almerico. Vila byla dokončena až v roce 1591, kdy spadala do vlastnictví bratří Capra. Podle nich bývá také nazývána Villa Capra. Nejvíce se však uchytil název La Rotonda vzniklý na základě centrální kruhové haly a symetrie přilehlých místností.

vzniku, a poté i s návratem ke klasické architektuře v 18. století, byla považována za ideál renesanční venkovské vily. Palladio v jejích proporcích uplatnil matematickou exaktnost a zlatý řez. Z půdorysného hlediska se jedná o kruh vepsaný do čtverce. V samém středu budovy se nachází kruhový sál, kolem nějž jsou uspořádány jednotlivé místnosti podle funkční hierarchie.³⁵ Sál je zakončen kupolí, která do prostoru vnáší světlo. Všechna čtyři průčelí jsou zakončena lodžii se schodištěm umožňující výhled do všech světových stran. Palladiovi se v této stavbě podařilo dokonale sjednotit funkci, formu a místo a položil tak základy novověké klasické architektury, z kterých se vycházelo po celá následující staletí.³⁶

V českém prostředí v průběhu renesance ještě nevznikaly vily v pravém slova smyslu, nýbrž s českým venkovem byly mnohem více kompatibilnější lovecké zámečky, letohrádky či belvedéry poskytující aristokracii jak loveckou zábavu v přílehlých oborách, tak i romantické relaxační prostředí. Inspirace k jejich výstavbě však v mnoha případech vycházela z italských vil. Příkladem může být pražský Belvedér – Letohrádek královny Anny, jehož podoba je ovlivněna antickými římskými vilami. Nicméně Belvedér byl vystavěn především za účelem reprezentace královské moci, proto v tomto případě zůstala voluptární funkce stavby spíše vedlejší.³⁷ Dalším příkladem může být letohrádek Kratochvíle, který splňoval prakticky všechny aspekty vilové architektury a v českých zemích předběhl svou dobu až na drobné výjimky přesným symetrickým uspořádáním areálu. Samotná obytná budova byla, stejně jako Belvedér, inspirovaná římskými vilami.³⁸

Během barokní éry aktivní výstavba vil načas ustala a další vznikaly jen výjimečně. Ve střeoevropském prostoru byly stejně jako v období renesance nadále preferovány letohrádky a zámečky. Jako příklad uvedu zámek Trója, který však spíše než za zámek je možné považovat za předměstskou vilu, neboť se v mnohých směrech až příliš podobá

Villa Rotonda. Villa Almerico-Capra [online]. Archiweb, s.r.o. © 2017-2023 [cit. 25.04.2023]. ISSN 1801 3902 Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/villa-rotonda-villa-almerico-capra>

³⁵ Do přízemních prostor byly situovány společenské místnosti a šatny. Z kruhového sálu umožňovala čtyři vřetenová schodiště v síle zdi vstup do soukromých komnat, které byly v úrovni prvního patra kruhového sálu ochozem.

Villa La Rotonda di Andrea Palladio [online]. La Rotonda. Progetto ©2023 [cit. 25.04.2023] Dostupné z: <https://www.villalarotonda.it/villa/>

³⁶ ZATLOUKAL, Pavel. *Kapitoly z dějin evropské architektury 1700-1914*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2022. s. 18-20. ISBN 978-80-7599-311-3

³⁷ KRATOCHVÍL, Petr a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada – architektura*. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. s. 353-356. ISBN 978-80-7432-001-9

³⁸ BŮŽEK, Václav a Ondřej, JAKUBEC. *Kratochvíle posledních Rožmberků*. Praha: NLN, 2012. s. 61-77. ISBN 978-80-7422-174-3

římským vilám, z kterých architekt Jean Baptiste Mathey vycházel.³⁹ V oblastech, které již byly hojně zastavěny vilovou architekturou v období renesance, byly v průběhu 17. století využívány vily již existující, případně byly rekonstruovány pro splnění dobových požadavků například na vyšší komfort. Oblíbenost vil jakožto ideálního rodinného bydlení ani během stagnace jejich nových realizací nikdy nevytizela a své znovuzrození zažila už počátkem 18. století, kdy se v nově tvořící osvěcenské kultuře projevil zájem o Palladiova díla. Na základě interpretací jeho projektů tak vznikl nový architektonický směr palladianismus vyznačující se dokonalou symetrií, vyváženými proporcemi a aplikováním prvků antické chrámové architektury na profánní stavební typy. V oblasti šlechtického bydlení se základním vzorem pro nové stavby stala Palladiova La Rotonda, kterou jezdila osobně studovat řada architektů z různých zemí Evropy.

První zemí, kde se zrodil palladianismus a odkud se šířil vyjma Evropy i do severní Ameriky, byla Anglie, jejíž obyvatelé se považovali za potomky Římanů. Počátky tohoto stylu v Anglii jsou datovány už do první poloviny 17. století, kdy se anglický architekt Inigo Jones navrátil ze studijní cesty po Benátsku a své poznatky přenesl do rodné oblasti. Na základě jeho projektu byla realizována první palladiánská stavba v Anglii – královská vila v Greenwichi. Vila byla koncipována jako půdorysně jednoduchá stavba se střídmostí dekorativních prvků, členěna lodžií a vstupním rizalitem s dvouramenným schodištěm. Ze dvou stran pak na ní navazuje kolonáda. Jones při jejím projektování částečně vycházel z medicejské vily Poggio a Caiano, ale ve větší míře na ní uplatnil prvky mnohem bližší palladiánské formě.⁴⁰ Realizace Iniga Jonese byly první fází palladianismu v Anglii, která skončila stejně rychle, jako začala. Teprve ve dvacátých letech 18. století nastal prudký rozmach palladianismu poháněný iniciátory z řad whigovské šlechty, která reagovala na přehnanou pompéznost sídel stuartovské dynastie a trvala na návratu k antické střídmosti.⁴¹ Na Jonesovu tvorbu navázal architekt Collen Cambell a rozpracoval jeho dílo do akademické podoby, z níž se následně vycházelo. Své teorie zveřejnil v traktátu *Vitruvius Britannicus*, kde však italskou inspiraci přesunul do pozadí a do popředí zájmu stavěl především Jonesova díla a od nich se odvíjející další realizace. Jeho traktáty jsou dále věnovány venkovským sídlům, která později ovlivnila podobu rodinných domů nejen na anglickém venkově.⁴²

³⁹ HORYNA, Mojmír a kol. *Zámek Trója u Prahy: dějiny, stavba, plastika a malba*. Praha: Paseka, Galerie hlavního města Prahy, 2000. s. 96-111. ISBN 80-7185-336-4

⁴⁰ *Inigo Jones. English architect and artist* [online]. Encyclopaedia Britannica, Inc, © 2023 [cit. 26.04.2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/art/Palladianism>

⁴¹ Tamtéž

⁴² ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 17- 24. ISBN 978-80-87073-28-5

Další osobností, která vycházela z Palladiových děl, byl anglický šlechtic lord Burlington, který si sám navrhl vlastní vilu v Chiswicku. Tato stavba je v mnohých ohledech obdobou La Rotundy, a to jak svou celkovou dispozicí a vnější podobou, tak i vnitřním členěním prostoru na devět polí.⁴³

Jako posledního architekta anglického palladianismu zmíním Richarda Castlea, který výrazně ovlivnil architekturu rodinných domů. Ve své nejznámější realizaci Russborough House⁴⁴ uplatnil palladiánské prvky a zároveň se mu zde podařilo sjednotit italský životní styl venkova s anglickým.⁴⁵

Anglické palladiánské hnutí bylo mimo jiné reakcí na přesycenost francouzských šlechtických sídel, obzvláště pak královské Versailles. Kontrapozicí nebyly jen střídme anglické stavby, ale i koncepce parků či zahrad. Souběžně s rozvíjejícím se palladianismem vznikl na počátku 18. století krajinářský park, jehož existence byla založena na myšlenkách Jacqua Rousseaua a novoplatonismu o vztahu člověka k přírodě. Tyto myšlenky tak nezůstaly pouze na filozofické rovině, ale zformovaly se ve zcela nové pojetí zahradní architektury. Anglické krajinářské parky se staly protipólem francouzských geometricky upravených parků, které vycházely z francouzského osvícenství přistupujícího k přírodě až příliš racionálně a autoritativně. Cílem krajinářských parků bylo přizpůsobení se vegetaci a umožnění volné přírodě, aby dotvářela prostor s architektonickými i dalšími lidskými díly v duchu romantické pitoresknosti.⁴⁶ Právě do těchto parků byly zasazovány anglické domy typu cottage, které se staly oblíbenou formou rodinného bydlení na přelomu 18. a 19. století. Částečně vycházely ze zásad palladianismu, ale hlavním zdrojem inspirace bylo středověké dědictví země a lidové stavitelství. Dispozice domů cottage zpravidla odpovídala jednoduchému podélnému půdorysu s dvěma více či méně vybíhajícími bočními rizality, přičemž jeho vnější podoba bývala koncipována rustikálně a oproštěna o přebytečný dekor.⁴⁷ Jejich podstatným znakem založeným na konceptu Palladiových obytných staveb se stalo hierarchické interiérové uspořádání jednotlivých místností dle funkce, kdy ústřední a nejvíce

⁴³ *Art & Culture. Richard Boyle, 3rd earl of Burlington* [online]. Britannica © 2023 [cit. 14.8.2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Richard-Boyle-3rd-earl-of-Burlington>

⁴⁴ Celkovou dispozicí této stavby ve tvaru rozevřené podkopy s ústředním vestibulem je pravděpodobně inspirován zámek Kačina.

Russborough. House /Architecture [online]. Russborough © 2023 [cit.26.04.2023] Dostupné z: <https://www.russborough.ie/house/architecture>

⁴⁵ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 17- 24. ISBN 978-80-87073-28-5

⁴⁶ STEISKALOVÁ, Jana a kol. *Památky zahradního umění a historická krajina středních Čech*. Mělník: Vyšší odborná škola zahradnická a střední zahradnická škola, 2012 s. 21-23. ISBN 978-80-87610-03-9

⁴⁷ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 17- 24. ISBN 978-80-87073-28-5

reprezentativní prostor zastávala schodišťová hala, která sloužila jako průsečík všech traktů domu. Do tohoto prostoru se soustřeďovala nejhonosnější výzdoba, neboť se jednalo o místnost, která v rámci přijímání návštěv nemohla zůstat bez povšimnutí a do níž, vynechám-li předsín, směřoval první pohled. Schodišťová hala bývala zpravidla patrová a zakončená ochozem, z něž se vstupovalo do majitelových soukromých prostor. V přízemí se nacházely prostory společenské a užitkové.⁴⁸

Teorii podstaty a zásad domu typu cottage a především jeho přilehlé zahrady vypracoval skotský zahradní architekt John Claudius Loudon ve spolupráci s anglickým architektem Edwardem Bucktonem Lambem. S nimi se na své kavalírské cestě do Anglie setkal hrabě Harrach a zároveň mu bylo umožněno studovat anglické venkovské stavby v praxi. Právě skrze jeho osobu byla forma cottage přenesena i na území českých zemí a svou oblibu si i přes její mnohačetné variace udržela až do dvacátých let 20. století. Její počátky na našem území jsou už však záležitostí raného historismu.⁴⁹

Návrat ke klasickým formám se na českém území vztahuje k osobě Josefa II., který je k nám přenesl prostřednictvím francouzských architektů pozvaných do Čech za účelem projektování pevností a kasárenských budov. Nové klasicistní formy se však rozšířily i na soukromé obytné stavby. Sám Josef II. se během pobývání ve Francii seznámil s reprezentativní obytnou architekturou v palladiánském stylu. Jednalo se například o vilu Guimard s typickým vstupním portikem.⁵⁰

Známým protagonistou klasické architektury v českých zemích se stal rod Liechtensteinů a na základě jejich intencí a inspirace anglickými parky vznikl velkolepý a rozsáhlý projekt nové konfigurace jednotlivých částí lednicko-valdického areálu. Podle sofistikovaného plánu tak byla do parku zasazena řada klasicistních staveb, které byly inspirací pro další českou šlechtu.⁵¹ Zmíním například hraběte Rudolfa Kinského, jehož letohrádek či předměstská vila zvaná Musaion je čistou realizací pozdního klasicismu.⁵² Dále nesmím opomenout šlechtickou iniciativu v budování nové tváře lázeňských měst,

⁴⁸ ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje* s. Praha: FOIBOS, 2007. s. 13-16. ISBN 978-80-87073-07-0

⁴⁹ KRATOCHVÍL, Petr a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada – architektura*. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. s. 568-570. ISBN 978-80-7432-001-9

⁵⁰ Tamtéž, s. 522-556

⁵¹ Tamtéž, s. 568-570

⁵² *Letohrádek Kinských [online]*. Národní památkový ústav, Památkový katalog © 2015 [cit. 26.04.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/letohradek-3051881>

jako je například Baden, Karlovy Vary nebo Františkovy Lázně, kde vznikla celá řada klasicistních vil přizpůsobených lázeňskému životnímu stylu.⁵³

Během vlády Leopolda II., kdy se na politicko-ekonomické scéně prosadili zastánci nového osvíceneckého směru fyziokratismu,⁵⁴ byly studovány toskánské villegiatury a jejich studie aplikovány na zemědělské podniky aristokratů, kteří pro svou reálnou vidinu nejen zisku, ale i poklidného venkovského života, skupovali statky a přetvářeli je v reprezentativní sídla vilového charakteru. Využívali při tom klasicizujících prvků, které se projeví například v členitosti průčelí. Za vhodný příklad tohoto šlechtického počínání lze považovat liechtensteinský Nový Dvůr u Lednice. Pozoruhodné je úspěšné skloubení venkovské jednoduchosti s decentní vznešeností aristokratického vkusu.⁵⁵ Tento architektonický trend se však dlouho neudržel a zanikl společně s pozůstatky feudálního hospodaření následkem událostí revolučního roku 1848. Tyto události předznamenaly zcela nový obrat v oblasti vilové architektury, kdy její výstavba přestala být omezena pouze na aristokratické kruhy.⁵⁶

3.3 Rozmach a vývoj vil v období historismu

V první polovině 19. století, kdy mezi šlechtou začaly převládat romantizující tendence pocházející z anglických zdrojů, se doznívající klasicismus prolínal s romantizujícími formami. Vedle již ustálených klasických vzorů převzatých z Pliniovy vily, Palladiovy La Rotundy a z vykopávek Pompejí tak začala vznikat potřeba nového inspiračního zdroje a pozornost se upnula k západu, konkrétně k tudorské či windsorské gotice. V té době šlechta na svých panstvích už nestaví jen vily klasicizující a rustikální s lidovými prvky (inspirované cottage, francouzskou vesničkou Hameau a švýcarskými chalupami), ale nově se objevují romantizující pitoreskní sídla, pro něž bylo typické zakončení věží cimbuřím.⁵⁷ Ve stylu tudorské gotiky byl přestavěn například zámek Filipov u Čáslavi. Ve stejném stylu byly renovovány také přílehlé hospodářské budovy.⁵⁸

⁵³ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 17- 24. ISBN 978-80-87073-28-5

⁵⁴ Fyziokratismus byl ekonomický směr rozvinutý osvícenskými mysliteli ve Francii v průběhu 18. století, který považoval za hlavní zdroj bohatství zemědělskou výrobu.

LINHART, Jiří a kol. *Slovník cizích slov – pro nové století*. Litvínov: Dialog, 2002. s. 128

⁵⁵ MÁCHALOVÁ, Jana. *Příběhy slavných italských vil*. Praha: KANT, 2010. s. 23-24. ISBN 978-80-7437-028-1

⁵⁶ HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2016. 2. vyd. s. 39-46. ISBN 978-80-7286-281-8

⁵⁷ KUTHAN, Jiří. *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*. Praha: Akropolis, 2001. s. 8-18. ISBN 80-7304-003-4

⁵⁸ Přestože je hospodářské zázemí zapsáno na seznamu památkově chráněných budov, v současnosti je jeho velká část v havarijním stavu.

Nové uspořádání společnosti přineslo v polovině 19. století i nový náhled na architekturu. Stavební krize provázená naléhavou otázkou – V jakém stylu máme stavět? – byla překonána příchodem historizujících slohů, které vyplňují celou druhou polovinu 19. století a zasahují ještě do stavitelství první republiky. Průmyslová revoluce a změny ve společnosti způsobily příliv venkovského obyvatelstva do měst, kde byl, alespoň zpočátku, dostatek pracovník příležitostí. Nicméně nedostatečná kapacita obytných prostor si vyžádala i rozsáhlé urbanistické změny.⁵⁹ Výsledkem byla asanace měst a bourání fortifikace, která uvolnila místo pro vznik nových čtvrtí na předměstí.⁶⁰ V této etapě se poprvé můžeme setkat s novým typem vil spjatých se vzestupem měšťanské vrstvy. Zbohatlí buržoasní podnikatelé si po vzoru aristokratických sídel nechávali stavět vily na předměstích dle svých individuálních požadavků a finančních možností. Teprve v tomto případě je možné tyto stavby v českém prostředí nazvat vilami v pravém slova smyslu, neboť svou úměrnou velikostí nepřesahují hranici mezi vilou a zámekem, ani vilou a rodinným domem. Buržoasie měla snahu svými rodinnými sídly konkurovat městské šlechtě, nicméně mezi šlechtou se začala rozrůstat potřeba úniku do klidu venkovského prostředí, což jí umožňovaly rozlehlé rodové pozemky, kam se uchýlovala do svých venkovských sídel před ruchem měst. Buržoasie většinou takové možnosti neměla, a tak se alespoň snažila získat výsadní postavení ve městech a zvyšovat svou rodinnou prestiž.⁶¹

České prostředí bylo od středověku místem, kde se střetávaly dva odlišné elementy – český a německý. Tato skutečnost vyústila ve druhé polovině 19. století v otázkách sebeurčení národa, které se týkaly i oblasti architektury. Snaha vyhranit se vůči německým vlivům měla za následek přijetí neorenesance jako národního slohu, který se stavěl do opozice proti německé estetice. Neorenesance byla chápána jako přímá pokračovatelka humanistické Itálie, zejména Florencie, která byla považována za předchůdkyni moderních kapitalistických a demokratických států. Jako symbol nových poměrů tak byly neorenesanční formy hojně uplatňovány, mimo státní budovy, i na vilovou architekturu. V souvislosti s kapitalistickým podtextem si neorenesanční vily nechávaly budovat především továrnické rodiny.⁶²

Zámek Filipov [online]. Národní památkový ústav, Památkový katalog, © 2015 [cit. 27.04.2023] Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-filipov-2144516>

⁵⁹ HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2016. 2. vyd. s. 210-214. ISBN 978-80-7286-281-8

⁶⁰ HALÍK, Pavel. *Architektura a město*. Praha: Academia, 1996. s. 21-23. ISBN 80-200-0245-6

⁶¹ HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2016. 2. vyd. s. 220-224. ISBN 978-80-7286-281-8

⁶² ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 29- 32. ISBN 978-80-87073-28-5

Kromě italizujících forem však zůstávaly v oblibě romantizující styly, jejichž druhá vlna, tentokrát i mezi buržoasií, zasáhla šedesátá a sedmdesátá léta, kdy na jedné straně byly původní zámečky či vily doplňovány o anglické gotizující prvky⁶³, a na straně druhé vznikaly vilové novostavby.⁶⁴ Dále se na vilách uplatňovaly prvky rustikálního švýcarského stylu a lidového stavitelství, obvykle v kombinaci s jiným stavebním stylem.⁶⁵ Celkový koncept vil však nejvíce závisel na regionálním umístění. V pohraničních oblastech s převažujícím německým elementem je tak možné nalézt stavby zcela jiného charakteru oproti vnitrozemí. Především v severním a severozápadním pohraničí přetrvávala v oblasti architektury silná vazba na německou středověkou tradici, což se projevilo i v celkovém charakteru pohraničních vil, které přejímaly, i když značně romantizované, prvky z německé pozdní gotiky a renesance. Dále se čeští Němci navraceli ke germánskému folklóru, z něhož si přisvojili mnohé prvky lidového stavitelství. Inklinace k daným vzorům však závisela na lokalitě a na míře přizpůsobení se charakteru okolní architektury. Pro tento specifický německý styl rozvíjený od druhé poloviny 19. století až do první poloviny 20. století se vžilo pojmenování Heimatstil.⁶⁶

Ať už byly některé inspirační zdroje českého a německého obyvatelstva jakkoliv kontrastní, spojoval je kulturní vliv Vídně jako hlavního centra umění habsburské monarchie.⁶⁷

Pokud nové technologie a materiály umožnily ve druhé polovině 19. století rozšířit stavební repertoár a způsobily prudký nárůst rozmanité historizující zástavby na bázi nelimitované fantazie stavebníků, tak přelom 19. a 20. století je možné považovat za jakési vygradování stavebních inovací. Pozdní fáze historismu se stala předmětem kritiky

⁶³ Zámečky přestavované do novogotické podoby spadaly převážně do majetku šlechty, zatímco novostavby si nechávala zřizovat především zbohatlá buržoasie. Příkladem novogotické přestavby původně barokního zámku jsou Skřivany.

Zámek s ohrazením [online] Národní památkový ústav. Památkový katalog, © 2015 [cit. 27.04.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/zamek-s-ohrazenim-2302986>

⁶⁴ Příkladem romantizující novostavby vycházející z windsorské gotiky je zámek v Býchorách u Kolína. *Zámek* [online]. Národní památkový ústav, Památkový katalog, ©2015 [cit. 27.04.2023] Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-2344203>

⁶⁵ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 29- 32. ISBN 978-80-87073-28-5

⁶⁶ Nejvíce se architektura českých Němců diferencovala v posledním desetiletí 19. století, kdy jim příchod eklektismu umožnil individuálnější stavební cíle. Především se to projevilo ve složitějším půdorysném řešení vil a v kombinaci různorodých regionálních prvků, jako bylo například hrázdění a další prvky horské stavební tradice. Příkladem Heimatstilu je vzorová rodinná vila továrníka Liebiega v Liberci, která byla navržena jako exponát pro výstavu českých Němců.

HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS a.s., 2012. s. 11-12 a 38-41 ISBN 978-80-87073-06-3

⁶⁷ HANZLOVÁ, Michaela. *Typologie vil v českých zemích v období historismu* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, diplomová práce (Mgr.), 2012. s. 30-33 [cit. 27.04. 2023] Dostupné z: https://theses.cz/id/omox8z/?zoomy_is=1

ze stran liberálně smýšlejících odborníků a zprvu malá část umělců se začala od tohoto stylu odklánět.⁶⁸ Jejich pozornost se upřela k Anglii, kde se již dávno šířily progresivní myšlenky kritika umění Johna Ruskina. Ten se svými názory stavěl proti industrializaci, která dle něj upozadila pravé poctivé umění před strojovými náhražkami. Zároveň vyzdvihoval nepostradatelnost přírody jako hlavního zdroje umění.⁶⁹ Jeho žák William Morris přenesl pouhé myšlenky do hmotné podoby ve formě prvního moderního domu na světě zvaného The Red House. Stavba byla koncipována jako venkovský rodinný dům vycházející na jedné straně z jednoduchosti lidového stavitelství a na straně druhé ze zaujetí Morrise v tudorské gotice. Morris opovrhoval jak symetrií italské renesance, tak přebytečným dekorem historizujících budov. Také jako jeden z prvních poukázal na možnost funkcionalistického řešení domu, což uplatnil i na The Red House. Celá stavba je zároveň protkána řemeslnými dovednostmi a stojí za pozdějším vznikem hnutí Arts and Crafts, které manifestovalo skromnost a individualitu kombinovanou s funkčností a usilovalo o návrat k poctivé a originální řemeslné výrobě vyznačující se kvalitou oproti továrním prefabrikátům.⁷⁰ V tomto bodě je možné nalézt počátky secesního umění v Anglii.

Další osobností, která spoluutvářela formu moderního bydlení a ovlivnila řadu dalších umělců, byl M. H. B. Scott, jehož tvorba spočívala v harmonickém spojení domu a zahrady, což bylo nezbytné pro vznik *genia loci*. Dle Scotta měl být dům zformován tak, aby navozoval dojem, že má svou vlastní duši. Také kladl důraz na vnitřní dispozici, která měla zahrnovat ústřední prostor.⁷¹

Na přelomu 19. a 20. století se secesní forma vilové architektury rozšířila z Anglie do dalších evropských států. Do popředí se opět dostává pozitivní přístup k venkovu a k přírodě, která se pro nový styl stala hlavním vzorem. Inspirace ve venkovském stavitelství se ve větší míře objevila už na přelomu 18. a 19. století. Další vlna zvýšeného zájmu o venkov se váže právě k nástupu secese na evropskou scénu. Znovu se studují anglické cottage, francouzské Hameau, švýcarské chalupy a domácí regionální lidové stavitelství. To všechno v kombinaci s moderním přístupem. Už se nejednalo o pevně stanovené formy, ale vilová

⁶⁸ VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Praha: Argo, 2002. s. 33-42. ISBN 80-7203-475-8

⁶⁹ STIBRAL, Karel a kol. *John Ruskin a příroda*. Brno: Dokořán, Masarykova univerzita, 2011. s. 62-98. ISBN 978-80-210-5598-8

⁷⁰ Za vznikem hnutí stála nespokojenost W. Morrise s tehdejšími bytovými vybaveními, které považoval za nevkusné. V důsledku toho si Morris začal vyrábět vlastní vybavení, což vedlo až ke vzniku uměleckoprůmyslové dílny William Morris & Company zaměřené na originální bytový design. Hnutí mělo kromě uměleckého záměru také sociálně-politický význam.

HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS a.s., 2012. s. 33-35. ISBN 978-80-87073-06-3

⁷¹ SCOTT, M. H. B. *Dům a zahrada*. Praha: Jan Laichter, 1910. s. 20-25, 84-86

architektura začala nabírat výrazně individualistický proměnlivý směr, a tak se od sebe jednotlivé stavby více či méně liší v závislosti na autorském rukopisu a osobitých požadavcích zadavatele.⁷² Preferovala se asymetrická dispozice vily a zaoblené tvary vycházející ze záliby v přirozeněji působících křivkách. V závislosti na novém doporučení koncipovat stavbu funkcionalisticky, tedy zevnitř ven, se velmi oblíbeným stalo vnitřní uspořádání místností kolem ústřední patrové haly se schodištěm převzaté z anglických cottage a tato dispozice se vzápětí ustálila jako jedna ze základních.⁷³ Druhý základní typ vnitřního uspořádání prostoru vycházel ještě z barokní tradice piana nobile, kdy na rozdíl od typu cottage byla společenská místnost zasazena do prvního patra, přičemž umožňovala lepší výhled do okolí, zpravidla do zahrady.⁷⁴

S postupující secesí do popředí kulturního zájmu se téma vily stalo středem mimořádné pozornosti, i když zpočátku k ní laická konzervativní veřejnost přistupovala s odměřeností a nadále preferovala tradiční normy. V další fázi se již secesní prvky objevují v menší či větší míře na fasádách vil ještě v kombinaci s historizujícími formami. Čisté secesní formy byly zpočátku ojedinělou záležitostí vázanou na hlavní představitele tohoto slohu, kteří si v něm navrhovali vlastní vily. Teprve poté, co vznikla řada vzorových děl a nové formy byly řádně otestovány na několika výstavách, se secesní vila dostala do povědomí širších vrstev společnosti jako perspektivní a užitečná.

V souvislosti s hnutím Arts and Crafts se rozvinula snaha o překlenutí hranice mezi vysokým a nízkým uměním, důsledkem čehož se začaly v architektuře propojovat všechny umělecké složky v jeden harmonický celek, pro což se vžilo označení gesamtkunstwerk. Podstatnou roli hrály umělecké řemeslo a z něho vzešlé užité umění. Celkově se jednalo o otázku dobového vkusu a o změnu životního stylu směřujícího k moderní éře.⁷⁵ Příkladem uměleckořemeslné dílny v tehdejší habsburské monarchii je Wiener Werkstätte, kterou založil Josef Hoffmann v roce 1903 a která fungovala až do počátku světové hospodářské krize do roku 1933. Tehdy se od finančně nákladných individuálních interiérových doplňků začalo

⁷² Tamtéž, s. 33-35

⁷³ Myšlenky hnutí Arts and Crafts včetně ideálního uspořádání domu se do českých zemí dostaly v interpretované formě prostřednictvím německého architekta Hermanna Muthesia, který je známý svým odmítavým postojem k přebujelosti ornamentu historizujících budov v Německu. ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královehradeckého kraje*. Praha: FOIBOS a.s., 2007. s. 13-16. ISBN 978-80-87073-07-0

⁷⁴ HANZLOVÁ, Michaela. *Typologie vil v českých zemích v období historismu* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, diplomová práce (Mgr.), 2012. s. 45 [cit. 27.04. 2023] Dostupné z: https://theses.cz/id/omox8z/?zoomy_is=1

⁷⁵ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 38. ISBN 978-80-87073-28-5

ustupovat a fenomén gesamtkunstwerku postupně zanikl společně s řemeslnými dílnami. Vystřídal jej nový modernistický design interiéru.⁷⁶

„Our aim is to create an island of tranquility in our own country which, amid the joyful hum of arts and crafts, would be welcome to anyone who professes faith in Ruskin and Morris“.⁷⁷ Josef Hoffmann

3.4 Nástup moderny ve vilové architektuře

Značný posun ve vilové architektuře učinil vídeňský architekt Otto Wagner, který se zcela odvrátil od historizujících slohů, do něž byly stavby pouze „odívány“ do přejímaných „plášťů“ minulosti, a rozhodl se s absencí něčeho zcela nového skoncovat, čímž se zrodila racionalistická moderna. Prostřednictvím jeho spisu *Moderní architektura* a skrze jeho žáky docházelo k rychlému šíření nových kulturních myšlenek i mimo Vídeň, která v té době byla předním centrem umění. Stoupenci zcela nové éry architektury debatovali o svých intencích v rámci spolku, jehož součástí byl například Jan Kotěra, Josef Hoffmann nebo Josef Maria Olbrich. Všichni jmenovaní velkou měrou zasáhli do vývoje vilové architektury. V roce 1901 byla v německém Darmstadtu vyhlášena soutěž, která výrazně poznamenala stylovou i praktickou stránku rodinného bydlení. Cílem bylo vytvořit vilovou kolonii podle individuálních projektů domů určených pro všechny společenské třídy. Jedním z účastníků byl právě Josef Maria Olbrich, jemuž byl dán prostor pro zkonstruování svých progresivních návrhů. Kromě známého Pavilonu secese tak vznikla například Olbrichova vlastní vila, v níž skloubil prvky evropské ornamentální secese s anglickým venkovským stylem a začínající modernou.⁷⁸

Další posun v oblasti rodinného bydlení nastal s vyhlášením soutěže pod názvem *Dům milovníka umění*, opět v Darmstadtu. Jednalo se o výstavu, jejímž cílem bylo představit především středním vrstvám společnosti nové možnosti bydlení. Manifestovala novou ideální podobu vil či rodinných domů v anglickém venkovském stylu.⁷⁹ Důležitým účastníkem byl skotský architekt Charles Mackintosh, jehož vilové návrhy předběhly svou dobu a staly se velkým přínosem pro pozdější modernu. Jeho tvorba spočívala v dokonalém propojení geometrické secesní formy se skotskou lidovou tradicí. Důraz nekladl jen na harmonickou

⁷⁶ *The Wiener Werkstätte Movement Overview* [online]. TheArtStory: Visual Art Movements, Artists, Ideas and Topics, © 2023 [cit. 03.05. 2023] Dostupné z: <https://www.theartstory.org/movement/wiener-werkstatte/>

⁷⁷ Tamtéž

⁷⁸ *Dům milovníka umění - iVysílání* [online]. Česká televize. [cit. 29.03.2023] Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10245761355-domy-milovniku-umeni/>

⁷⁹ VYBÍRAL, Jindřich. *Reissigova vila v Brně a reforma rodinného domu po roce 1900*. Brno: Barrister & Principal, 2011. s. 17–19. ISBN 978-80-87474-47-1

kompozici tvarů jednotlivých průčelí staveb, ale i na jednoduchost a výraznější strukturu povrchu. Jeho nejslavnější realizace vily – známé jako Hill House, svou majestátností připomíná jakousi syntézu chrámu a pevnosti, tedy sakrální a světské architektury. Mackintoshova zjevná záliba v kontrastech prostupuje i celým interiérem jak ve hře světla a stínu, tak i ve vybavení a barvách, které zastupují buď ženský, nebo mužský element. Jeho inovace se následně dostaly i do střední Evropy a významně ovlivnily řadu českých secesních i modernistických architektů.⁸⁰

V českých zemích se předchůdcem secese a zároveň plynulým můstkem k ní stalo neobaroko. Neobarokní ornamentalita pomalu přecházela v jemné secesní motivy, i když hmotová skladba budov ještě nějakou dobu zůstávala věrná historizující tradici. Ukázkovým příkladem prolínání těchto dvou protichůdných směrů může být vila Josefa Bratmanna ve Vlašských Koboučích, jejímž autorem je Wagnerův žák Hubert Gessner. Vila stojí na pomezí historizujícího a secesního období a je považována za jeden z prvních příkladů raně secesního umění ve střední Evropě.⁸¹

Secesní vilová architektura získala své obdivovatele především z řad podnikatelských rodin, které se nebránily novému evropskému smýšlení a za účelem vytvořit si ideální rodinné bydlení podle vzoru hnutí Arts and Crafts a zároveň příjemné útočiště před rušným vnějším světem vnikaly v městských čtvrtích nebo módních zahradních městech nové secesní budovy, kde je již možné vysledovat nápaditou individualitu jednotlivých vil dle rodinného vkusu. Další vily můžeme nalézt v klidnějších oblastech separovaných od těsné zástavby a poskytujících širší možnosti. Příkladem obou případů jsou dvě vily rodiny Primavesi. První vila byla zbudována na svažitém terénu v odlehlém prostředí v Koutech nad Desnou a jednalo se o zcela originální stavbu kombinující prvky antického chrámu se slovanskou lidovou tradicí roubené chalupy.⁸² Vilu navrhl moravsko-rakouský architekt Josef Hoffmann, který se specializoval právě na vilovou architekturu a je významnou osobností v jejím předválečném rozvoji.⁸³ Druhá vila Primavesi, velmi hodnotná ukázka vídeňské

⁸⁰ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 39-40. ISBN 978-80-87073-28-5

⁸¹ Podobným příkladem je Langerova vila ve Svitavách, jejíž převážně neobarokní exteriér v sobě reflektuje manýrizující tendence.

ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 128–131 a 111–113. ISBN 978-80-87073-28-5

⁸² Stavbu v roce 1922 postihl požár a o pár let později byla vybudována znovu, ale již ve zděné podobě.

Historie hotelu Primavesi v Koutech. Primavesi - Ubytování Kouty nad Desnou [online]. Hotel Primavesi Kouty nad Desnou, © 2010- 2015 [cit. 03.05. 2023]

Dostupné z: <https://www.primavesi.eu/historie/>

⁸³ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 40. ISBN 978-80-87073-28-5

secese, byla obdivuhodně natěsnána do olomoucké zástavby. Stavba, ač je zcela ušetřena fasádního dekoru, působí svou celkovou skladbou na jednu stranu historizujícím dojmem, přičemž její zdobnost spočívá v samotné členitosti průčelí, a na druhou stranu svou povrchovou úpravou a jasností tvarů je na cestě k moderní architektuře. Obě vily jsou zároveň raným příkladem zdařilého gesamtkunstwerku, a také příkladem funkce vilových objektů jako kulturně-spoločenského místa, kde se střetávali umělci a intelektuálové s hostitelskou rodinou.⁸⁴

U zrodu čisté moderny na českém území stál Leopold Bauer, jehož realizace Reissigovy vily na samém počátku 20. století je dokonce považována za první moderní dům v celé tehdejší habsburské monarchii. Stavba se vyznačuje vnější strohostí a celkovou prostotou, která je zároveň vyvažována jistou interiérovou magičností a působivým geometrizujícím designem. To vše v souladu s okolní přírodou.⁸⁵

Do vývoje vilové architektury, převážně na Moravě, se dále výrazně zapsal Dušan Jurkovič svým zaujetím v lidovém stavitelství a slovanském folklorismu.⁸⁶ Obojí kombinoval s moderními secesními inovacemi a vytvořil tak stavby bezkonkurenčního charakteru. Jeho stavby vynikají lidovou barevností a složitým provedením střešních partií a působí tak až pohádkovým dojmem.⁸⁷ Příkladem může být vila Františka Pospíšila v Luhačovicích.⁸⁸

Představitelem protichůdného proudu secese a velkou osobností architektonického pokroku, která se ve své vrcholné tvorbě odvracela od inspiračních zdrojů minulosti i od ornamentalit a ovlivnila řadu dalších významných umělců, byl Jan Kotěra. Stejně jako Josef Hoffmann se zaměřoval převážně na vilové stavby a rozvíjel podobu geometrické secese v návaznosti na modernistické principy Otty Wagnera. Příkladem jeho vrcholné tvorby je Kotěřův vlastní dům vystavěný v duchu racionalistické moderny se zdůrazněním tektoniky podpořené jednoduchostí a strohostí hmoty. Nicméně ve své rané tvorbě se ještě obracel k francouzské a anglické secesi, tudíž jeho prvotní díla nesou známky

⁸⁴ Do okruhu blízkých přátel rodiny Primavesi patřila řada umělců včetně J. Hoffmanna, jehož uměleckoprůmyslová dílna Wiener Werkstätte pro obě vily navrhla interiérové doplňky.

⁸⁵ SEDLÁK, Jan. *Slavné vily Jihomoravského kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 29-31. ISBN 978-80-87073-02-5

⁸⁶ Obdobnou zálibu ve folklorismu měl také polský malíř a literát Stanislaw Witkiewicz. Ten vyzdvihl slovanské lidové stavitelství nad všechny ostatní styly a své vehementní smýšlení otiskl do přestavby podhorského městečka Zakopané, kde vznikla řada dřevěných vilových staveb, posléze specifikovaná jako zakopanský styl. ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 36. ISBN 978-80-87073-28-5

⁸⁷ Dušan Jurkovič svou kariéru umělce zahájil na Národopisné výstavě československé v roce 1895, kde realizoval parafrázi čičmanské chalupy. Výsledek mu přinesl úspěch a hned poté následovala zakázka na jeho nejznámější stavby- vily na Pustevnách v Radhošti.

KRATOCHVÍL, Petr a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – architektura*. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. s. 605-606. ISBN 978-80-7432-001-9

⁸⁸ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 153-156. ISBN 978-80-87073-28-5

dekorativnosti, i když střízlivější. Příkladem je Suchardům dům zahrnující prvky lidového stavitelství a anglické bay windows.⁸⁹ O skutečnosti, že nebyl tak striktně vyhraněn vůči dědictví minulosti, svědčí také jeho závěrečná tvůrčí fáze, kdy na moderně koncipovaných budovách uplatňoval i klasicistní zásady a prvky. Jako příklad uvedu Chateau Kotěra v Ratboři.⁹⁰

Z wagnerovské moderny dále vycházel například moravský architekt Emil Králík, mezi jehož významná díla patří vily bratří Kovaříků v Prostějově. V jeho tvorbě lze však nalézt už prvky raného kubismu, jako je patrné na domě Bedřicha Smetany v Luhačovicích.⁹¹

V závěru prvního desetiletí 20. století se začaly wagnerovské principy racionalistické moderny upozaďovat ve prospěch nového stylu – kubismu, v architektonické rovině čistě české provenience, a německého expresionismu. Současně nastala další z reminiscencí klasicistních forem, jak je možné zaznamenat v Kotěrově pozdní fázi tvorby nebo o mnohem výrazněji u libereckého architekta Rudolfa Bitzana, který svým neoklasicistním vilám vtiskl moderně elegantní vzhled. Tento klasicizující směr lze také označit za tradicionalismus navracející se ke stavebním hodnotám minulosti a ověřeným formám. Volba stylu především závisela na příklonu zadavatele buď ke konzervativismu, nebo k liberalismu, i když některé je možné považovat za střed.⁹²

Pro vilovou architekturu byl zásadní nástup kubismu na českou architektonickou scénu, který je spojen s velkými uměleckými kapacitami, jako byl Josef Gočár, Josef Chochol a Pavel Janák. Předválečná fáze kubismu se stavěla proti racionalitě a státnosti moderny a kladla důraz na dynamické rozložení hmoty, čímž získaly stavby zcela nový a iracionální ráz založený na šikmých plochách.⁹³

Do české obytné architektury výrazně přispěl Josef Gočár, jehož stylové zaměření se pohybovalo od secesních tendencí přes kubismus a rondokubismus až po funkcionalismus. Příkladem stavby z jeho nejranější samostatné tvorby je vila J. Binka v Krucemburku laděná v duchu venkovské secese. V následující fázi tvorby navrhl ve formě krystalinického kubismu

⁸⁹ Bay windows jsou inovací anglické secese napodobující arkýře a vyznačující se vyklenutím do exteriéru. Umožňovala širší výhled do okolí, proto byla zpravidla umístěována do jídelny.

KRATOCHVÍL, Petr a kol. Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – architektura. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. s. 607. ISBN 978-80-7432-001-9

⁹⁰ KRATOCHVÍL, Petr a kol. Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – architektura. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. s. 602-610. ISBN 978-80-7432-001-9

⁹¹ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 203-208. ISBN 978-80-87073-28-5

⁹² Tamtéž, s. 216-217 a 223

⁹³ KRATOCHVÍL, Petr a kol. Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – architektura. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. s. 618-624. ISBN 978-80-7432-001-9

symetricky koncipovanou vilu pro A. Bauera v malé vesnici Libodřice, přičemž vila je příkladem stavby, která v době svého vzniku přesáhla tradiční normu okolního prostředí.⁹⁴

Jméno Pavla Janáka je spojeno především s třetí fází kubismu – rondokubismem, který je však považován za samostatný styl a na rozdíl od kubismu byl přijat jako oficiální národní sloh. Janákovu rondokubistickou tvorbu zastupuje například Hořanovského vila v Hodkovičkách, která se v časech své slávy vyznačovala výraznou barevností průčelí a hravou zdobností. Obdobně byl proveden i interiér, a to pod vedením Františka Kysely. Všechny stěny a strop vstupní schodišťové haly pokrývala dřevěná intarzie s malovanými ornamentálními motivy, což vile dodalo silný nádech folklorismu.⁹⁵ Kromě stavitelské činnosti se Janák, společně s Kyselou a Chocholem, zabýval také navrhováním bytového designu v rámci českého sdružení Artěl vycházejícího z Arts & Crafts, Wiener Werkstätte a Bauhasu.⁹⁶

Představitelem protichůdného kubistického směru tíhnoucího k purismu a odsuzujícího ornament byl Josef Chochol, mezi jehož příkladné realizace s absencí vnějšího dekoru patří Kovařovicova vila pod Vyšehradem nebo nedaleký tzv. kubistický trojdům. Oba případy dokládají Chocholův příklon, byť pouze v dokonalé osově symetrii, ke klasicismu.⁹⁷

Po vypuknutí první světové války byla stavební činnost značně omezena a vývoj vilové architektury pozastaven. Po jejím skončení však nastala zlatá éra stavitelství, která přinesla řadu dalších inovací podpořených vědeckým pokrokem během války. Nové materiály a metody se nejlépe testovaly právě na vilách, jejichž zadavatelé bývali otevření i do té doby neověřeným formám a nápadům. Velký posun v moderní architektuře byl učiněn v období první republiky, kdy se vedle všech výše zmíněných více či méně aplikovaných stylů zrodil typ konstruktivistického kolektivního domu prosazovaný příslušníky politické levice. Kolektivní dům se vyznačoval společnými prostory, ať už to byly provozní místnosti či hygienická zařízení. Cílem domu bylo sjednotit lidi jakožto odedávna ve své podstatě kolektivní tvory.⁹⁸ Naopak Zdeněk Wirth zastával názor, že pro celkové

⁹⁴ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 234-237. ISBN 978-80-87073-28-5

⁹⁵ *Hořanovského vila* [online]. Prázdné domy. Databáze domů s historií © 2023 [cit. 04.05. 2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/4743-horanovskeho-vila>

⁹⁶ *Artěl. Umění pro všední den 1908-1935* [online]. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, © 2023 [cit. 04.05. 2023] Dostupné z: <https://www.upm.cz/artel-umeni-pro-vsedni-den-1908-1935/>

⁹⁷ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 226-229. ISBN 978-80-87073-28-5

⁹⁸ STAŇKOVÁ, Barbora. *Funkcionalismus a vilová architektura počátku 30. let 20. století v jižních Čechách*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Diplomová práce, 2016. s. 24

zdraví rodin je nejvhodnější soukromý dům zajišťující klidnější život a eliminující chaos a ruch města.⁹⁹ Stejný názor sdílela většina příslušníků vyšší střední vrstvy a nadále preferovala bydlení v rodinných vilách. Na základě tohoto přístupu k rodinnému bydlení vznikaly během celého období první republiky nové obytné čtvrti či zahradní kolonie na okrajích měst.¹⁰⁰

Důraz na důležitost ozdravné funkce rodinných domů stál za rozšířením nového životního stylu ve dvacátých letech 20. století i mezi příslušníky nižší střední vrstvy, kteří jinak neměli možnost uniknout před každodenním ruchem měst. Jednalo se o trend letních bytů, kdy ti, kteří žili pohromadě, ať už v činžovních nebo kolektivních domech, získali šanci během letní sezóny vycestovat mimo rušnou oblast města. K letnímu bydlení byly mimo jiné nabízeny vily na předměstích nebo v rekreačních letoviscích, kdy majitelé obvykle pronajímali část domu pro jednu nebo více rodin.¹⁰¹

Kromě konstruktivismu šířeného z porevolučního Ruska se na území českých zemí střetával holandský vliv expresionistické cihlové architektury Henryho van del Veldeho, konzervativní vídeňský vliv a berlínský expresionismus, aby jej následně postupně vystřídal funkcionalismus rozvíjený od poloviny dvacátých let 20. století. Zpočátku však nebyl příliš uznávaný a česká společnost, mimo intelektuální vrstvu, se na něj dívala s odstupem, jak bylo znatelné na výstavě *Nový dům* v roce 1928,¹⁰² pro kterou byly navrženy menší rodinné domky dbající na účelnou dispozici s úsporou prostoru. Na výstavě se participoval například Bohuslav Fuchs se svými železobetonovými trojdomy. O něco úspěšnější a otevřenější k pochopení společnosti byla výstava bydlení v Praze na Babě z roku 1932, jejímž účastníkem byl například Pavel Janák, jehož cílem bylo pozvednout úroveň bydlení pro širší vrstvy společnosti a zároveň jim pozitivně osvětlit hlavní myšlenky funkcionalistického pojetí rodinných domů, včetně představení nových konstrukčních systémů umožňujících stavět volnější půdorysy a tím sofistikovaněji řešit vnitřní funkční

⁹⁹ Tamtéž, s. 25

¹⁰⁰ Znáмым příkladem je dělnická kolonie v Baťově Zlíně.

T. & A. Baťa, výroba obuvi [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V015900>

¹⁰¹ ŠOUKAL, Jirí. *Slasti a strasti letních bytů*. Praha: Academia, 2016. s. 21-28. ISBN 978-80-200-2611-8

¹⁰² Výstava byla inspirována Stutgartskou výstavou z roku 1927, která ovlivnila mnoho českých architektů. Programem byla výstavba bytů pro dělnickou vrstvu a do čela jejího vedení byl postaven Ludvík Mies van der Rohe.

ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 254-255. ISBN 978-80-87073-28-5

uspořádání prostoru, což mělo ženám výrazně ušetřit práci, a to i díky modernímu technickému vybavení.¹⁰³

Funkcionalistickou vilovou architekturu svými inovacemi obohatil brněnský rodák Adolf Loos, který v uspořádání interiéru uplatňoval tzv. raumplan, kdy popřel horizontální rovnost jednotlivých pater a jednotlivé místnosti umísťoval do různých výškových úrovní dle jejich funkčních vztahů. Příkladem je Winternitzova vila v Praze, která je typickým řešením stavby od interiéru po exteriér.¹⁰⁴ Loos kladl důraz na čistotu a jednoduchost hmoty a ornament považoval za zločin, neboť dům měl primárně sloužit pro účely bydlení, nikoliv na ozdobu.¹⁰⁵

Vedle raumplanu se v architektuře moderních vil uplatňoval princip volné dispozice tzv. plan libre manifestovaný Le Corbusierem. Zásadou pro implementaci volné dispozice bylo pět základních pilířů moderní architektury – volná sloupová přízemní část, plochá střecha se zahradou, volný půdorys, volné průčelí bez nosné konstrukce a horizontální okno.¹⁰⁶

Největší rozmach funkcionalistických vil nastal ve třicátých letech 20. století, kdy se s novou formou bydlení identifikovala stále větší část společnosti. Vily zpočátku vznikaly zpravidla ve větších městech, v některých případech se jednalo o celé řady vil jako například na Barrandově. Ke konci třicátých let je však možné funkcionalistické vily nalézt i v menších obcích. Příkladem je Volmanova vila v Čelákovících.

Souběžně s pokračováním čistého funkcionalistického proudu se v návaznosti na požadavek prostředí pozitivněji působícího na dušení zdraví mezi inspirační zdroje architektů dostává skandinávský vliv materiálově se navracející k přírodě. Opět se staly aktuálními cihly, kámen, klenby nebo sedlové střechy. Jednotně je tento směr označován za organickou architekturu.¹⁰⁷

Rozsáhlá a nápaditá stavební činnost byla přerušena druhou světovou válkou, která se stala pro oblast architektury v mnohých směrech fatální a některé stavební typy, až na ojedinělé případy, vymizely z repertoáru veřejně uznávané architektury.

¹⁰³ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 254-255. ISBN 978-80-87073-28-5

¹⁰⁴ *Winternitzova vila* [online]. Slavné vily. FOIBOS a.s. ©2007-2012 [cit. 04.05. 2023] Dostupné z: <https://www.slavnevily.cz/clanek.php?page=69&id=354¶m=show>

¹⁰⁵ LOOS, Adolf a DAN, Zdeněk. *Navzdory: ornament je zločin*. Hodkovičky: Pragma, 2015. s. 72-82. ISBN 978-80-7349-442-1

¹⁰⁶ RISSELADA, Max. *Raumplan, versus, Plan libre: Adolf Loos - Le Corbusier*. Zlín: Archa, 2012. s. 74-84. ISBN 978-80-87545-04-1

¹⁰⁷ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 254-255. ISBN 978-80-87073-28-5

Následovala dlouholetá renovace válkou poničených měst a vzhledem k akutnímu nedostatku obytných prostor se upřednostňovala výstavba větších bytových jednotek. Po upevnění komunistické moci se v zemích východního bloku vytratil směr individuálního bydlení, respektive již existující rodinné domy či vily v jakýchkoliv ohledech nerespektující kulturní náplň a stanoviska socialistického režimu musely být zredukovány do požadovaných norem. Důraz na sociální rovnost měl tak obrovský dopad na vilovou architekturu, především z dob první republiky, jež byla vnímána jako symbol rozdílů ve společnosti a vlády vyšších buržoasních vrstev, důsledkem čehož docházelo k necitelnému odstraňování dekoru, nebo rovnou k dispozičním přestavbám a ubourávání nevyhovujících částí staveb.¹⁰⁸

Novostavby byly omezeny na nájemní domy a standardizované rodinné domy, které byly založeny na prefabrikovaných konstrukčních materiálech a sériově vyráběném designu po vzoru sovětského svazu. K částečnému projevu individualismu docházelo až během postupného uvolňování systému, kdy vzniklo několik rodinných domů například ve stylu brutalismu nebo postmodernismu, ale k celkové obnově liberálně koncipovaného bydlení a návratu plné identity architektů došlo až po sametové revoluci.¹⁰⁹

¹⁰⁸ KRATOCHVÍL, Petr a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – architektura*. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. s. 660-664. ISBN 978-80-7432-001-9

¹⁰⁹ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 288-295. ISBN 978-80-87073-28-5

4. Specifika továrnických vil

Vedle vil městských, předměstských, venkovských a lázeňských se ve druhé polovině 19. století stalo fenoménem doby zakládání továrnických vil zámožných průmyslníků. Jejich zakládání je možné časově ohraničit od poloviny 19. století, tedy od doby hospodářské konjunktury, po začátek třicátých let 20. století, kdy se začaly projevovat důsledky světové hospodářské krize. V následujících letech vznikaly už jen ojediněle.

Při zkoumání továrnických vil se jako první nabízí otázka, dle jakých znaků jsou rozlišitelné od ostatních typů vil. V první řadě je nutné je zkoumat z hlediska širších geografických a urbanistických vztahů. Průmyslové areály byly zakládány zpravidla na periferiích měst či vesnic, ve většině případů v blízkosti vodních toků, což vycházelo z nezbytné potřeby vodního zdroje pro valnou většinu výrobních odvětví, ať už pro výrobu samotnou nebo pro odvádění odpadních vod. Vzdálenější umístění od jádra obcí je možné očekávat u podniků narušujících svým chodem životní prostředí jako například u koželužských závodů se zapáchajícím výrobním procesem¹¹⁰, nebo častěji u rozsáhlejších podniků vydávajících přílišný hluk¹¹¹. Ovšem nejednalo se o podmínku a z tohoto důvodu není výjimečné ani umístění podniků v blízkosti obytných částí měst či obcí.

Co se týká samotných továrnických vil, jejich nejtypičtějším a zároveň jediným věrohodným znakem ve vztahu k okolní zástavbě je umístění zpravidla v bezprostřední blízkosti ostatních továrnických objektů, popřípadě nedaleko příslušného areálu. V menší míře je možné se setkat se vzdálenějším umístěním. Ve všech ohledech lokalizace závisí na prostorových a terénních možnostech. V případě, že byly tyto podmínky ideální, bývaly vily v rámci komplexu zasazovány do míst, kde by vytvořily kompletní esteticky a funkčně hodnotný obraz podniku. Průmyslníci si poté často nechávali zhotovit kreslířské nebo fotografické záznamy svých „panství“, například na vedutách nebo pohlednicích, v rámci zvěčnění jejich dosažené podnikatelské úrovně a společenské prestiže. Právě tyto záznamy jsou nepostradatelným pramenem pro poznání života továrníků a prvotních fází existence průmyslových areálů ještě před fatálními stavebními zásahy ze stran sekundárních držitelů podniku. Také jsou v některých případech jediným dokladem původní podoby vil a jejich

¹¹⁰ Příkladem mohou být koželužské závody J. Wolfa ve Stárkově, kdy bylo pro výstavbu areálu zvoleno vzdálenější místo od zástavby obce.

¹¹¹ Příkladem může být textilní podnik J. Sehnoutky ve Smiřicích, kdy vedení často dostávalo stížnosti od obyvatel z blízkého okolí továrního areálu. Někdy však mohlo jít o pouhou závist rostoucí prestiže majitele továrny a o pokusy narušit plynulý chod firmy jako právě v případě J. Sehnoutky.

SOA v Hradci Králové. *J. Sehnoutka, veřejná obchodní společnost, Hradec Králové, 1892–1946*. Inv. č. 52, karton 5

lokalizace v rámci areálu, která obvykle splňovala dominantní pozici. Z mého výzkumu mnoha továrních areálů vyplývá, že vily byly nejčastěji umístovány tak, aby majitel získal co nejširší přehled nad chodem celého podniku, ale zároveň existovala jistá hranice oddělující výrobní část a privátní sféru areálu. Budova zpravidla stála samostatně, nicméně existují případy vil hmotově navazujících na některý z výrobních objektů.¹¹² Osobně se však domnívám, že v takových případech se jednalo o výrobní odvětví nijak výrazně svým chodem omezující život továrnických rodin. Zároveň je pravděpodobné, že takové vily mohly sloužit jen jako příležitostné obydlí majitele a zbylý čas zastávaly funkci správní, zatímco k trvalému bydlení si majitel určil vilu buď v jiném ze svých podniků, nebo starší vilu vyměnil za novou.

Továrnické vily byly bezpochyby považovány za architektonickou perlu celého areálu, jejíž reprezentativnost bývala umocňována přilehlou zahradou nebo parkem. Zde je možné spatřovat snahu o věrné napodobení života aristokratických rodin, které si při svých sídlech nechávaly zhotovit anglické nebo francouzské parky, případně jejich kombinace, s drobnými stavbami a sochařskými doplňky. Zahradní prostor továrnických vil mohl být rozdělen, opět po vzoru aristokratů, na přední vstupní a zadní soukromou část.¹¹³ Do zadní části odvrácené od rušného prostředí výrobních prostor byly obvykle situovány soukromé místnosti rodiny, proto se v tomto průčelí často nacházely výhledové prvky jako například terasy nebo lodžie, které však v oblastech s chladnějším podnebím sloužily především k dotvoření celkového výrazu budovy a jejich hlavní funkce nebyla příliš využívána.

Slohová forma továrnických vil se od ostatních typů v zásadě nijak výrazně nelišila. V období přísného historismu podnikatelská společenská třída napodobovala v menším měřítku aristokratická sídla nebo sídla zámožné a vlivné buržoasie.¹¹⁴ S příchodem secese a modernistických tendencí začala vilová architektura nabírat individuální směr, výsledkem čehož byla široká škála velmi originálně koncipovaných a stylově pestrých továrnických vil s reflexí rodinného vkusu. Nicméně se tento liberální projev nevztahuje pouze na továrnické

¹¹² Příkladem může být dnes již zaniklá vila Karla Adlera v Aši, na níž navazovala budova barvírny. *Předválečné vily v Aši* [online] Ašský web © 2023 [cit. 08.05.2023] Dostupné z: <http://asskyweb.cz/predvalecne-vily-v-asi/>

¹¹³ Například továrnická rodina Klingerů si na svém pozemku nechala vyprojektovat rozsáhlý anglický park, jehož součástí byly tři vily. Viz. Vila Willyho von Klingera

¹¹⁴ Jako příklad uvedu velkou podobnost liberecké vily významné tamní osobnosti Eleonor Priebschové a novoměstské vily méně známého průmyslníka Jindřicha Bondyho. Obě vily v neorenesančním tvarosloví jsou si celkovým stylovým pojetím i dispozicí velmi blízké. Bondyho vilu budu podrobněji rozebírat v jedné z dalších kapitol.

ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 27. ISBN 978-80-87073-07-0

rodiny. Architektonickou pestrost lze nalézt i u dalších typů vil, přestože u továrnických se projevovaly individualistické až experimentální tendence podstatně nejčastěji.

Ani interiér továrnických vil nebyl v obecné rovině ničím specifický. Vnitřní uspořádání prostor se řídilo dobovými trendy, tudíž je možné se setkat jak s různými variacemi palladiánského dispozičního systému o devíti polích, tak s anglickou halovou dispozicí. U přísně historizujících vil se také uplatňovala dvoukřídlá dispozice s ústřední dělicí chodbou. Snad jediným charakteristickým znakem z hlediska funkce jednotlivých prostor ukazujících na továrnickou činnost by mohly být skladovací nebo i výrobní prostory, pro které býval v některých případech využíván suterén, popřípadě podkrovní pracovna. Z detailnějšího hlediska pak často bývá specifickým znakem vybavení interiéru výrobky vlastní firmy.¹¹⁵

V politickohistorické rovině další specifikace spočívá v poválečném osudu těchto vil, ať už se jednalo o jejich německé nebo české vlastníky. Na základě Benešových dekretů, z vlastní vůle nebo donucení, mnohé továrnické rodiny emigrovaly z Československa. V tomto případě se jednalo z větší části o německé továrníky. Řada průmyslových areálů včetně vil tak propadla státu. V případě českých továrníků, kteří neemigrovali, se až do nástupu komunistů k moci postupovalo shovívavěji, kdy si na základě kompromisu mohli ponechat dohodnutý firemní podíl. Po roce 1948 potlačením kapitalismu a zánikem soukromého vlastnictví se s továrnickými vilami začalo nakládat devastujícím způsobem. Ať už jim bylo určeno sekundární využití jako ubytovna zaměstnanců firmy, školka, zdravotní zařízení nebo pouhé skladiště, průběh znehodnocení býval totožný. Dekorativní prvky, především štukové, které nebyly v souladu s komunistickými měřítky, byly odstraněny. V některých případech byly odstraňovány střešní části věží jakožto dominanty budov, aby byla hodnota alespoň částečně srovnána na úroveň běžných konvenčních budov a nezůstala tak připomínkou pominulých časů jiného režimu.¹¹⁶

Často také vily podléhaly stavebně-dispozičním úpravám. Jednalo se o ubourávání nevyhovujících traktů, nebo naopak o přistavování dalších prostor pro kompatibilitu s novou funkcí. Tyto skutečnosti jsou dalším hlavním sjednocujícím znakem továrnických vil.

¹¹⁵ Příkladem je vila koželuha Josefa Wolfa, která zahrnovala všechny výše zmíněné znaky. Do suterénu se soustřeďovaly skladovací prostory různého výrobního materiálu, zatímco do podkroví byla situována pracovna majitele, z jejíchž fragmentů lze snadno usoudit jeho průmyslové zaměření. Centrální schodišťová hala byla vybavena koženými doplňky.

¹¹⁶ REIL, Roman a kol. *Svoboda nad Úpou: nahlédnutí do historie města pod zlatými Rýchorami*. Svoboda nad Úpou: Město Svoboda nad Úpou, 2018. 1. vyd. s. 230–231.

V mnohých z nich, které neměly to štěstí a byly podrobeny necitelným úpravám, bychom už jen stěží hledali přepychové perly ze slavných časů průmyslových podniků.¹¹⁷

Továrnické vily nebyly omezeny pouze na české země, ale jednalo se o fenomén, který zasáhl mnohé lokality ve střední Evropě. Jejich vznik se váže k průmyslově rozvinutým oblastem a byl podmíněn progresivní tendencí a prosperitou daného podniku. Mohli bychom je tak nalézt například na území Slovenska, Polska, Německa, Rakouska i Slovinska.¹¹⁸ Skutečností však zůstává, že na našem území se jich nacházelo podstatně nejvíce, a to v závratném množství, což jasně odkazuje na průmyslovou vyspělost českých zemí. Nicméně by si problematika továrnických vil zasloužila ucelenější a hlubší výzkum z hlediska širších geograficko-ekonomických vztahů.

¹¹⁷ ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. 528 s. ISBN 978-80-87073-28-5

¹¹⁸ DULLA, Matúš a Eubo, STACHO. *Slávne vily Slovenska*. Bratislava: Foibos Books SK, 2010, 282 s. ISBN 978-80-87073-26-1

PRELOVŠEK, Damjan. *Slavné vily Slovinska*. Praha: Foibos Books, 2013, 265 s. ISBN 978-80-87073-53-7

NAKONIECZNY, Ryszard a kol. *Slavné vily Polska*. Praha: Foibos ve spolupráci s muzeem architektury ve Vratislavi a Programem Culture, 2013, 405 s. ISBN 978-80-87073-56-8

5. Vzestup a úpadek průmyslového podnikání od roku 1848 do roku 1948

Předpokladem pro rozvoj průmyslu byly v první řadě kapitalistická ekonomika, industrializace a dostatek pracovních sil. Dále pak uvolnění celní politiky, vznik živnostenských komor a úvěrový systém podporující začínající podnikatele. Jak již bylo v předchozí kapitole zmíněno, klíčovým progresem byl v tomto ohledu revoluční rok 1848, kdy bylo dosaženo jak liberalizace společnosti, počínaje zrušením poddanství, tak větší liberalizace hospodářství. V důsledku toho nastal příliv venkovského obyvatelstva do měst, který rozpoutal vlnu stavebního rozmachu.¹¹⁹ Zvýšená potřeba prostoru pro nově vznikající industriální stavby a také nedostatek bytových jednotek nastartovaly éru asanačních procesů měst a rozsáhlou urbanizaci. Na okrajích měst tak začaly rychlým tempem vyrůstat průmyslové areály, dále železnice a nové komunikace umožňující rychlejší přepravu zboží.¹²⁰

Během padesátých a šedesátých let 19. století dosahovala průmyslová revoluce svého vrcholu. Rozvíjel se jak lehký průmysl, který měl zejména v oblasti textilní výroby v českých zemích dlouhou tradici, především v severním pohraničí, tak těžký průmysl zdokonalující se od třicátých. Ve městech soupeřila šlechta, která ztratila svůj vrchnostenský post, s buržoazií stoupající na společenském žebříčku. Cílevědomí jedinci z řad měšťanstva, ale i vesničanů, vykazující schopnosti v oblasti podnikání, se svým úsilím dokázali vypracovat až na uznávané a vlivné členy vyšší střední třídy, kteří se svou prestiží mohli rovnat šlechtě a podle toho také adaptovali svůj životní styl prezentovaný právě ve formě vilových rezidencí. Mnozí z úspěšných a privilegovaných průmyslníků také participovali na veřejném dění, především v kulturní rovině, kdy například financovali architektonický rozvoj měst, což mimo jiné vyplývalo z jejich kontaktů v umělecké sféře. Není tak ojedinělé, že mnozí z průmyslníků udržovali styky s předními osobnostmi českého i zahraničního umění, zvláště pak s architekty. Dalo by se říci, že byli zprostředkovateli budování základu novodobé tváře měst.¹²¹

Dále se snažili řešit sociální otázku tím, že pro zaměstnance svého podniku a jejich rodiny nechávali budovat dělnické kolonie, které jsou dnes zajímavou součástí městské struktury. Přestože se tato filantropní činnost průmyslníků může zdát nadměrně velkorysá, situace mezi dělnickými vrstvami nebyla zdaleka tak pokojná a vysoké nároky na tovární dělnictvo vedly k častým stávkám a sabotážím. Zde je možné zaznamenat jakousi

¹¹⁹ HLAVÁČKA, Milan. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2016. 2. vyd. s. 39–46. ISBN 978-80-7286-281-8

¹²⁰ HALÍK, Pavel. *Architektura a město*. Praha: Academia, 1996. s. 20–23. ISBN 80-200-0245-6

¹²¹ HLAVÁČKA, Milan. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2016. 2. vyd. s. 243–256. ISBN 978-80-7286-281-8

reminiscenci poměrů mezi šlechtou a poddanými s tím, že v kapitalistických státech byl vykořisťovaný proletariát vládnoucí buržoazií.¹²²

Dalším hybatelem průmyslu v českých zemích byla nová vládní ustanovení. Zásadním krokem ve státní správě a hospodářství bylo snížení celního tarifu a ústup od politiky merkantilismu, čímž došlo k navázání nových obchodních styků a flexibilnější výměně zboží. Teprve krize z roku 1873 zastavila obchodní expanzi. Krach na vídeňské burze se projevil v celosvětovém měřítku a výrazně se dotkl především těžkého průmyslu, kdy hlavním následkem byla velká deprese. Jednalo se o první hospodářskou krizi takových rozměrů, která odezněla až ke konci sedmdesátých let. To se však netýkalo českých zemí, kde se řada podniků potýkala s problémy ještě v devadesátých letech.¹²³ V souvislosti s touto krizí docházelo v poslední čtvrtině k reorganizaci hospodářského systému, který upřednostnil organizovaný kapitalismus kontrolovaný obchodními kartely, dále racionalizaci výroby a celní protekcionismus. Na tomto novém ekonomickém podloží se zaváděly nové technologie, které vedly až k druhé průmyslové revoluci. V poslední čtvrtině nejvíce vyvstala sociální otázka vzhledem k nárůstu dělnictva a jeho stoupající nespokojenosti, která nakonec vyústila v radikální politické strany.¹²⁴

V tomto období se přímým následkem krize také vyostřily vztahy mezi Čechy a Němci, což se mimo jiné projevovalo v hospodářském soutěžení s nacionalistickým podtextem. Tehdejší národnostní poměry v českých zemích jsou dobře patrné na příkladu Jubilejní výstavy z roku 1891, jíž se čeští Němci odmítli zúčastnit a reagovali zorganizováním vlastní výstavy v roce 1906. Tyto výstavy byly prostředkem k prezentování úrovně vyspělosti v různých frakcích kultury a hospodářství.¹²⁵ Zatímco český kapitál se soustřeďoval především na potravinářský a strojírenský, o něco méně pak na textilní průmysl, německý kapitál se projevovat v železářském, textilním a sklářském průmyslu.¹²⁶

Přelom 19. a 20. století byl sužován už jen menšími a krátkodobými krizemi, které postihovaly určitá výrobní odvětví¹²⁷, nebo se jednalo pouze o lokální krize provázené

¹²² BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny zemí koruny české XII.a. 1860–1890*. Praha: Paseka, 2012. s. 148–153. ISBN 978-80-7432-181-8

¹²³ Tamtéž, s. 276

¹²⁴ JAKUBEC, Ivan a Zdeněk, JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátků industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2006. s. 21–23. ISBN 80-246-1035-3

¹²⁵ BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české XII.b. 1890–1918*. Praha: Paseka, 2013. s. 306–308. ISBN 978-80-7432-293-8

¹²⁶ JAKUBEC, Ivan a Zdeněk, JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátků industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2006. s. 244. ISBN 80-246-1035-3

¹²⁷ Příkladem je krize z let 1901–1903, která postihla především železářskou, strojí a bavlnářskou výrobu. Tamtéž, s. 243–244

stávkami dělnictva.¹²⁸ Období od devadesátých let do první světové války se nehledě na drobné krize vyznačovalo hospodářskou konjunkturou a celkovou prosperitou podniků.¹²⁹ Před první světovou válkou se české země řadily mezi klíčovou průmyslovou oblast Habsburské monarchie, která zajišťovala značnou část produkce v lehkém i těžkém průmyslu a zároveň zaujímal přední místo mezi průmyslově vyspělými zeměmi celého soustátí.¹³⁰ V průběhu první světové války přešla civilní výroba na válečné hospodářství, ale militarizace se týkala jen vybraných podniků. V takových podnicích docházelo ke zpřísnění podmínek, prodlužování pracovní doby a snižování mezd, což mělo ke konci války za následek zvýšený sociální neklid. Pozitivem však bylo, že změna systémového uspořádání se nedotkla soukromého vlastnictví průmyslníků ani nezpochybnila jejich právo na výnos. Nicméně válka způsobila rozvrat celého mezinárodního trhu, který se složitě vyvíjel v 19. století, a také ukázala slabiny Habsburského soustátí založené na mnohonárodnostním soužití, konkrétně na rozličných kulturách a kontrastních politických postojích, což vedlo až k opětovnému vyvstání česko-německé otázky, která se po válce jevila čím dál více akutnější.¹³¹

Situace v poválečném nově vzniklém Československu byla zpočátku krizová jak v oblasti národnostní, tak hospodářské. Průmyslové podniky byly vyčerpané válečnou výrobou a připadaly si monarchií využitě. Nejvíce utrpěl lehký průmysl, který bojoval se surovinovou krizí a jehož vývoz byl za války značně omezen. Odvětví lehkého průmyslu ani v meziválečné éře nedosáhla takové prosperity jako před válkou a do vedení se dostal těžký průmysl.¹³² Další relevantní změna spočívala v zahraničně-obchodních kontaktech, kdy rozpadem Habsburského soustátí a přerháním obchodních vazeb přišly české i německé podniky o velkou část odbytišť svého zboží. První roky Československa se tak nesou ve víru revitalizace výroby a obchodních styků.¹³³

Před první světovou válkou byla v českých zemích kapitálově silnější jednoznačně vrstva německých podnikatelů, kterou tehdejší stát ekonomicky podporoval, zatímco kapitál českých podnikatelů za německým stále pokulhával. To se však změnilo se vznikem

¹²⁸ Příkladem lokálních krizí může být Trutnovsko, které se potýkalo s častými dělníckými stávkami, přičemž jedna z největších proběhla v roce 1897.

LESÁK, Vladimír a Jan, KÁBRT. *Textilní průmysl a dělnictvo na Trutnovsku v XIX. století*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší, 1968. s. 3

¹²⁹ BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny země Koruny české XII.b. 1890–1918*. Praha: Paseka, 2013. s. 309. ISBN 978-80-7432-293-8

¹³⁰ JAKUBEC, Ivan a Zdeněk, JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátků industrializace do konce Habsburské monarchie*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2006. s. 245. ISBN 80-246-1035-3

¹³¹ Tamtéž, s. 389–405

¹³² Tamtéž, s. 426

¹³³ KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české XIII. 1918–1929*. Praha: Paseka, 2000. s. 485–489. ISBN 80-7185-328-3

Československa a s postavením českých Němců jako menšiny, což se nevyhnulo lokálním politickým protestním reakcím v sudetské oblasti a pokusem separovat se od českého národa vytvořením německé župy s centrem v Liberci. Tyto snahy po vojenském potlačení však skončily neúspěchem a podnikatelé německé národnosti se ocitli v nevýhodné pozici. V hospodářství nadále pokračovala rivalita a ekonomický nacionalismus, který byl ze stran českých Němců už spíše obranným gestem a postupně se stal jakousi ideologickou zbraní. Čeští podnikatelé již dosáhli požadované úrovně a dokázali se vyrovnat silnému ekonomickému živlu Němců.¹³⁴

Díky Rašínově měnové reformě z roku 1919 bylo mimo jiné docíleno stabilního podloží československé ekonomiky, čímž se země za poměrně krátké období, i když provázené počátečními neúspěchy, vyrovnala s poválečnou inflací a hospodářskou krizí a již v roce 1924 bylo znovu dosaženo konjunktury průmyslu, jehož výroba až na chvilkové propady nadále stoupala. Celkově dvacátá léta znamenala všestranný rozvoj české společnosti a právem jsou nazývána zlatou érou českých zemí, i přes stále vypjatější česko-německé vztahy¹³⁵, které vygradovaly v následujícím desetiletí.¹³⁶

Radikální obrat celosvětového měřítka nastal po pádu newyorské burzy v roce 1929 a následně postihl většinu oblastí života, což bezprostředně plynulo z do té doby největší hospodářské krize, která způsobila jen těžko překonatelné potíže řadě podniků. V českých zemích po projevu krize na počátku třicátých let menší podniky zanikaly a větší čelily hlubokému obchodnímu propadu, kdy byla snížena produkce až o 40%. Fatálně byly zasaženy podniky závislé na vývozu, což byla většina textilek v pohraničních oblastech, které byly nuceny propouštět své zaměstnance a omezit výrobu. Stav životní úrovně průmyslníků je dobře viditelný na jejich vilách, jejichž výstavba v době krize a poklesem životní úrovně v zasažených regionech ustala. Následky krize byly dalekosáhlé a negativně ovlivnily poměry ve společnosti. Docházelo ke snižování mezd a zároveň převládal nedostatek spotřebního

¹³⁴ Tamtéž, s. 29–34 a 485–489

¹³⁵ I přes tuto skutečnost existovala silná obchodní vazba mezi Československem a Výmarskou republikou. K aktivní spolupráci docházelo především v obchodních kartelech. Například progresivní vynálezy v oblasti technologie byly z velké části přejímány z německých zemí. LACINA, Vlastislav. *Zlatá léta českého hospodářství 1918–1929*. Praha: AV ČR, Historický ústav, 2000. s. 56–57

¹³⁶ *Rašínova měnová reforma - Historie ČNB* [online]. Česká národní banka ©2003 [cit. 22.05.2023] Dostupné z:

https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/1_vznik_a_stabilizace_samostatne_ceskoslovenske_meny/rasinova_menova_reforma.html

zboží. Co bylo však výrazně nejzávažnějším důsledkem krize, bylo zhoršení evropského politického klimatu, který akorát urychlil nástup druhé světové války.¹³⁷

V českých zemích se hospodářská situace stabilizovala v roce 1935. Nicméně z předešlých let už byly ve společnosti zakořeněny negativní postoje dvou vzájemně se napadajících národnostních táborů. V pohraničí během krize získala Henleinova politická strana řadu nových přívrženců a po nástupu Hitlera k moci se mezi českými Němci opět rozhořela naděje na připojení území k Německu. Tato znovu aktivovaná vidina se stala realitou po mnichovské dohodě. Tehdy se role znevýhodněných průmyslníků opět otočila a podniky na území protektorátu se pro své přežití musely přizpůsobit říšským restrikcím a reorganizaci státní správy. Podniky klíčové pro německou ekonomiku a vedení války přešly dobrovolně nebo násilně do rukou říšských zřízců a tehdejší vedení podniku se stalo podřízené německým požadavkům. V případě židovských podniků došlo nesmlouvavě k násilné arizaci a jejich továrnické vily byly obvykle využity pro účely okupační správy. I podniky českých Němců byly nuceny podřídit se nacistickému diktátu a výrobu ponechat v jeho režii, což některé přijaly snadno a s respektem a jiné obtížněji s nevolí. Navíc kvůli nedostatku pracovních sil a vysokým požadavkům říše na zefektivnění výroby byly do továren umístěováni váleční zajatci i vězni z pracovních táborů, mezi nimiž byly z velké části ženy. Zajatecké tábory byly v některých případech budovány přímo v areálu továrny, nebo v jeho blízkosti.¹³⁸

V roce 1943 byla v rámci říše a jejich okupovaných oblastí vyhlášena totální válka, která vyvíjela silný nátlak na průmyslovou produkci. Po konci války tak byla většina tovární techniky v českých zemích opotřebovaná a zároveň zastaralá. Celkově bylo naše hospodářství značně vyčerpáno a následovaly roky zdlouhavé revitalizace. Bezprostředně po konci války v rámci divokého odsunu německého obyvatelstva opustila většina německých podnikatelů své továrny, které na základě vydaných dekretů následně převzala státní správa. Další část průmyslníků odešla až v rámci organizovaného odsunu v roce 1946. Z nařízení byli vyjmuti akorát odborníci nepostradatelní pro výrobu.¹³⁹ Po roce 1948 byly zestátněny podniky i českých průmyslníků, kteří se v mnoha případech rozhodli k emigraci do západního bloku a vzdali se majetku. Přestože v období první republiky zaujímal československý průmysl místo mezi deseti nejvyspělejšími zeměmi, po začlenění do sovětského východního bloku

¹³⁷ BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny země Koruny české II*. Praha: Paseka, 1992. s. 180–184. ISBN 80-8519230-6

¹³⁸ TEICHOVÁ, Alice. *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998. s. 47. ISBN 80-7079-153-5

¹³⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945–1948. 1. část*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. s. 5–18. ISBN 80-04-25699-6

už takové úrovni nedosáhl a zaostával za západními zeměmi, které se snažil dostihnout během částečného uvolnění režimu v šedesátých letech, ale k zásadnímu progresu došlo až po sametové revoluci.¹⁴⁰ Nicméně jak bude ukázáno na konkrétních příkladech vil, řada průmyslových areálů, ke kterým náležely, ztratila po roce 2000 své původní využití a následně byla například rozdělena mezi více firem, nebo odsouzena k demolici.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 143–153

6. Továrnické vily v Královéhradeckém kraji

Severovýchodní Čechy se v oblasti architektury řadí mezi velmi charakteristické území, které bylo utvářeno jak lokálními specifiky dle převládající národnostní většiny a z toho plynoucí vazby na zahraniční trendy, tak ambicemi významných osobností, které se zasloužily o rozvoj měst, ale i menších obcí, pod převažujícím vlivem modernistických proudů. Mezi kulturními centry, jako byla například Jaroměř, Náchod nebo Nové Město nad Metují, bezesporu vynikal Hradec Králové – bašta moderní architektury, kde se shodou okolností sešla řada takových legendárních osobností, jako byli dva starostové Ladislav Pospíšil a František Ulrich, a dále architekti Jan Kotěra a Josef Gočár. Výčet důležitých osobností v rámci regionu by byl zdlouhavý, a proto se v krátkosti zaměřím jen na hlavní osobnosti a na jejich kulturní, architektonický nebo urbanistický odkaz pro hlavní město regionu, který byl zároveň inspirací pro celou severovýchodní oblast.¹⁴¹ Oproti Libereckému kraji zde panovala liberálnější nálada a iniciátoři různých stavebních akcí se tak pouštěli do neověřených sfér umění. Tvůrčí energie architektů podpořená zájmem měst a veřejnosti zde neměla tak pevně stanovené meze, jak je možné dnes vidět na památkové pestrosti Hradce Králové a jeho okolí. Na rozdíl od Liberce ale nebyli hlavními stavebně-kulturními iniciátory průmyslníci, nýbrž zmínění starostové. Ale například ve Dvoře Králové, Trutnově nebo Jaroměři v popředí městského rozvoje stáli především průmyslníci. Zároveň je nutné dodat, že i přes regionální umístění severovýchodní města s německou většinou považovala za své kulturní centrum a zdroj inspirace Liberec, obzvláště pokud figurovali v orientaci města vlivní průmyslníci německého původu, jejichž ekonomické vazby s Německem šly ruku v ruce i s uměním, jehož prostřednictvím se proti sobě oba národy vymezovaly. Přestože v celém Královéhradeckém kraji působila řada unikátních architektů německého původu, vlivem národnostních předsudků, které vzešly ze vzájemného antagonismu první poloviny dvacátých let, se plně projevíly po druhé světové válce, mnoho takových osobností nebylo doceněno a v průběhu socialistické éry upadlo v zapomnění. U konkrétních vil tak alespoň částečně jejich jména oživím.¹⁴²

V 19. století byl Hradec Králové, jakožto pevnostní město, ve svém dalším vývoji ještě omezován existencí fortifikace, zatímco jiná významná města už rozšiřovala svou zástavbu na základě asanačních procesů. Většina výstavby byla do konce šedesátých let 19. století

¹⁴¹ ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje* s. Praha: FOIBOS, 2007. s. 7–9. ISBN 978-80-87073-07-0

¹⁴² LAŠTOVIČKOVÁ, Věra. *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2015. 1. vyd. s. 113–114. ISBN 978-80-86863-80-1

situována za ochranné pásmo pevnosti, včetně koncentrace průmyslu, čímž postupně vznikly dnešní krajové části města. Stavební činnost uvnitř hradeb byla dosti znatelně prostorově omezena, což vedlo ke zdlouhavým snahám zastupitelstva v čele s Ladislavem Pospíšilem o definitivní zrušení hradeb. To se nakonec podařilo prosadit v polovině osmdesátých let. Následkem zániku hradeb se uvolnila velká obvodová plocha, tudíž se okamžitě začal řešit první plán regulace. V tomto období docházelo k městem podporované rozsáhlé výstavbě na základě směrnic určených plánem, který se poté ještě dvakrát upravoval.¹⁴³

V oblasti průmyslové aktivity byly pro město charakteristické spíše menší nebo středně velké firmy. Pro město se stala specifická výroba hudebních nástrojů a už během 19. století zde existovaly tři takto zaměřené firmy. Mezinárodního úspěchu dosáhla například firma Petrof orientovaná na výrobu klavírů. Dále zde byl rozšířen dřevařský, nábytkářský a strojírenský průmysl. Nicméně ostatní průmyslová odvětví dosáhla rozmachu až na počátku 20. století. Město se zaměřovalo především na oblast energetických zdrojů a výsledkem byla výstavba technicky i umělecky zajímavých hydroelektráren.¹⁴⁴ Zatímco Hradec Králové byl orientován na výše zmíněná odvětví, přičemž později se zde uchytil také potravinářský průmysl, města v severnějších polohách byla orientována na textilní a koželužský průmysl.¹⁴⁵ Podnikatelská činnost v celém regionu byla podpořena konáním Hospodářské, průmyslové a národopisné výstavy v Hradci Králové v roce 1894, která veřejnosti prezentovala úroveň a možnosti technické vyspělosti a také rozšiřovala znalosti kapitalistického podnikání, což poté vedlo k větší odhodlanosti obyvatel založit si vlastní firmu. V letech před první světovou válkou a mnohem více v meziválečném období zaznamenalo město opravdový podnikový a stavební boom.¹⁴⁶

Na přelomu 19. a 20. století mimo historizující blokovou zástavbu nově vznikaly veřejné zelené plochy a také byla uskutečněna regulace Labe a Orlice, což otevřelo nové možnosti pro výstavbu, tentokrát již převážně v modernistickém duchu. Opět se začalo jednat i o novém regulačním plánu centrální části města a jeho periferie. V roce 1909 byl zvolen radiálně okružní koncept města, který byl ve dvacátých letech pozměněn na základě Gočárova návrhu a který obsahoval rozvržení prostoru na veřejné, obytné a průmyslové části oddělené

¹⁴³ PANOCH, Pavel a Štěpán, BARTOŠ. *Hradec Králové. Průvodce po architektonických památkách od středověku do současnosti*. Praha: NLN, 2015. s. 13–15. ISBN 978-80-7422-326-6

¹⁴⁴ MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Praha: Akademie věd České republiky, 2005. 1. vyd. s. 156–158. ISBN 80-200-1245-1

¹⁴⁵ VALCHÁŘOVÁ, Vladislava a kol. *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby. Královéhradecký kraj*. Praha: ČVUT, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, 2012. 361 s. ISBN 978-80-01-05143-6.

¹⁴⁶ MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Praha: Akademie věd České republiky, 2005. 1. vyd. s. 156–158. ISBN 80-200-1245-1

zelení. Důležitým počinem v rámci tohoto plánu byla výstavba Ulrichova náměstí, kterému dominuje administrativní rezidence černožického textilníka Steinského-Sehnoutky, jemuž bude věnována jedna z dalších kapitol. Nejen Gočárova stavební a urbanistická aktivita, ale například i výstavba vilových čtvrtí v obdivuhodných a nápaditých individualistických stylech od místních i vzdálenějších autorů byla podporována velkým protagonistou modernistických proudů a tehdejší starostou Františkem Ulrichem, za jehož funkce došlo vůbec k nejméně výraznějšímu rozvoji města po všech stránkách, obzvláště po té architektonické, kdy se ve dvacátých letech město stalo příkladným centrem moderní a inovativní výstavby, která v jiných regionech těžko hledala zastoupení.¹⁴⁷ Je tedy nezpochybnitelné, že Hradec Králové, který si v meziválečné době vysloužil přívlastek „Salon republiky“, byl a je velmi specifickým místem, kde tamější rozličné moderní proudy ze všech stran svírají poměrně malé, ale o nic méně hodnotné historické jádro, což dohromady vytváří nevídanou kompatibilní atmosféru. František Ulrich po celou dobu své působnosti usiloval o vytvoření nové a jedinečné identity města, což se zcela jistě vydařilo.¹⁴⁸

Jednoznačně vymezit regionální stylovou orientaci v oblasti značně individualistické vilové architektury není snadné, neboť se zde střetávalo mnoho vlivů, které byly v základu diferencovány buď podle české, nebo německé národnosti objednavatelů, ale i podle velmi osobitých rukopisů jednotlivých architektů. Jinak se stavělo v horských a podhorských oblastech, jinak v okolí Hradce Králové. Pokud bych měla stylové rozmezí shrnout podle dobové oblíbenosti, v 19. století by se jednalo převážně o kontinuální historismus vycházející z lokálních tradic, který by byl na přelomu 19. a 20. století vcelku rychle nahrazován vídeňskými modernistickými tendencemi převládajícími až do meziválečné doby, kde by se opět střetávaly s ověřenou, byť střídmejší, klasikou a s abstraktními formami v menší míře uplatňovanými, později synchronně s poválečným mezinárodním stylem, až do konce dvacátého století.¹⁴⁹

Významnými převážně regionálními architekty vilových objektů byli Václav Rejchl st., Vladimír Fultner, Oldřich Liska, Heinrich Fanta, Josef Grus, ale i meziregionální architekti jako Pavel Janák, Dušan Jurkovič nebo Otakar Novotný. Obzvláště plodným architektem byl první zmíněný Václav Rejchl st., který byl zakladatelem rodinné stavitelské tradice, a další tři generace nesešly z této úspěšné cesty uznávaných architektů. Jeho dílem je

¹⁴⁷ PANOCH, Pavel a Štěpán, BARTOŠ. *Hradec Králové. Průvodce po architektonických památkách od středověku do současnosti*. Praha: NLN, 2015. s. 17–19. ISBN 978-80-7422-326-6

¹⁴⁸ ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 39. ISBN 978-80-87073-07-0

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 11

například neorenesanční Wimplerova vila v Hradci Králové, kde ještě inklinoval k čistému historismu, ale později se společně se svými syny začal obracet k moderně.¹⁵⁰ Zástupcem modernistických architektů je Václav Fultner, který se zapsal do regionální architektury především bezkonkurenční realizací hradecké vily Václava Píši s charakteristickou asymetrickou kompozicí, v čele s mohutnou věží, a drásanou omítkou.¹⁵¹ S Oldřichem Liskou spolupracoval na známé předválečné vile Čerychových v Jaroměři, kde je zcela originálně sklouben neoklasicismus, secese a krystalinický kubismus.¹⁵² Liska také projektoval vamborskou Bednářovu vilu v ojedinělém českém art deco stylu. Později se přeorientoval na funkcionalismus.¹⁵³ Dalším architektem, jehož stylový vývoj přecházel od klasické inspirace po avantgardní směry, byl severočeský a později brněnský architekt německého původu Heinrich Fanta, o jehož tvorbě se budu více zmiňovat níže u konkrétní vily. Mezi čistě funkcionalistické architektky se řadí Josef Grus a jednou z jeho prvních realizací se stala vila pro Marii Rubličovou v Novém Městě nad Metují.¹⁵⁴ V Hradci Králové se od přelomu 19. a 20. století formovaly vilové kolonie, a to směrem od Orlického nábřeží k centru a dále podél Střelecké ulice až k železnici.

Celý Královéhradecký kraj se může pyšnit stylově pestrou škálou vilových objektů, mezi nimiž z hlediska množství nepřekvapivě zaujímá přední místo Hradec Králové, který je až, dalo by se říct, jakýmsi skanzenem originálně ztvárněných vil, jejichž hodnota je zaručena jak po umělecké stránce, tak po autorské. Ovšem i zde a ve zbytku kraje se stále najdou ohrožené objekty, které vedou boj s časem a které čekají, když už ne na právní uznání hodnot, tak alespoň na citelnou rekonstrukci v režii odborníků. Existují však i příklady nezastupitelných vil, které se již nepodařilo zachránit, jak pojednávají některé následující kapitoly.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 30–32

¹⁵¹ Tamtéž, s. 48–50

¹⁵² Tamtéž, s. 71–73

¹⁵³ Tamtéž, s. 77–78

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 97–99

6.1 Vila Josefa Etricha

Lokalizace: Trutnov

Vznik: 1867

Architekt: neznámý

Styl: francouzsky laděná neorenesance, horský tradicionalismus, Heimatstil

Stav: bez využití, zabezpečená, pravděpodobně určená k demolici

Průmyslová historie Trutnovska je vázána se jménem textilního podnikatele Johanna Faltise, který v Mladých Bukách nechal v roce 1836 vystavět první mechanickou přádelnu lnu v rámci celé habsburské monarchie.¹⁵⁵ V době před zavedením strojové výroby byla většina textilní výroby v Podkrkonoší soustředována do rozptýlených manufaktur, které v této oblasti existovaly od konce 18. století a nahradily domácí zpracování lnu. Textilní výroba zde byla hlavní obživou valné většiny obyvatel, což platilo i po zavedení mnoha průmyslových podniků v průběhu druhé poloviny 19. století, které se postupně vypracovaly až mezi plnohodnotné konkurenty zahraničních textilních výrobců a Trutnovsko se tak společně s Libereckem stalo jedním z hlavních středisek tohoto odvětví v českých zemích. První mechanickou přádelnu přímo v Trutnově nechal zřídit Alois Haase a v roce 1952 ho následovali i Josef Etrich s Františkem Klugem, jejichž firma, později dvě firmy, se stala velmi úspěšnou, přestože musela čelit řadě negativních událostí.¹⁵⁶

Historie podniku

Rodina Etrichů přišla do Čech nejspíše během sedmileté války a s sebou přinesla i znalost plátenické výroby. Rodina dlouhá léta působila ve Svobodě nad Úpou, kde se vypracovala až k vyšším postům a zajistila si v dané oblasti jistý význam. Jeden z členů rodiny Josef Etrich (1803-1878), vyučený pekař a mlynář, vlastnil mlýn v Trutnově, který společně se svým švagrem Františkem Klugem zakoupili v roce 1850 na levém břehu řeky Úpy v Horním Starém Městě. V roce 1852 po vzoru továren v okolí mlýn renovovali na mechanickou přádelnu lnu a založili firmu s názvem Kluge & Etrich. Firma se specializovala na výrobu lněné a koudelové příze, kterou vyvážela kromě českých zemí i do Rakouska a Saska. S narůstající poptávkou se tovární prostory postupně rozšiřovaly.

¹⁵⁵ HORÁK, Václav a kol. *Proslavili Trutnov. 30 významných německých osobností Trutnova*. Trutnov: Unipress Trutnov, 2022. s. 18–19. ISBN 978-80-907061-4-9

¹⁵⁶ LESÁK, Vladimír a Jan, KÁBRT. *Textilní průmysl a dělnictvo na Trutnovsku v XIX. století*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší, 1968. s. 6–8

Ke staré tovární budově bylo přistavěno nové zadní křídlo a celá budova byla zvýšena, přičemž prostory v horních patrech sloužily jako kanceláře.

V textilní tradici pokračovali i synové Josefa Etricha. Prvorozený Josef (1829-1901) koupil Hubrikovský mlýn v Jaroměři, který přestavěl na mechanickou přádelnu. Druhorozený syn Jan (?-1912), který se osvědčil v úředních záležitostech, pomáhal otci s vedením firmy. Třetí syn Ignác (1839-1927)¹⁵⁷, technicky založený, byl poslán do Anglie kvůli odbornému vzdělání ve vyspělém západním průmyslu. Z firmy Newton v Leedsu, kde Ignác pracoval jako zámečník a slévač, byly na Trutnovsko posílány přádelní stroje. Po svém návratu v roce 1861 převzal vedení otcovi firmy společně s bratrancem Janem Klugem.¹⁵⁸

V následujících letech stoupal počet zaměstnanců a z tohoto důvodu bylo plánováno další rozšíření továrních prostor. Poté, co byl tento návrh zamítnut, odkoupil Etrich s Klugem nedaleký pozemek v Horním Starém Městě a započalo se s budováním nové přádelny, která byla dokončena již v roce 1864. Tehdy vyvstala otázka ohledně rozdělení majetku a ředitelského vedení v obou přádelnách. Podle některých informací se oba společníci rozhodli losovat o přerozdělení vlastnictví. Rodina Klugů nakonec získala nově zbudovanou přádelnu a obě továrny poté fungovaly nezávisle na sobě.

V sedmdesátých letech se zhoršily poměry uvnitř firmy. Kvůli náročným podmínkám a snižování mezd se továrna nevyhnula dělnickým stávkám, které nakonec skončily neúspěchem dělnictva. Další krize přišla v osmdesátých letech, kdy nastal úpadek lnářského průmyslu a firma musela přejít ke zpracování juty a konopí. V roce 1900 se spolupráce bratří Jana a Ignáce rozešla, přičemž Jan převzal vedení v odkoupené továrně v Mladých Bukách. Ignácovi s provozem firmy pomáhal jeho syn Igo, u kterého se projevil nevídaný technický talent a už od svého útlého mládí se věnoval navrhování různých konstrukcí. Později své vynálezy využil na zdokonalení strojů ke zpracování lnu a juty a mnohé z nich si nechal patentovat.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Se jménem Ignáce Etricha jsou spojeny jedny z prvních spiritistických seancí v Podkrkonoší, které pořádal přímo v prostorách vily. Pravděpodobně se s touto volnočasovou aktivitou setkal během svým cest po Anglii, v níž byly tou dobou seance velmi oblíbenou kratochvílí. Je známo, že Ignác k seancím zval i dělnictvo, což byl nejspíše sociálně-psychologický tah, jehož cílem bylo rozptýlení dělníků a snížení rizika stávek. SMUTNÝ, Bohumír. *Josefa Etricha synové, Horní Staré Město (1823/1852–1900): inventář*. Trutnov: Podnikový archiv n. p. Texlen, 1981. s. 3-22

¹⁵⁸ SMUTNÝ, Bohumír. *Josef Etrich: podnikatelské rody. Krkonoše* [online]. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1996. Roč. 29, č. 6, s. 18–19 Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:bcaeadcc-101b-454e-828a-59cf549a3353?page=uuid:b3378938-b536-11e4-abf4-00155d010f03>

¹⁵⁹ Igo Etrich se stal nejznámějším z členů rodiny, a to především díky průkopnictví v oblasti letectví, kdy sestrojil letoun, později nazvaný Holubice. Jeho letadla byla používána Německem a Rakouskem-Uherskem během první světové války. Po konci války z nařízení úřadů musel Igo leteckého konstruktérství zanechat. *Příběh Horní Staré Město. Příběh desátý – Ignác Etrich* [online]. Staré pohlednice Trutnov a Trutnovsko. Staré Trutnovsko ©2023 [cit. 18.05. 2023].

V souvislosti s revolučními událostmi v Rusku docházelo na počátku 20. století k dalším a mnohem bouřlivějším stávkám dělnictva, které požadovalo všeobecné, rovné a přímé hlasovací právo, dále zkrácení pracovní doby a zvýšení mezd. Největší stávka v Podkrkonoší poté proběhla v roce 1937.

Do roku 1920 byla firma veřejnou obchodní společností. Po smrti Ignáce Etricha byla změněna na komanditní společnost a spoluvlastníkem firmy se stal Hugo Forst. Chod továrny byl změněn během druhé světové války a přizpůsoben politicko-hospodářské situaci, kdy byly v mnoha firmách pro práci využívány židovské zajatkyňe z táborů umístěných v blízkosti průmyslových areálů. Tehdy byla výroba zaměřena na militární zboží pro říšskou armádu.

Po roce 1945 převzala kontrolu nad rodinným podnikem národní správa a rodina Etrichů po opuštění svého majetku zamířila do Bavorska. V roce 1946 byl podnik oficiálně znárodněn a stal se vlastnictvím Českých lnářských textilních závodů v Trutnově, později známých jako Texlen. Ten svou činnost ukončil až v roce 2007.¹⁶⁰

Popis vily

Vila Josefa Etricha byla dokončena v roce 1867 podle projektu neznámého autora. Prvotní stavební plány se nedochovaly, proto není snadné určit, jakým způsobem se vila v průběhu let modifikovala. Jisté však je, že její exteriér prošel zásadními proměnami ve druhé polovině 20. století, a proto se při pohledu na její současný stav okamžitě nabízí otázka původního tvarosloví. Přesto je díky dochovaným pohlednicím a celkovému konstrukčnímu provedení možné vilu zařadit do neorenesančního proudu vycházejícího z inspirace francouzskou klasicizující architekturou.¹⁶¹ Typickým projevem podhorské architektury bylo využití místních tradičních prvků. Ani Etrichova vila nebyla výjimkou a její klasicizující forma byla integrována s horskými tradičními prvky vycházejícími z německé kultury.

Stavba byla vybudována v těsné blízkosti továrního areálu v jihovýchodním cípu pozemku. Z jižní strany byla ohraničena řekou Úpou a z východní strany mlýnským náhonem. Vila je jedním z příkladů vhodného umístění jak z hlediska reprezentace

Dostupné z: <http://www.staretrutnovsko.cz/pribeh-horni-stare-mesto-10.php>

¹⁶⁰ SMUTNÝ, Bohumír. *Josefa Etricha synové, Horní Staré Město (1823/1852–1900): inventář*. Trutnov: Podnikový archiv n. p. Texlen, 1981. s. 3-22

¹⁶¹ Etrichova obliba ve francouzské klasicizující architektuře je mnohem znatelnější na jeho další reprezentativní vile nacházející se v Jaroměři. Ta byla vybudována v roce 1873 v neorenesančním slohu a v pozdějších letech doplněna o neobarokní prvky. Této vile se na rozdíl od té trutnovské dostalo větší pozornosti a její stav je dobře zachovalý.

ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje*. Praha: Foibos, 2007. s. 19-20. ISBN 978-80-87073-07-0

a ozdravného účelu, tak pracovní strategie. Vybudována byla v popředí areálu na vyvýšeném břehu řeky, tudíž nemohla uniknout pozornosti veřejnosti, a zároveň blízkost vody zaručovala vítané relaxační účinky. Koneckonců továrnické vily, často budované v blízkosti vodních toků nezbytných pro výrobu, splňovaly některé základní předpoklady ideálního vilového komplexu dle antických teoretiků, pro něž byla přítomnost vodního živlu relevantním aspektem pro celkovou regeneraci.¹⁶² Zároveň Etrichova vila splňovala zasazení do zahrady parkového typu, která v tomto případě byla rozdělena na přední západní část a zadní soukromou východní část. Obě strany byly koncipovány ve francouzském stylu se symetrickou úpravou cest a dalších prvků.¹⁶³

Samotná vila byla svou dispozicí přizpůsobena terénu, a tak, přestože nese neorenesanční znaky vycházející z klasicizující symetrie, byla vystavěna asymetricky.¹⁶⁴ Na severní straně sousedila s administrativní budovou, která byla součástí vilového komplexu. Vila je zděnou patrovou stavbou s vnějšími dřevěnými doplňky. Základní půdorysné uspořádání kopíruje přibližně tvar písmene T, přičemž podlouhlý jižní trakt navazuje na dvoutraktovou hlavní část budovy na obdélném půdorysu. Při pohledu na stavební dokumentaci a úsek návaznosti obou částí budovy se nabízí otázka, zdali tato dispozice byla původně zamýšlena a jestli nedošlo ke stavbě jižního křídla až o něco později. Bez primární dokumentace a detailního stavebně-historického průzkumu však tuto teorii nelze ověřit.

Celkové formě vily dominují čtyři výrazné štíty nepravidelně umístěné. V případě jižního křídla se jedná o dva štítové rizality, z nichž jeden mírně vystupuje z hmoty jižního průčelí a jeho součástí je drobný arkýř, na kterém je posazena terasa s balustrádovým zábradlím, zatímco druhý výrazně vyčnívá směrem do přední zahrady a tvoří tak zákoutí, do něž byl situován hlavní vchod.¹⁶⁵ Zbylé dva štíty se nachází v protilehlé pozici na východním a západním průčelí. Střešní partie všech čtyř štítů jsou opatřeny zdobně vyřezávanými dřevěnými konstrukcemi lidově horského charakteru. Štítové dekorace nebyly jediným dřevěným prvkem, ale v západním průčelí směřujícím do zadní zahrady obohacovala vilu dřevěná patrová zimní zahrada s prosklenými stěnami, z níž bylo pravděpodobně možné vcházet na prostornou terasu zabírající místo podél přízemí zhruba ve středu průčelí.

ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. s. 9-12. ISBN 978-80-87073-28-5

¹⁶³ Podle archivních map je patrné, že přední zahrada byla upravena do triangulární podoby a součástí zadní zahrady byly dva vodní prvky. Vzhledem k jejich velikosti se mohlo jednat o bazény.

Prohlížení archiválií. Letecké měřické snímky [online]. ČÚZK ©2023 [cit. 18.05.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.2001.TRUT30.00542&bz=-631700.37,-1002016.25>

¹⁶⁴ **Obrázek č. 1 a 2**

¹⁶⁵ **Obrázek č. 3**

Na dobových pohlednicích není situace vztahu mezi terasou a zimní zahradou čitelná, ale obecně lze předpokládat, že přímý vchod do zahrady existoval, tak jako v případě většiny vil.¹⁶⁶ Do Etrichovy vily by se tak dalo vstupovat třemi vchody. Kromě dvou zmíněných se další vchod nacházel v severním průčelí opatřený dřevěným závětrím.¹⁶⁷

Ani tato vila nepostrádá prvek charakteristický pro většinu reprezentativních historizujících staveb. Do jihovýchodního nároží byla zasazena věž svou hmotou zakomponovaná do obvodové zdi vily. Před ní byla po úroveň prvního patra umístěna malá terasa s balustrádovým zábradlím. Věž byla korunována mírně prohnutou dlátkovou střechou s dekorativním kovaným zábradlím na hřebeni střechy podle francouzského vzoru. Stejným dekorem byl opatřen celý střešní prostor, který zároveň obohacovaly řady vikýřů. V neposlední řadě na vile upoutávala pozornost okna renesanční reminiscence v palácovém stylu, která byla lemována bohatě zdobenými šambránami. Za zmínku stojí rozměrné trojkno situované do východního průčelí, tedy s výhledem do zadní zahrady, což jasně ukazuje na umístění jídelny.

Vnitřní prostory vily zahrnují suterén, přízemí, první patro a podkroví. Suterén tradičně sloužil k užitkovým účelům a mohli bychom tak zde nalézt různé technické a skladovací prostory. Přízemí se člení na dvoutraktovou severní část a jednotraktovou jižní část. Prostory vily jsou uspořádány dle halové dispozice palácového typu, kdy hlavní koridor budovy tvoří rozsáhlá schodišťová hala, na kterou navazuje úzká chodba oddělující přízemí na dva trakty rozličných účelů. Do východního traktu byly situovány společenské místnosti, přičemž nejprostornější a nejreprezentativnější místností byla jídelna, na níž prostřednictvím enfilády navazovaly další menší prostory, pravděpodobně salony a přípravná s příborníkem, které se mohly dělit na mužské a ženské. V protilehlém traktu byla umístěna kuchyně a hygienické prostory. Na úplném konci chodby se nacházelo vedlejší schodiště, nejspíše přednostně určeno pro služebnictvo, které se skrze něj snadno dostávalo do sousední administrativní budovy, která dle mého názoru zahrnovala i hospodářskou část. Podlouhlé jižní křídlo budovy zahrnovalo čtyři místnosti převážně obývacího účelu vzhledem k výzdobě, orientaci jižním směrem a výhledu na vodu. Pravděpodobně se zde nacházela i pracovna, jejíž umístění odhaduji v jihozápadním rizalitivním nároží, kde mohl mít továrník přehled nad děním v průmyslovém areálu, zároveň výhled na město a také mohl do své pracovny uvádět návštěvu z vedlejších obývacích prostor.

¹⁶⁶ Obrázek č. 4

¹⁶⁷ Obrázek č. 5

Celkový charakter výzdoby je velmi blízký palácové okázalosti francouzské provenience a ukazuje na vysokou úroveň továrnického prestiže. Nutno však podotknout, že honosné továrnické vily, často bližší luxusním rezidencím než rodinným domům, vnikaly na úkor dělnictva příslušné továrny. Etrichova vila je toho vzorovým příkladem, čemuž nasvědčují četné dělnické stávky.

Jak již bylo zmíněno, hlavní vchod byl situován v západním průčelí. Za ním tradičně následovala předsíň, z které se vcházelo přímo do ústřední haly. Ta svým provedením měla vytvořit co nejpozitivnější první dojem, což Etrichova vila zcela jistě splňovala. Ohnisek pozornosti bychom zde našly hned několik. Prvním je dvouramenné schodiště s dekorativním mosazným zábradlím, které vede na ochoz prvního patra.¹⁶⁸ Druhým je bohatě zdobený strop s mnohvrstevnatým štukovým dekorem tvořeným skladbou různě velkých kazet s profilacemi a štukových edikul s freskovými obrazy, kterým dominuje středová rozeta. Vše je doplněno bohatými ornamenty.¹⁶⁹ Dále zaujmou portály zasazené do edikul s korintskými sloupy a tympanonem nebo portály se suprafenestrou a emblémem. Zajímavé je také členění stěn pilastry z imitovaného mramoru zakončené nosnými konzolami se štukovými maskarony a florálními ornamenty, na kterých je usazen ochoz.¹⁷⁰ Celý prostor je laděn do okrové, cihlové, antracitové a bílé barvy. Nepochybně tedy musela vila být v časech své slávy více než oslňující.

Další umělecky hodnotnou místností byla bezesporu jídelna, v které se dochoval masivní kazetový strop z vyřezávaného dřeva. Místnosti jižního křídla byly zdobeny střídmeji jemným štukovým dekorem na stropěch a dále zde stojí za zmínku stlačený oblouk oddělující dvě místnosti. V kuchyňském prostoru se zachovalo typické dlaždicové obložení spodní části stěn, přičemž dlaždice jsou zdobeny žlutomodrými ornamenty.

Uspořádání místností prvního patra z větší části kopíruje situaci v přízemí. Jižní a východní trakt zahrnoval soukromé pokoje majitelů a pokoje pro hosty, zatímco západní trakt byl určen pro hygienická zařízení. Dále sem bylo umístěno dřevěné vřetenové schodiště vedoucí do půdních prostor. Stejně tak tomu bylo v případě vedlejšího severního schodiště propojujícího všechny etáže. V celkové dispozici a situování ložnic v patře můžeme vidět sofistikované řešení, neboť pokoje určené pro klidné tiché činnosti jsou svými okny odvrácené od továrního areálu, který by jej svým hlukem mohl narušovat.

¹⁶⁸ Obrázek č. 6 a 7

¹⁶⁹ Obrázek č. 8

¹⁷⁰ Obrázek č. 9

Současný stav vily

Vila se ani zdaleka nedochovala v původním stavu a během 20. století prošla řadou změn. První stavební úpravy proběhly už v roce 1926, tedy ještě v režii rodiny Etrichů. Archivní prameny se však zmiňují pouze o nespécifikované rekonstrukci. Není tak jasné, zdali došlo k výraznějším úpravám už tehdy. Nicméně na stavební dokumentaci z roku 1927 je zakreslena malá přístavba, která byla začleněna k jihovýchodnímu nároží s věží a k zimní zahradě, ale celkové provedení a vyplnění okny z dob komunismu napovídá tomu, že přístavba je záležitostí až druhé poloviny 20. století. Do této přístavby byl zasazen vchod, který pravděpodobně nahradil vstup skrze zimní zahradu. Ta byla neznámo kdy odstraněna a nahrazena zděnou místností s terasou. Logicky však muselo dojít nejprve k odstranění dřevěné konstrukce zimní zahrady a teprve poté mohla být přistavěna nárožní místnost. Buď tedy byly stavební plány špatně časově zařazeny, nebo k přestavbě došlo opravdu již ve 20. letech s tím, že další úpravy byly v těchto prostorách provedeny v socialistické éře. Osobně si však myslím, že ke zrušení zimní zahrady a vzniku nárožní přístavby bylo přistoupeno až ve druhé polovině 20. století. Tehdy, po vyhnání Etrichů do Německa, vila zaznamenala další sérii úprav, které svou necitelností učinily vilu chudou, slohově těžko rozpoznatelnou a velmi vzdálenou jejímu původnímu charakteru a podobě. Vnější stránka byla pozměněna hlavně v oblasti uměleckého štuku, kdy původní zdobné ohraničení oken bylo omezeno jen na jednoduché šambrány. Dále zanikla malá terasa s balustrádou v jihovýchodním nároží, která byla nahrazena střechou. Ve střešní části také proběhly zásadní změny. Původní krytina byla nahrazena výraznými červenými plechy typickými pro podkrkonošskou oblast.¹⁷¹ Zároveň bylo z hřebenů střechy sejmuto okrasné zábradlí společně s vikýři.¹⁷² Naštěstí byly exteriéru ponechány podstřešní dřevěné konstrukce.

Vnitřní prostory byly upraveny pro administrativní potřeby tehdejšího Textlenu. Tato fáze přestavby se výrazně dotkla hlavně místností v prvním podlaží, kam byly umístěny kanceláře. Můžeme tak zde nalézt typické kancelářské obložení stěn umakartovými deskami z doby socialismu. Dále se komunismus dotkl podoby předsíně, kde byl zbudován otvor s luxferovým oknem. Okázalost přízemních prostor, především schodišťové haly, naštěstí zůstala bez větších dopadů sekundárních účelů budovy. Nicméně zmizela valná většina původního mobiliáře a ten, který se zachoval, je uskladněn v některých místnostech.

¹⁷¹ Plechové střechy byly v podhorských oblastech často používány, a to se záměrem zamezit uchycování vrstev sněhu, a tím se předcházelo jak nebezpečným sesuvům, tak zatékání během tání.

¹⁷² Zdobné kovové rámy vikýřů jsou uloženy v podkroví vily, a tak by bylo v případě rekonstrukce možné je znovu začlenit do charakteru vily.

Během druhé poloviny 20. století bylo administrativní využití vily nahrazeno mateřskou školkou. V této éře pravděpodobně došlo k zazdění části enfilády. Další úpravy pocházejí až z počátku 21. století, kdy se soudě podle stavebního materiálu někdo rozhodl vilu zrekonstruovat, čemuž napovídají i moderně zařízené hygienické prostory. Tento pro vilu nadějný záměr však nebyl dokončen a od té doby je budova nevyužívaná a chátrá. Vnitřní prostory pohlcuje všudypřítomná plíseň a dochovaná výzdoba postupně ztrácí na hodnotě. Několik let byla vila přístupná a častá návštěvnost ne vždy uctivých průzkumníků ji dost poznamenala. V současné době je celá budova zabezpečená proti vniknutí a o jejím dalším osudu zatím není definitivně rozhodnuto. Vedlejší administrativní budova již podlehla demolici, ale vila by si vzhledem k hodnotnosti některých vnitřních prostor zasloužila řádnou renovaci i památkovou ochranu, přestože exteriér postrádá prvky hodné ochrany. Nicméně podle posledních informací se spekuluje o její demolici.

6.2 Vila Prospera Piette

Lokalizace: Svoboda nad Úpou

Vznik: 1880

Architekt: Moritz Hinträger

Styl: francouzská neorenesance

Stav: prázdná, zabezpečená, zachovalá

Historie podniku

Podnikatelská činnost rodiny Piette ve Svobodě nad Úpou se vztahuje k roku 1865, kdy zakoupili malou papírnu od trutnovského textilníka Josefa Etricha.¹⁷³ Firma nesla název po svém hlavním zakladateli Prosperu Piette (1806-1872) a navázala na dlouhou rodinnou tradici ve výrobě papíru. Prosper byl potomkem známého alsaského rodu Piette de Rivage, který se dlouhá léta specializoval na výrobu hedvábného papíru, především k psacím účelům. Poté, co došlo k výrobním inovacím a značnému progresivnímu posunu v technologii, zaměřil se Prosperův otec na produkci cigaretového papíru a stal se tak vůbec prvním, kdo tento druh papíru vyráběl mechanicky. Prosper zdědil technický talent po otci a celý svůj život se věnoval strojním vynálezům, zdokonalování kvality papíru a rozšiřování sortimentu dle dobových požadavků společnosti. Rodina Piette později přesídlila do Rakouska, kam přinesla i své odborné znalosti. Je známo, že Prosper výrazně participoval na výstavbě prvních papíren v Čechách. Samostatně začal podnikat ve druhé polovině 19. století, nejprve v Císařském mlýně v Praze a poté již ve Svobodě nad Úpou. Nepříliš rozměrnou továrnu započal hned rok po odkoupení rozšiřovat a modifikovat na výrobu cigaretového papíru. Později se zaměřil i na výrobu kopírovacího papíru. Firma našla díky rozvinuté síti kontaktů své odbytiště například ve Vídni, Cařihradě a Drážďanech.¹⁷⁴

Poté, co v roce 1872 Prosper Piette umírá, jeho pozici zaujímá jeho syn, též Prosper. Během jeho vedení firma rozšířila svou úspěšnost a síť obchodních kontaktů. Rodina Piette si brzy mohla dovolit zakoupení další papírny v Plzni a rozšířit svůj sortiment na výrobu restauračních ubrusů. Zároveň vynalezla novou techniku broušení papíru. Podařilo se jim tak sjednotit kvalitu s kvantitou a to jim umožnilo vyvážet své zboží téměř do celého světa. Největší zájem však zůstával o cigaretový papír a po celou dobu existence firmy se jednalo o jejich primární komoditu.

¹⁷³ Zde můžeme zaznamenat provázanost mezi jednotlivými průmyslníky, která v tomto případě byla jen v obchodní rovině, ale jak ještě bude zmíněno, mezi průmyslníky existovaly i blízké rodinné vazby.

¹⁷⁴ CIBULKOVÁ V. *Piette Svoboda nad Úpou, Maršov (1868-1948): inventář*. Svoboda nad Úpou, 1965. Díl I. s. 3-10, ev.č. 499

Prosper Piette ml. byl za své zásluhy v rozvoji průmyslu povýšen do šlechtického stavu a dostal predikát von Rivage. Kromě toho firma získala několik ocenění, například v roce 1873 na světové výstavě ve Vídni. Mimo průmyslové proslavení Svobody nad Úpou se rodina Piette po celou dobu své působnosti výrazně podílela i na kulturních záležitostech města, kdy například finančně podporovala spolkový život v Podkrkonoší. Zakladatel papírny Prosper je tak právem označován za „Otce Krkonoš“.¹⁷⁵

Expanze firmy byla pozastavena první světovou válkou, kdy nedostatek sirného kyzu na trhu zkomplikoval výrobu mnohým papírnám. Během 20. let 20. století se firma částečně zotavila, ale další kolaps prodělala v důsledku světové hospodářské krize, kdy byl nejvíce zasažen právě lehký průmysl. Tehdy už byl ve vedení firmy Prosperův syn Ludvík, který se snažil rodinnou tradici a jejich dobré jméno za každou cenu udržet. Nicméně po mnichovské dohodě byla papírna převedena do správy německých obchodních společností a orientovala se především na vývoz do Německa. V roce 1945 továrnu převzala národní správa a následně byla firma začleněna do Krkonošských papíren, které spravoval n. p. Hostinné.¹⁷⁶ Továrna byla udržována v chodu po celé 20. století a jako v jednom z mála příkladů se v ní zachovala výroba papírového zboží až do nedávna.¹⁷⁷ V současné době jsou však všechny objekty prázdné a plánuje se jejich přestavba na moderní obchodní centrum, což by se mohlo stát fatálním krokem i pro blízkou továrnickou vilu.¹⁷⁸

Popis vily

Reprezentativní rodinnou vilu si nechal v roce 1880 postavit Prosper Piette von Rivage. Projekt výstavby byl zadán vídeňskému architektovi Moritzovi Hinträgerovi, jehož realizace jsou rozmístěny hlavně po Vídni, ale drobné stavby bychom mohli nalézt v mnoha městech tehdejší habsburské monarchie. Svoboda nad Úpou není výjimkou. Jeho tvorba se vyznačuje konzervatismem, klasickými formami a inspirací ve francouzské

¹⁷⁵ REIL, Roman. *Prosper Piette-Rivage: podnikatelské rody*. Krkonoše, Vrchlabí: Správa krkonošského národního parku, Roč. 29, č. 8, 1996. s. 18–19

¹⁷⁶ CIBULKOVÁ V. Piette Svoboda nad Úpou, Maršov (1868-1948): inventář, 1965. Díl I. s. 3–10, ev.č. 499

¹⁷⁷ *Prosper Piette, strojní papírna* [online]. Prázdné domy ©2023 [cit. 24.05.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/7008-prosper-piette-strojni-papirna>

¹⁷⁸ *Historická šlechta - Vila Piette ve Svobodě nad Úpou* [online]. Historická šlechta: život po meči a po přeslici © 2009 [cit. 24.05.2023]. Dostupné z: <http://www.freiheit.cz/2-freiheit---je-hezky-cesky-Svoboda-nad-Upou/298-vila-piette.html>

a německé renesanci.¹⁷⁹ Není tak překvapivé, že rodina Piette se pro návrh neorenesanční vily rozhodla zvolit právě Hinträgera.

Pro výstavbu rodinného objektu bylo zvoleno místo v těsném sousedství papírenských budov oddělené od těchto výrobních prostor jen lesoparkem, který společně s řekou Úpou vytvářel malebný relaxační komplex pro soukromý život továrnické rodiny. Vila ve stylu elegantní francouzské neorenesance hodné pro šlechtické průmyslníky byla koncipována jako zděná patrová stavba osově symetrického půdorysu, přičemž jádro tvoří obdélná plocha, z níž na dvou stranách vybíhají dva výrazné boční rizality.¹⁸⁰ Dominantou vily je mohutná schodišťová věž v jihovýchodním nároží korunovaná dlátkovou střechou se zdobným hřebenovým zábradlím se stylizovanou lilií typickým pro francouzskou architekturu.¹⁸¹ Totožné zábradlí zdobilo vrcholovou část i zbylých střech. Do stejného průčelí byla situována veranda s lodžii v patře. Oba prostory byly členěné dvojicí sloupů dosedajících na balustrádovou zídku. Totožná veranda byla zopakována i ve východním průčelí. Obě strany věže tak byly obklopeny tímto napůl otevřeným prostorem, který umožňoval těsný kontakt se zahradním prostředím, a vstupovalo se do něj po malém schodišti. Logicky byl orientován na jižní stranu kvůli dostatku slunce. Západní průčelí bylo tvořeno širokým rizalitem, který zaujímal polovinu jeho plochy. Z plochy rizalitu pak vystupoval ještě jeden nepatrný rizalit, jehož horní partie byla zakončena edikulovým vikýřem. Stejná situace se opakovala i v případě východního rizalitu. Severozápadní nároží bylo ozvláštněno malou věží na kruhovém půdorysu.¹⁸² Na severní straně se nacházelo hlavní vstupní průčelí, kdy vchod byl zasazen do mírného rizalitu, jehož podoba je totožná s již zmíněnými dvěma rizality. Do vily tak bylo možné vstupovat celkem čtyřmi vchody. Kromě verand se vchod nacházel také ve schodišťové věži, která zkracovala cestu v případě, že se majitelé chtěli dostat rovnou do zadní části vily nebo do horních pater, aniž by museli zdlouhavě procházet skrz vstupní prostory.

Nejen svým celkovým kompozičním řešením, ale i povrchovou úpravou vila odkazovala na přísný tradiční řád antické provenience. Plášť vily tak nesl veškeré ukazatele neorenesanční architektury od sdružených arkádových oken a obdélných oken s klasicizujícími nadpražními římsami přes bosované přízemní části a nárožní bosáže až po korunní římsu se zubořezem.

¹⁷⁹ *Historická šlechta - Vila Piette ve Svobodě nad Úpou* [online]. Historická šlechta: život po meči a po přeslici © 2009 [cit. 24.05.2023]. Dostupné z: <http://www.freiheit.cz/2-freiheit---je-hezky-cesky-Svoboda-nad-Upou/298-vila-piette.html>

¹⁸⁰ **Obrázek č. 10 a 11**

¹⁸¹ **Obrázek č. 12**

¹⁸² **Obrázek č. 13**

Hlavním dispoziční prvkem interiéru je podlouhlá vstupní chodba, na jejímž začátku po obou stranách vstupního schodiště jsou umístěny toalety a na jejímž konci je situováno tříramenné schodiště propojující všechny etáže kromě suterénu, který je přístupný skrze hlavní vstupní schodiště.¹⁸³ Chodba příčně rozděluje východní a západní trakt ve všech etážích. Prostory suterénu, které propojuje chodba do tvaru písmene L, sloužily především k technickým, chladícím a skladovacím účelům.¹⁸⁴ První patro rozdělovala chodba, tvořená vestibulem a předsíní, na obslužné křídlo a společenské křídlo, v němž se hned v sousedství vestibulu nacházely dva pokoje pro hosty – pravděpodobně rozlišené na mužský a dámský – a vedle nich byla tradičně situována prostorná jídelna, v tomto případě s verandou poskytující požadovaný výhled do zahrady.¹⁸⁵ Na jídelnu s verandou navazoval salon a také kuřárna. Předsín v chodbě oddělovala přední obslužné a hostitelské prostory vily od jídelních prostor a zároveň umožňovala vstup do zahrady a do prvního patra.

Místnosti prvního patra přibližně kopírují dispozici těch v přízemí. Ve východním křídle byly umístěny dva pokoje, zatímco v západním křídle kromě dvou pokojů byl zřízen budoár, na nějž navazovala lodžie, ložnice a koupelna. Budoár byl s vedlejšími pokoji spojen enfiládou. Můžeme zde tak vidět odkaz na zámecké rezidence.

Současný stav vily

Po emigraci rodiny Piette zůstala vila napospas socialistické správě, která některé prostory využívala k administrativním účelům. Nicméně podoba vily nebyla postižena tak fatálním způsobem jako většina objektů toho typu v tomto rizikovém období pro národní kulturní hodnoty. Stavebním úpravám se však nevyhnula. Z archivních map je patrné, že někdy před rokem 1960 byly zazděny obě lodžie, přičemž ve východním průčelí vznikla malá přízemní přístavba navazující na bývalou verandu, která tímto aktem zanikla.¹⁸⁶ Ale vzhledem k celkovému provedení přístavby s povrchovou úpravou korespondující s charakterem vily se domnívám, že byla realizována mnohem dříve, a to pravděpodobně ještě během působení rodiny Piette. Je možné, že horské podmínky nedovolovaly časté využívání otevřených lodžiových prostor ani verand s tenkým prosklením, a tak zvítězila praktičnost nad estetikou. Dále se vnější úprava odrazila i ve střešních partiích, kdy bylo z obou rizalitů odstraněno jejich zakončení edikulovými vikýři a také bylo sejmuto ozdobné zábradlí.

¹⁸³ **Obrázek č. 14**

¹⁸⁴ Suterénní komory sloužily například ke skladování masa, zeleniny, piva a vína.

¹⁸⁵ **Obrázek č. 15**

¹⁸⁶ *Prohlížení archiválií. Letecké měřické snímky* [online]. ČÚZK ©2023 [cit. 24.05.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.1960.ZACL47.07394&bz=-636822.17,-995762.51>

Stavební zásahy se nevyhnuly ani vnitřním prostorům. Na základě porovnání současných fotografií interiéru a původních stavebních plánů je patrné, že došlo ke změnám průchodů, kdy například v jídelně umožňující vstup do několika dalších prostor byly zadrženy nevyhovující průchody. To samé lze očekávat i v prvním patře v případě enfilády, neboť ta obvykle nevyhovovala sekundárním účelům. S původními plány také nekoresponduje provedení druhého patra věže, které mělo být členěno jedním menším oknem, ale namísto něj bylo použito sdružené trojokno. V tomto případě se ale nejspíše jedná o pozměnění původního návrhu a trojokno bylo realizováno už během výstavby vily.

Po sametové revoluci vila nenašla dlouhodobější uplatnění, a tak dodnes zůstává prázdná. Naštěstí se nachází ve využívaném oploceném areálu, tudíž se nestala běžně navštěvovaným místem a obětí lidské bezohlednosti.

6.3 Vila Josefa Seykory

Lokalizace: Kostelec nad Orlicí – osada Mírov

Vznik: 1888

Architekt: Václav Roštlapil

Styl: italská neorenesance, lidově orientovaná secese

Stav: zaniklá

Historie podniku

Zakladatelem koželužského rodu byl Josefa Seykora st., v jehož stopách pokračoval i jeho syn Josef Seykora ml. (1839–1915). Ten roku 1852 založil rodinný podnik, který vedl společně s jeho dvěma bratry a který se brzy stal největší koželužskou továrnou v rámci celého Rakousko-Uherska. Podnik se orientoval na výrobu kožených částí obuvi, které exportoval například do Německa a Itálie.¹⁸⁷ Všichni Seykorovi synové získávali zkušenosti v zahraničních firmách, například v Anglii a Francii, což následně zužitkovali při vývoji jejich rodinného podniku.¹⁸⁸ Během jeho největší prosperity na přelomu 19. a 20. století a dále pak po první světové válce se stal vzorem pro všechny koželužské závody ve střední Evropě.¹⁸⁹ Areál továrny, vystavěný z kombinace dřeva a kamene, byl vybudován v Kostelci nad Orlicí v sousedství řeky Divoké Orlice.¹⁹⁰ Rodina Seykorů se také velkou měrou podílela na kultivaci města a na jeho architektonickém rozvoji. Především v období první republiky bylo město velmi vyhledávaným relaxačním místem, jehož celková malebnost plynula především z kulturních snah průmyslníků.¹⁹¹ Josef Seykora nechal například vybudovat romantický park s klikatými cestičkami a hudebním altánem. V období první republiky byla firma začleněna do akciové společnosti Spojené koželužské závody A. a J. Nejedlý v Hradci Králové. Po živelné katastrofě tohoto podniku byla veškerá výroba přeložena do Kostelce. Následně došlo k přestavbě a rozšíření továrních budov podle návrhu hradeckého architekta Františka Capouška. V poválečných letech byl areál přičleněn k n. p. Azbestos a následně se osamostatnil jako n. p. Osinek, který byl z koželužské výroby

¹⁸⁷ Josef Seykora a synové, parní továrna na kůže [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 23.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V011741>

¹⁸⁸ FIDLER, Vladimír. *Budovatel a zakladatel světoznámé koželužské „fabriky“ v letech 1836–1924, v historii města Kostelce nad Labem*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, září 2006. s. 25

¹⁸⁹ FIDLER, Vladimír. *Budovatel a zakladatel světoznámé koželužské „fabriky“ v letech 1836–1924, v historii města Kostelce nad Labem*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, leden 2007. s. 22

¹⁹⁰ FIDLER, Vladimír. *Budovatel a zakladatel světoznámé koželužské „fabriky“ v letech 1836–1924, v historii města Kostelce nad Labem*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, září 2006. s. 25

¹⁹¹ FIDLER, Vladimír. *Kostelec n. Orl. a doba po dědictví rodiny Seykorovy*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, srpen 1988. s. 11

přeorientován na automobilový průmysl. Výroba zde pokračuje dodnes, nicméně všechny původní budovy byly zdemolovány a na jejich místě vyrostla moderní fabrika.¹⁹²

Popis vily

Velmi originálně navrženou venkovskou vilu si nechal postavit Josef Seykora ml. v osadě zvané Mírov skryté uprostřed kosteleckých lesů. Přestože objekt vznikl již v roce 1888, na jeho výsledné podobě bychom první fázi stavby jen složitě hledali. Autorem projektu stylově těžko zařaditelné stavby je známý architekt Václav Roštlapil (1856–1930), který byl zároveň zetěm Josefa Seykory. Otázkou zůstává, zdali je také autorem nejstarší fáze výstavby, nebo až té mladší z přelomu 19. a 20. století. Přepokládám, že prvotní koncept vily mohl odpovídat italizující neorenesanci, kterou je možné zaznamenat u dalších Seykorových vil od Roštlapila. Menší zděná budova mírovské vily se dle mého názoru stala základem pro pozdější secesně laděné přístavby, na nichž je již rozeznatelné Roštlapilovo autorství. Ten vycházel z renesančního a barokního umění a vůbec nejpříznačnější se u něj stalo přejímání renesančních štítů s čučky, které zcela specificky modifikoval do secesní formy. Stavební dokumentaci vily se mi nepodařilo dohledat. Nicméně dle archivních map a pohlednic se jednalo o menší komplex tří budov ve stejném stylu, přičemž vila mezi nimi zaujímal výsadní postavení.¹⁹³ Další stavba sloužila jako ubytování pro návštěvníky a třetí pravděpodobně jako taneční a koncertní sál. Celý tento areál vznikl postupně od roku 1888 až do dvacátých let 20. století.

Samotná Seykorova vila byla finálně koncipována jako přízemní z části zděná a z části dřevěná stavba vybudovaná na složitě členitém půdorysu, který byl výsledkem mnoha fází přístaveb.¹⁹⁴ Zděná konstrukce vily byla tvořena výrazně oranžovo-červenými cihlami a ve východní části vystupovala do výšky ve formě jakési „koruny“ inspirované zakončením věže ve stylu windsorské gotiky.¹⁹⁵ Její hmota byla odlehčena vlysy a protnutá čtyřdílnými okny, která byla z části obestavěna šamotovými cihlami.¹⁹⁶ Zděné jádro bylo ze všech stran, až na odkryté cihlové partie, obestavěno zdobnou dřevěnou konstrukcí s prosklenými čelními stěnami a s mentolově zeleným nátěrem. Horní partie vily byly dále ozvláštněny trojicí výškově různě posazených a odlišně koncipovaných věžiček. Celá stavba byla vybudována na kamenném podloží s předsunutou zvlněnou terasou s kamennými sokly.

¹⁹² *Josef Seykora a synové, parní továrna na kůže* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 23.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V011741>

¹⁹³ **Obrázek č. 16**

¹⁹⁴ **Obrázek č. 17**

¹⁹⁵ Vzorem pro tuto část vily se zřejmě stal hrad Mírov, dnešní věznice, podle nějž byla osada pojmenována.

¹⁹⁶ **Obrázek č. 18**

Rodina Seykorů vlastnila další tři vily.¹⁹⁷ Dvě z nich si nechali postavit v Kostelci v sousedství továrny a z jejich celkového provedení je patrné, že jsou též dílem Václava Roštlapila, který pro rodinu projektoval celou řadu staveb. Kostelecká vila zvaná „Na Vinici“ byla realizována ve stylu italské neorenesance se secesními prvky, přičemž součástí návrhu byl také zmíněný anglický park, kolem jehož obvodu Roštlapil navrhl cihlovou zeď ve stylu historizující secese kombinovanou s litinovým plotem.¹⁹⁸ U druhé vily zvané „Pod Kopečkem“ není přiznané Roštlapilovo autorství, ale z použitých prvků je zřejmé, že i tento objekt je jeho dílem.¹⁹⁹ Jeho zdaleka nejznámější stavbou v této oblasti je klasicizující secesní vila Sklenářka zasazená do kosteleckých lesů stejně jako vila na Mírově. Ta vznikla z iniciativy Rudolfa Seykory, jemuž vila sloužila mimo jiné k milostným schůzkám s operní pěvkyní Otýlíí Sklenářovou, po níž byl objekt následně pojmenován.²⁰⁰

Současný stav

Osada Mírov se v roce 1928, kdy byla odkoupena městem, stala sezonním výletním střediskem s velkým kulturním vyžitím. Nacházela se zde kavárna, bazén i tenisové kurty. Samotná Seykorova vila sloužila jako restaurace, a to až do 50. let 20. století, kdy o celé místo odpadl zájem.²⁰¹ V průběhu socialistické éry byla využívána jako dětský tábor. Po revoluci se vila stala dějištěm nelegálních činností, kdy zdaleka tím nejzávažnějším činem bylo natáčení dětské pornografie přímo v jejich prostorách. Tato kauza vyšla napovrch v roce 2005, čímž se proslavila v negativním slova smyslu. Tyto poslední události jen způsobily její neodvratný pád, neboť se nenalezl nikdo, kdo by takto poznamenanou vilu přivedl zpět k jejímu původnímu lesku. V současnosti má pozemek nového vlastníka, nicméně vila byla v tak dezolátním stavu, že ji již nebylo možné zachránit a její pozůstatky byly kompletně srovnány se zemí. Na stejném místě by měla vzniknout novostavba v podobném duchu navazující na původní rekreační funkci osady.²⁰²

Kostelecké vily Seykorů v sousedství továrny sice nepotkal tak katastrofální osud, ale ani nijak pozitivní. Vila „Na Vinici“ byla radikálně přestavěna a přizpůsobena pro účely

¹⁹⁷ **Obrázek č. 19**

¹⁹⁸ **Obrázek č. 20 a 21**

¹⁹⁹ **Obrázek č. 22**

²⁰⁰ FIDLER, Vladimír. *Kostelec n. Orli. a doba po dědictví rodiny Seykorovy*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, srpen 1988. s. 11–13

²⁰¹ Tamtéž, s. 12–13

²⁰² *Vila Mírov* [online]. Prázdné domy ©2023 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2799-vila-mirov>

Domu mládeže, který v jejich prostorách funguje dodnes. Vila „Pod Kopečkem“ je dlouhodobě neobývána a spekuluje se o její demolici. Největší pozornosti se dostalo vile Sklenářka. Ta za druhé světové války fungovala jako útočiště Hitlerjugend a během socialismu sloužila jako dětská ozdravovna.²⁰³ Následně několik let chátrala a v současnosti je citelně zrekonstruována pro účely komunitního centra, v kterém působí duchovně a ekologicky zaměřené společenství se snahou o celkovou soběstačnost a které nabízí široký léčebný program.²⁰⁴

²⁰³ Soa Rychnov nad Kněžnou. *Josef Seykora a synové 1851–1930. Prodej vily Sklenářky 1929–1931*, inv. č. 60

²⁰⁴ *Historie současnost vily v lese* [online]. Sklenářka, centrum meditace a přírodního učení © 2023 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://www.sklenarka.cz/o-sklenarce>

6.4 Vila Gustava Deutsche

Lokalizace: Dvůr Králové nad Labem

Vznik: 1898

Architekt: neznámý

Styl: neorenesance

Stav: po rekonstrukci, modernizace

Ke Dvoru Králové nad Labem se váže dlouhá tradice rozvinutých řemesel, jako bylo především tkalcovství a barvířství, které vycházely z pěstování lnu v okolí města. Ten byl však v průběhu 19. století postupně vytlačován bavlnou.²⁰⁵ I přesto tuto textilní tradici se až na výjimky městu vyhnulo zakládání manufaktur, přičemž v přilehlém okolí města pokračovala domácí výroba, která byla jedním z důležitých zdrojů látek pro první mechanické továrny vznikající ve 2. polovině 19. století v bezprostřední blízkosti toku Labe.²⁰⁶ Největší rozvoj byl zaznamenán v 80. letech a město se brzy stalo místem s největší koncentrací textilních továren v českých zemích a mohlo tak hravě konkurovat sudetoněmecké textilní baště – Liberci. Převážná většina královédvorských podnikatelů byla židovského původu, což se v pozdějších perzekučních letech výrazně odrazilo v přerozdělení vlastnictví firem. Patřila mezi ně například továrnická rodina Neumannů, která dosáhla značného úspěchu a výsledkem byla výstavba honosné vily, která dnes funguje jako ředitelství královédvorské ZOO.²⁰⁷ Nicméně zdaleka nejmarkantnějšího úspěchu na poli textilního průmyslu dosáhla rodina Sochorů českého původu, která je neodmyslitelně spjata se stavební a kulturní historií města.²⁰⁸ Události 1. poloviny 20. století hýbající průmyslem prožívalo město totožným způsobem jako většina dalších podniků. Během druhé světové války byla v menších podnicích pozastavena výroba a větší podniky byly přizpůsobeny válečné výrobě. Postupná degradace dříve nebývale prosperujících královédvorských textílek byla završena znárodnovacími vlnami, kdy řada podniků byla zcela zrušena, a zbylé byly

²⁰⁵ JIRÁNEK, Josef. *Historie města – Textilní průmysl* [online]. Dvůr Králové nad Labem © 2023 Dostupné z: <https://www.mudk.cz/cs/mesto/historie-mesta/tradice/textilni-prumysl.html>

²⁰⁶ N. B. Neumanna synové, *mechanická tkalcovna* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000619>

²⁰⁷ Tamtéž

²⁰⁸ Josef Sochor, *mechanická tkalcovna a tiskárna látek* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000124>

sjednoceny do hromadného národního podniku Tiba. Tím skončila průmyslová sláva „českého Manchesteru“, jak bylo městu právem přezdíváno.²⁰⁹

Historie podniku

Pro realizaci továrního areálu bylo zvoleno místo na severním okraji města v části zvané Vorlechy při levém břehu Labe. Pozemek s továrními prostory původně patřil rodině Kohnů a později J. Buschovi, pod jejichž vedením však továrna nedosáhla požadované prosperity a zkrachovala. V roce 1895 přešla firma do vlastnictví rodiny Deutschů a hned zpočátku došlo k rozsáhlému požáru, což nutně vedlo k celkové renovaci a zároveň k přístavbě nových výrobních prostor, které zahrnovaly tkalcovnu, přádelnu a tiskárnu bavlny od architekta Heinricha Ziegera specializujícího se na průmyslové stavby. Firmu vedl až do roku 1918 Gustav Deutsch (1856-1925), poté se ředitelování ujal jeho syn Fritz (1892-1972) s Hermannem Kindermannem. Ve 20. letech byla k areálu přičleněna provazárna, k níž byla přibudována další přádelna a sprinklerová věž ze železobetonové konstrukce, dodnes dominující celému areálu. Ve stejnou dobu v blízkém sousedství továrny byla založena dělnická kolonie o deseti patrových dvojdomcích a také jeden bytový dům. Projektantem dělnických dvojdomků se stal královédvorský architekt František Valouch²¹⁰, který zároveň koncem 20. let rozšířil areál továrny o skladištní halové prostory ve stylu průmyslové moderny z výrazných rudých cihel kombinovaných s typickým faktorským prosklením. Už jen vzhledem ke stavební aktivitě je zřejmé, že firma v období první republiky velmi prosperovala. Poukazuje na to mimo jiné i založení filiálek v Rumunsku a Slovinsku a také existence dvou továrnických vil. Následkem světové hospodářské krize byl podnik sjednocen s dalšími městskými textilkami do Akciové společnosti pro průmysl textilní ve Dvoře Králové. Nicméně s blížícím se politickým převratem roku 1939 se Fritz Deutsch rozhodl emigrovat a do převzetí podniků nacistickým Německem řídil firmu ze Švýcarska. Po její konfiskaci probíhala výroba pouze omezeně. Po znárodnění se firma stala součástí n. p. Tiba a sloužila například k potiskování filmových válců. V současné době jsou prostory továrny rozděleny mezi několik společností.²¹¹

²⁰⁹ JIRÁNEK, Josef. *Historie města – Textilní průmysl* [online]. Dvůr Králové nad Labem © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://www.mudk.cz/cs/mesto/historie-mesta/tradice/textilni-prumysl.html>

²¹⁰ František Valouch je také autorem slavné vily Antonína Holečka v Hradci Králové z roku 1911.

ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 66. ISBN 978-80-87073-07-0

²¹¹ *Gustav Deutsch, tkalcovna, tiskárna a přádelna bavlny* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000635>

Popis vily

Reprezentativní vila Gustava Deutsche sahá svým původem do roku 1898, tedy do doby, kdy už byl historismus pomalu na ústupu a výsadní pozici v umění zaujmula přechodová fáze k ranému modernismu. Přesto se doznívající historismus stále uplatňoval, a to i ve své čisté ucelené formě, jejímž příkladem je právě Deutschova vila, pro kterou byla zvolena přísná neorenesance. Pozemek, na kterém byla vila zbudována, se nachází nedaleko příslušné továrny a ve vztahu k okolí zaujímá vyhlídkovou polohu na svažitém terénu, což bylo nepochybně záměrem samotného továrníka, jemuž vyvýšená poloha umožňovala jak výhled na město a do širého okolí, tak přehled nad níže posazeným areálem továrny. Ve svých počátečních letech, když ještě nebyla rozvinuta městská zástavba, musela být vila, jako nejvýše postavená, nepochybně považována za dominantu a jeden z charakteristických znaků průmyslového města.²¹² Že se jednalo o bohaté průmyslové město, svědčí množství továrnických vil, kdy některé rodiny vlastnily rovnou dvě.²¹³

Architekt Deutschovy vily kvůli absenci stavební dokumentace zůstává neznámý. Celozděný objekt byl vybudován na půdorysu zcela pravidelného čtverce, za jehož hranice vybíhají dvě terasy a rizality. Patrová stavba s obytným podkrovím je koncipována v klasické symetrické formě se zrcadlově se opakujícími prvky. Do jihovýchodního a severozápadního průčelí byly tímto stylem zasazeny dva boční rizality. V případě jihovýchodního průčelí tvořila středovou část terasa zasahující do úrovně prvního patra, pod níž se nacházel vchod se schodištěm do zahrady. V případě severozápadního průčelí byl do středové části umístěn schodišťový rizalit, který zároveň umožňoval vstup do zahrady a zkracoval cestu do prvního patra. Na jeden z bočních rizalitů navazovala přízemní stavba s terasou, v níž byl umístěn další vchod. Vzhledem k dispozičním okolnostem lze předpokládat, že tento byl využíván služebnictvem, zatímco jihovýchodní vchod vedoucí do prostorné zahrady ve francouzském stylu sloužil spíše k rodinným a návštěvním účelům.

Severovýchodní průčelí, vystavené pozornosti ulice, je členěno středovým rizalitem, zatímco protější jihozápadní průčelí, které je nepohledové, rizalit postrádá. Nicméně všechny rizality jsou opatřeny téměř totožnými převýšenými štíty v typickém neorenesančním provedení a s půlkruhově zakončenými okny. Jednotlivá průčelí jsou opět symetricky členěna obdélnými okny se šambránami a suprafenestry. Dále je fasáda opatřena například balustrádami a bosáží.²¹⁴

²¹² **Obrázek č. 23**

²¹³ **Obrázek č. 24**

²¹⁴ **Obrázek č. 25**

Původní uspořádání interiéru nelze bez stavební dokumentace s jistotou určit, lze pouze předpokládat na základě dispoziční tradice, tehdejších stylových trendů a logických prostorových vztahů. Jisté je pouze umístění hlavního schodiště ve střední části severozápadního traktu, jehož přibližná poloha byla zachována i po nedávné modernizaci. V protějším jihovýchodním traktu lze vzhledem k výhledu do francouzské zahrady předpokládat jídelnu, na kterou mohly navazovat společenské místnosti traktu severovýchodního, čemuž by odpovídalo i jejich umístění v nejreprezentativnějším průčelí. Na jídelnu zpravidla navazovaly kuchyňské prostory, které v Deuschově vile i vzhledem k situování služebního vchodu nejspíše zaujímaly místo v severozápadní části. Jednotlivé místnosti byly propojeny užší chodbou ve tvaru písmene L, jejíž trasa byla kopírována i v prvním patře, kde se nacházely převážně ložnice a další soukromé místnosti. Původní vybavení vily se během sekundárních využití prostor ztratilo neznámo kam. Nedochovala se ani předpokládaná štuková výzdoba.

Současný stav

Stejně jako mnohým vilám ani té Deuschově se nevyhnuly následky konfiskací. Během německé okupace byla vila zabavena pro internátní účely a následně znárodněna, kdy sloužila pravděpodobně jako ubytovna pro dělnictvo a poté jako školka, přičemž došlo k fatálnímu znehodnocení vnitřních prostor následkem úprav pro nové účely.²¹⁵ Od 90. let však zůstaly prostory bez využití a bez zájmu majitele a s absencí pravidelné údržby začaly podléhat degradaci, což přilákalo pozornost vandalů a interiér se tak stal velmi vzdálený původnímu stavu. Exteriér narušovalo popraskané zdivo, opadaná omítka a divoce rostoucí zeleň, která mimo zahradu parazitovala přímo ve zdivu. Rozsah znehodnocení tak zřejmě zapříčinil, že o vilu dlouhá léta žádný potenciální vlastník nejevil zájem. Teprve v roce 2018 začaly na pozemku probíhat stavební přípravy a o dva roky později byla již vila kompletně zrekonstruována, zmodernizována pro zdravotnické účely a začleněna do moderního komplexu patřícího společnosti Celop, která poskytuje ošetrovatelskou a dlouhodobou péči.²¹⁶

Zde je příhodné položit si otázky, do jaké míry zachoval nový vlastník původní charakter vily a jaký je rozsah modernizačních úprav. Celková dispozice vily byla až na demolici severozápadní vstupní části s terasou a přístaveb z dob socialismu

²¹⁵ *Vila Gustava Deutsche* [online]. Prázdné domy © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/410-vila-gustava-deutsche>

²¹⁶ *Centrum lůžkové ošetrovatelské péče Dvůr Králové nad Labem* [online]. CELOP s.r.o. © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://www.celop.cz/>

respektována. Exteriér byl zcela renovován v původním neorenesančním duchu se zachováním všech fasádních dekorů a podezdívka byla obložena pískovcovými deskami. Zdivo bylo nově omítnuto hladkým štukem, který získal jemný vanilkově žlutý nátěr. Střešní část včetně krovů byla kompletně nahrazena novými materiály. Nejradikálnějším zásahem do původního vzhledu je nepochybně vybourání schodišťového rizalitu, který byl nahrazen dispozičně shodnou prosklenou částí, která umožňuje částečný náhled do interiéru a v níž se momentálně nachází hlavní vstup s recepcí, výtahem a schodištěm. Původní poloha schodiště tedy zůstala částečně zachována. Prostory vily jsou propojeny prosklenou „lávkou“ s moderní lůžkovou dvoukřídlovou budovou. Ta se svým čistým jednoduchým provedením a použitým materiálem navrácí k funkcionalismu. Výškově nepřesahuje vilu, která si tak zachovává svou dominanci v rámci celého areálu a v jeho popředí vhodně reprezentuje celé zdravotní zařízení. Restauraci exteriéru považují za povedenou, neboť byly zachovány veškeré detaily včetně polohy okenních přiček. Dále za velmi kladný přístup považují odstranění všech pozdějších úprav z doby socialismu. Nicméně zakomponování moderní prosklené části zůstává sporné. Radikální památkáři by s tak výrazným zásahem, který zcela narušil historický charakter vily, nesouhlasili. Otázka zní, proč se stavitelé rozhodli pro tento koncept. Je patrné, že původní zděný rizalit nesl známky velmi špatné statiky a demolici tak nebylo možné se vyhnout. Vzhledem k úspěšnosti restaurace zbylé části vily mohl být rizalit znovu vyzděn. Stavitelé však zvolili skleněný materiál zřejmě kvůli stylovému propojení celého komplexu. Je na každém, aby posoudil, zdali se jedná o pozitivní pokus o symbiózu historismu a modernismu s vědomím předchozího katastrofálního stavu vily. Osobně si myslím, že nebylo nutné takto explicitně protnout památku kusem současnosti. Věřím, že by se našel i decentnější přístup zohledňující jak samotnou vilu, tak vysokou funkční úroveň zdravotnického zařízení. Ale i přes zvolení kontrastní varianty si vila zbylými úspěšnými zásahy zachovala svou důstojnost.²¹⁷

²¹⁷ Obrázek č. 26 a 27

6.5 Vila Jindřicha Bondyho

Lokalizace: Nové Město nad Metují

Vznik: 1901

Architekt: neznámý

Styl: neorenesance

Stav: prázdná, nezabezpečená, ohrožená

Historie podniku

U počátku první mechanické tkalcovny na pestrobarevné zboží v Novém Městě nad Metují stojí Leopold Glass (?–1903), který se po zkušenostech u jiných firem a po navázání obchodních styků, například ve Vídni a Budapešti, osamostatnil. Přizval k sobě začínajícího průmyslníka Jindřicha Bondyho (1856–1922), čímž v roce 1883 vznikla firma s názvem Glass & Bondy, která se postupně rozrostla v největší mechanickou továrnu ve městě. Autorem výrobního komplexu se stal královéhradecký architekt František Plesnivý.²¹⁸ Na přelomu 19. a 20. století byl komplex rozšířen o další budovy, například škrobárnu a šlichtovnu. Ve stejné době vzniká i historizující vila. I po smrti Glasse firma nadále prosperovala. Měla svá odbytiště po celém světě, mimo jiné v Rakousku-Uhersku, Turecku, Řecku, Persii, Rusku, severní Africe i v Jižní Americe. O některá z nich přišla následkem srbsko-turecké války, čímž byla výroba značně snížena. Další pokles výroby nastal s první světovou válkou. Nicméně už během počátku 20. let se firma plně rehabilitovala a pokračovala v přístavbách továrny. Následně však umírá i Bondy, což přineslo firmě, následkem vyplácení dědických podílů, nemalé finanční potíže, které vyvrcholily v období hospodářské krize.²¹⁹ Od smrti druhého zakladatele tak továrna čelila postupnému úpadku a na konci 30. let byla prodána jiné novoměstské firmě Hudec a spol. Jelikož byl Jindřich Bondy židovského původu, jeho potomci byli perzekuováni a následně dopraveni do koncentračních táborů. Po znárodnění byl podnik spravován n. p. Tepna a před revolucí se mu ještě dostalo modernizačních úprav. Po revoluci byl provoz ukončen a v současnosti jsou prostory továrny využívány jen pro příležitostné aktivity.²²⁰

²¹⁸ *Strojní tkalcovna a úpravna Glass a Bondy* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V005574>

²¹⁹ VOBORNÍK, Jan. *Výňatek č. 6 z knihy Nové Město nad Metují a jeho kraj* [online]. Novoměstský kurýř © 2023 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: <https://www.novomestskykuryr.info/010413-nove%20mesto%20nad%20metuji%20a%20okoli-1939-6%20cast.html>

²²⁰ *Strojní tkalcovna a úpravna Glass a Bondy* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V005574>

Popis vily

Vila byla realizována kolem roku 1903 podle návrhu neznámého architekta a je příkladem ne zcela povedeného pokusu o historizující styl vycházející ze zásad italské renesance. Spíše se svou celkovou formou více přibližuje pozdní etapě historismu. Nicméně při výstavbě musel být brán v potaz menší pozemek, který navíc hraničil na jedné straně se skalnatým srázem a na druhé straně s továrními budovami.²²¹ Neposkytoval tak širší možnosti a vila musela být přizpůsobena značně omezenému terénu, stejně tak anglická zahrada s ústředním altánem sevřená v menším trojúhelném prostoru. Rodinnou vilu nechal postavit Jindřich Bondy, ale dle některých zdrojů byla obývána i rodinnou jeho obchodního společníka Leopolda Glasse.

Vila byla koncipována jako patrová zděná stavba se suterénem částečně vystupujícím nad úroveň země. Z dispozičního hlediska se jedná o stavbu na půdorysu obdélníka, z kterého v předním průčelí vystupuje rizalit, umístěný více k pravé straně, a v zadním průčelí schodišťový rizalit.²²² Hlavní vstup je zde s ohledem na zvolený styl nezvykle situován do pravého boku vily a zasunut do nenápadného rohu mezi ní a tovární budovou. Upozorňuje na něj pouze předsunuté přímé kamenné schodiště s masivním zábradlím. Vstup utváří dveřní otvor s plastickým klenákem a stlačeným obloukem, který dopadá na dvojici pouze iluzivně tvořených pilířů. Po obou bocích dveří se nachází okenní otvory stejného provedení.²²³ Hlavní severovýchodní průčelí je členěno pravidelným rastrem pravoúhlých a zaoblených otvorů, přičemž jsou opatřeny nadpražními prvky v klasickém tvarosloví. Pouze ústřední dveřní otvor v prvním patře rizalitu je korunován barokně laděnou suprafenestrou. Obdélná okna jsou dále doplněna zeleným zdobným lambrekýnem. Rizalit je také ozvláštněn a materiálově zjemněn balkonem s prohnutým litinovým zábradlím v přízemí i prvním patře, kdy oba podpírá řada antikizujících konzol. V tomto stylu zábradlí již můžeme spatřovat projevy secese. Plocha fasády je dále členěna konzolovými římsami a bosovanými pásy.

Uspořádání vnitřních prostor odpovídá dispozičním typům 19. století. Jedná se o variaci palladiánského typu s ústřední chodbou rozdělující budovu na jednotlivé trakty, které jsou členěny na několik polí uspořádaných podle účelu.²²⁴ Přední severovýchodní trakt směřující do zahrady a ulice byl rozdělen na čtyři prostorné pokoje propojené enfiládou s dvoukřídlými dveřmi.²²⁵ Na konci chodby se nacházela další místnost, pravděpodobně

²²¹ **Obrázek č. 28**

²²² **Obrázek č. 29**

²²³ **Obrázek č. 30**

²²⁴ **Obrázek č. 31**

²²⁵ **Obrázek č. 32**

jídelna, jihovýchodně orientovaná do malebného údolí s řekou Metují. Zadní trakt směřující do areálu továrny zahrnoval kuchyňské a hygienické prostory od sebe oddělené úzkou chodbou. Boční vestibulový prostor je omezen vedlejší budovou továrny, se kterou byl propojen dveřmi, a zkosen, přičemž hned navazuje na schodišťový trakt, který propojuje všechny etáže. Schodiště je kamenné dvouramenné s mezipodestami a lemované zdmi zhruba do poloviny obloženými lesklými smaragdově zelenými dlaždicemi.²²⁶ První patro, až na drobné změny, dispozičně kopírovalo přízemí a nacházely se zde soukromé pokoje. Stropy společenských a soukromých pokojů byly vzhledem k dochovaným fragmentům opatřeny malovanými bordurami a štukovými rozetami. Spodní části stěn byly pravděpodobně pokryty dřevěným obložením. Původní vybavení se nedochovalo.

Současný stav

Po znárodnění podniku byla vila upravena pro účely dělnického bydlení a rozdělena na několik bytů. V té době zanikla většina interiérových dekorativních prvků. Místnosti byly vybíleny a nově obloženy umakartovými deskami, zatímco jiné prostory byly pokryty tapetami s všemožnými texturami. Enfiláda v prvním patře byla zneprístupněna vloženými příčkami, aby prostory vyhovovaly účelu několika separovaných bytových jednotek. Původní dřevěné parkety byly zamaskovány linoleem. Kuchyňské a hygienické prostory podstoupily přestavbu a značnou modernizaci. Pravděpodobně v této době došlo i k zazdění průchodu mezi vilou a tovární budovou, tudíž je možné dnes v předsíni nalézt nikam nevedoucí schodiště. V pozdějších letech socialismu vila sloužila také jako lékařská ordinace, pro niž byly přizpůsobeny místnosti v přízemí.²²⁷

V současnosti se jedná o nevyužívaný objekt, o který majitel nejeví zájem a který rok od roku stále více podléhá degradaci, především v důsledku jeho nezabezpečení. Je tak přístupný fyzicky zdatnější zvědavé veřejnosti a místnosti jsou proto, až na přípevněné výjimky, zcela prázdné. Pohyb po budově však začíná být rizikový, neboť některé ze stropů se již částečně propadají a odhalují svou konstrukci. Velkým pozitivem však zůstává opravená střecha z bitumenových asphaltových šablon. Přestože se na stavu vnitřního prostoru nejvíce podepsala doba socialismu, stále je možné zde nalézt zachovalé hodnoty, i když již značně poškozené jak plynutím času, tak lidskou rukou. Už jen stěží se lze dobrat ucelenější představy původního reprezentativního stavu.

²²⁶ **Obrázek č. 33**

²²⁷ *Bondyho vila* [online]. Prázdné domy © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2505-bondyho-vila>

6.6 Vila Jana Sehnoutky

Lokalizace: Černožice nad Labem

Vznik: 1903–1905

Architekt: Antonín Balšánek

Styl: historizující secese

Stav: v rekonstrukci

Historie podniku

Podnik byl založen v roce 1893 Janem Sehnoutkou (1857–1913), který původně vlastnil dva mlýny v Černožicích. Jeden z těchto mlýnů nechal předělat na mechanickou tkalcovnu a v průběhu let ji postupně rozšiřoval. Brzy po založení firmy začal Sehnoutka pracovat jako živnostník a díky výnosnosti podnikání si mohl dovolit zakoupit nové pozemky pro další podnikatelskou činnost i pro rozšíření černožické tkalcovny o další budovy. V roce 1904 zakoupil bývalou hospodářskou usedlost, na jejímž místě si nechal postavit přepychovou secesní vilu, která se stala hlavní ozdobou tehdy ještě malé obce. Na místě dalšího statku se rozhodl zrealizovat dělnickou kolonii a bydlení pro své úředníky. Na počátku 20. století došlo k další expanzi výrobních prostor, kdy na úkor druhého mlýna byla zprovozněna přádelna.²²⁸ Celý výrobní komplex nesl decentní prvky romantizované windsorské gotiky. V roce 1913 Jan Sehnoutka zemřel a do čela podniku se postavila jeho manželka Anna, po níž je pojmenována i rodinná vila.²²⁹

Úspěšný chod podniku byl pozastaven první světovou válkou a obnoven v roce 1919, kdy vedení přešlo na Sehnoutkova adoptivního syna Rudolfa Steinského-Sehnoutku (1892–1973). Během jeho působení podnik zaznamenal vůbec největší prosperitu, podpořenou obchodními podmínkami první republiky, a už v roce 1921 Steinský zakoupil mechanickou tkalcovnu v Hořicích, jejíž provoz byl řízen z Černožic. Následně firma zakoupila i přádelnu v Hradci Králové, čímž výrazně rozšířila své panství a kam poté přemístila své ústřední vedení. Zároveň se jednalo o první hradeckou přádelnu bavlny. V roce 1934 založil Steinský podnik SETKA a. s., který se zabýval prodejem textilu z jeho továren.²³⁰ Podnik se zaměřoval

²²⁸ SOA v Hradci Králové. *J. Sehnoutka, veřejná obchodní společnost, Hradec Králové, 1892–1946*. inv. č. 52, Karton 5

²²⁹ LUKÁŠOVÁ, Klára. *Po stopách podnikatelské rodiny Steinský-Sehnoutka ve východočeském regionu*. In: Královéhradecko: Historický sborník pro poučenou veřejnost. Státní okresní archiv v Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 11-2020. s. 55–66. ISSN 1214-5211

²³⁰ V českých zemích existovalo kolem třiceti prodejen firemního zboží, například v Praze a v dalších větších městech.

SOA v Hradci Králové. *J. Sehnoutka, veřejná obchodní společnost, Hradec Králové, 1892–1946*. inv. č.80–84, Karton 5

na výrobu tkanin různého druhu – například kartonů, ložního prádla, dělnických oděvů a kapesníků. Obzvláště úspěšný byl ve výrobě spodního prádla jak dámského, tak pánského. Podnik měl svá odbytiště primárně v Československu.²³¹

Rudolfu Steinskému se dařilo i v kulturní oblasti. Navázal styky s několika českými umělci, mezi nimiž byl i Otakar Novotný, kterému byl zadán projekt výstavby několika černožických budov, mezi které patří i Sehnoutkův vlastní dům ve funkcionalistickém stylu, později sloužící jako domov důchodců. Obzvláště významná je realizace Steinského paláce na Ulrichově náměstí v Hradci Králové, která sloužila pro administrativní účely.²³² Dnes v jejích prostorách sídlí ČSOB. Rudolf Steinský je ukázkovým příkladem kulturně smýšlejícího továrníka, který se výrazně podílel na nové architektonické tváři měst. Nicméně v Černožicích se nevyhnul závisti a nelibosti některých obyvatel, kteří byli nuceni přihlížet, jak prestiž továrnické rodiny stoupá, a rozšiřováním průmyslového areálu se museli přizpůsobit rostoucímu hluku.²³³

V první polovině 30. let podnik čelil hospodářské krizi, kdy poklesl vývoz. Krize se ho však nedotkla tak výrazně jako například sudetských podniků. Situace se zlepšila už v roce 1934, ale podnik už nedosáhl takových výnosů jako před krizí. Předzvěstí konce byla německá okupace a omezení a kontrola výroby. Po znárodnění továrna připadla pod n. p. Přádely a tkalcovny bavlny se sídlem v Jaroměři. Později byl podnik přejmenován na n. p. LINA.²³⁴ Ještě dva roky po skončení války setrvala Sehnoutkova rodina v Československu i po znárodnění jejich firmy, nicméně po smrti Anny emigroval Rudolf se zbytkem rodiny do Kanady, kde pokračoval ve svém podnikatelském oboru. Emigroval však bez povolení, následkem čehož byl všechn rodinný majetek zkonfiskován státem, včetně černožické vily. Od roku 1948 spadala továrna pod správu n. p. Tiba a orientovala se na výrobu bytového textilu. V současnosti jsou továrny po rekonstrukci a stále v provozu.

²³¹ Častý vývoz jsem zaznamenala do sudetské oblasti a na Slovensko.

BAUDYŠOVÁ, Věra. *Sehnoutka J. Hradec Králové 1992–1946: inventář*. Černožice, 1968. ev. č. 1550. 13 s.

²³² Budovu Steinského paláce navrhl pražský architekt Otakar Novotný, s kterým Rudolf Steinský dále spolupracoval na výstavbě ubytovny pro zaměstnankyně firmy v Černožicích a také na budově místní nemocnice.

Jan Sehnoutka, tkalcovna a přádelna bavlny [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V006222>

²³³ LUKÁŠOVÁ, Klára. *Po stopách podnikatelské rodiny Steinský-Sehnoutka ve východočeském regionu*. In: Královéhradecko: Historický sborník pro poučenou veřejnost. Státní okresní archiv v Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 11-2020. s. 55–66. ISSN 1214-5211

²³⁴ Přádely v Hradci Králové byla hned po znárodnění zrušena a demontována.

Tamtéž

Popis vily

Velmi reprezentativní vilu v secesním slohu se rozhodl Jan Sehnoutka postavit mezi lety 1903–1905. Projektantem se stal renomovaný původem českobrodský architekt Antonín Balšánek, jehož stylové zaměření bylo ovlivněno renesanční a barokní architekturou, kterou v pozměněných formách aplikoval na modernu přelomu 19. a 20. století.²³⁵ Vila byla situována přibližně doprostřed obce, tudíž zpočátku přímo nesousedila s továrnou. Teprve o pár let později vznikla další tovární budova v její bezprostřední blízkosti, kterou bychom dnes už marně hledali. Z dispozičního hlediska byla koncipována jako zděná patrová stavba s obytným podkrovím přibližně na půdorysu čtverce se zkoseným rohem.²³⁶ Z tohoto zdánlivě kompaktního půdorysu vystupuje mnoho architektonických prvků, z nichž nejvýraznější je polygonální věž zasazená do zkosené části. Orientována je severovýchodním směrem a je do ní situován hlavní vchod. Jedná se o mohutnou věž o třech patrech zakončenou měděnou střechou s lucernou a z jedné strany k ní přiléhá menší schodišťová věž. Navazující hmota zbylých částí vily působí jako by věž oboustranně svírala. Východní pohledové průčelí bylo tvořeno mírných rizalitem korunovaným převýšeným štítem v renesančně-secesním pojetí, přičemž plocha štítu byla opatřena jemným štukovým dekorem. Rizalit byl protnut rozměrnými okny secesního typu o třech dílech, dále rozdělených několika příčkami.²³⁷ Západní průčelí s výrazně vystupující částí směřovalo do zadní zahrady a bylo členěno pravidelným rastrem oken. Toto průčelí na rozdíl od ostatních působilo více klasicizujícím dojmem. Střecha nad ním byla opatřena větším vikýřem. Nároží zaplňoval otevřený zaklenutý vchod s terasou, který vedl do zahrady.²³⁸ Do jižního průčelí byla zasazena prosklená zimní zahrada na polygonálním půdorysu. I zde byla střecha zakončena převýšeným štítem, jehož ekvivalent v menším provedení se nacházel i na zkoseném jihovýchodním nároží, které bylo dále ozvláštněno přízemním výklenkem zakončeným bání. Jak v jednotlivých členících prvcích, tak i v oknech a fasádním dekoru bychom našli tvarovou pestrost. Vzhled fasády byl kombinací režné kamenné podezdívky a jemné omítky s liniovým a ornamentálním štukovým dekorem.

Vnitřní prostory jsou uspořádány podle patrové jednostranně okrouhlé haly, nebo v tomto případě spíše atria, jehož tvar kopíruje i ochoz s dřevěným zábradlím v patře. Na druhé straně atria jsou zaobleny pouze rohy, přičemž do jednoho z nich byl umístěn vchod

²³⁵ Antonín Balšánek [online]. Archiweb, s.r.o. © 2017-2023 [cit. 21.08.2023] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/antonin-balsanek>

²³⁶ **Obrázek č. 34**

²³⁷ **Obrázek č. 35**

²³⁸ **Obrázek č. 36**

do společenské místnosti. Vedle něj se nacházel reprezentativní vchod do jižně orientovaného salonu se zimní zahradou opatřený čtyřdílnými dveřmi se zaobleným světlíkem se zelenou secesní vitráží.²³⁹ V západním traktu se pak nacházela jídelna se vstupem do zahrady, která byla dveřmi propojena s kuchyňskými a obslužnými prostory. Dle dobové fotografie se jednalo o velmi honosnou místnost se zrcadlovou klenbou se štukovými motivy a lunetovými výsečemi, jejichž plocha byla vyzdobena freskami.²⁴⁰ Na halu dále navazuje čtyřramenné dřevěné schodiště od ústředního prostoru oddělené pouze krátkou zaklenutou chodbičkou v síle zdi. S tímto hlavním schodištěm sousedí také vedlejší točité. Celý prostor haly je prosvětlován rozměrným střešním dvouúrovňovým oknem z malých tabulek.²⁴¹ Podlaha v hale je z části tvořena mozaikou se stylizovanými rostlinnými motivy. Zeď v hale je téměř do poloviny obložena lesklými černými dlaždicemi v kombinaci s kontrastními světle zeleno-žlutými, které zároveň ladí s dveřní vitráží a jedinečnou hrou světél v celé hale svým leskem působí téměř reflexně. Dále se u jedné ze stěn nachází designově zajímavý nábytek kombinující okrouhlé zrcadlo s dřevěnými rámy a vyřezávanou skříní.

Současný stav

Po emigraci Sehnoutků do Kanady byla vila odsouzena k pomalému zániku. Hned v roce 1948 byla v jejích prostorách zřízena ubytovna pro kubánské zaměstnankyně n. p. Tiba. Během působení tohoto podniku prodělala vila řadu necitelných zásahů jak do exteriéru, tak do interiéru, aby byla přizpůsobena novému účelu. Například byly sejmuty převyšované štíty, dále odstraněna svrchní štuková výzdoba fasád, zimní zahrada, ozdobné střechy a také byly nahrazeny okenní klenby za vodorovné překlady. Interiér byl upraven pro potřeby ubytovny. Stěny s freskovými malbami byly vyběleny a původní mobiliář vymizel neznámo kam. Naštěstí se dodnes dochovaly fragmenty původní přepychovosti vily. V tehdejší jídelně se zachoval štukový strop i klenba s lunetami. Také hala si i přes všechna ta dlouhá nepříznivá léta zachovala své původní kouzlo. Nicméně v některých místnostech se projevil roky minimální údržby ve formě plísňe a byla tak ohrožena i stropní štuková výzdoba. Po roce 1989 byla vyjmuta z restituce a přešla do správy textilní firmy Notex. Později připadla firmě Rotexim a od roku 2015 byla neúspěšně nabízena k prodeji.²⁴²

²³⁹ **Obrázek č. 37**

²⁴⁰ **Obrázek č. 38 a 39**

²⁴¹ **Obrázek č. 40**

²⁴² LUKÁŠOVÁ, Klára. *Po stopách podnikatelské rodiny Steinský-Sehnoutka ve východočeském regionu*. In: Královéhradecko: Historický sborník pro poučenou veřejnost. Státní okresní archiv v Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 11-2020. s. 55–66. ISSN 1214-5211

Ještě donedávna zůstávala vila prázdná a neudržovaná, ale v současné době našla nového majitele, který již započal s její rekonstrukcí a jeho snahou je citelná obnova v původním duchu.²⁴³

²⁴³ *Děda a vnuk zachránili stračovský zámek, teď křísí k životu vilu v Černožicích* [online]. Hradecký deník, VLTAVA LABE MEDIA a.s. © 29.7.2021 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/deda-a-vnuk-zachranili-stracovsky-zamek-ted-krisi-k-zivotu-vilu-v-cerno-zicich-20.html

6.7 Vila Josefa Wolfa

Lokalizace: Stárvkov

Vznik: 1920

Architekt: Max Kühn

Styl: historizující secese, romantizující moderna

Inspirace: německá pozdní gotika, hradní architektura

Stav: rekonstrukce, zachovalý exteriér

Severočeské město Stárvkov se nachází v broumovském výběžku nedaleko Police nad Metují. Od počátku 19. století vykazovalo predispozice k zařazení se mezi relevantní průmyslové oblasti. V mnohých rodinách se uchytilo domácí tkalcovství a pěstování lnu, čímž se Stárvkov postupně stal tkalcovým městem. Kolem roku 1850 zde vznikla první tkalcovna, a to přestavbou starého mlýna. Teprve o šedesát let později v roce 1910 založil Josef Wolf textilní továrnu na jihozápadním okraji města, kde byl areál umístěn strategicky v blízkosti potoka Jívky a zároveň ve větší vzdálenosti od města kvůli přílišnému hluku a zápachu z kožedělné činnosti.²⁴⁴

V 80. letech 19. století byla ve Stárvkově založena tkalcovská škola, která fungovala až do 30. let 20. století. V době, kdy se v Německu dostávali k moci nacisté a v Československu se vyostřovala národnostní situace, ve Stárvkově žila jen menšina obyvatel české národnosti. Po Mnichovské dohodě bylo město obsazeno wehrmachtem a připojeno k Velkoněmecké říši, následkem čehož byla česká menšina nucena své bydliště opustit. Po skončení války, kdy se role obrátila, byli čeští Němci nuceni odejít do Německa. Stárvkov byl nově osídlen, ale nově příchozím chyběl k tomuto místu, kde dlouhá staletí působil německý element, pozitivní vztah, který by udržel vysokou průmyslovou úroveň města. Během komunistické správy, kdy byl odstraněn soukromý majetkový sektor, prestiž tkalcovského města hluboce poklesla. Teprve v 60. letech je možné zaznamenat pozitivní změny, a sice v kulturní oblasti. Nicméně město znovu plně ožilo až po roce 1989.²⁴⁵

²⁴⁴ *Historie Stárvkova od roku 1573 do konce 19. století* [online]. Oficiální stránka města Stárvkov, © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://www.starkov.cz/mesto-starkov/historie/historie-starkova-od-roku-1573-do-konce-19stoleti/>

²⁴⁵ *Historie Stárvkova od 20. století* [online]. Oficiální stránka města Stárvkov, © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://www.starkov.cz/mesto-starkov/historie/historie-starkova-od-20-stoleti/>

Historie průmyslového podniku

Podnikatelská činnost Josefa Wolfa ve Stárkově započala poté, co se navrátil z ciziny, kde získával odborné znalosti v oblasti průmyslové výroby a vedení firmy, a založil mechanickou přádelnu na výrobu lněného zboží. Tovární budovy byly vystavěny v moderním duchu, především z hlediska technického řešení, a provoz byl zahájen bezprostředně po dokončení prostor. V první fázi své existence firma vyráběla zboží pro jiné podnikatele a teprve od roku 1919 započala s výrobou dle vlastního plánu. V průběhu první světové války firma zaměřila svou výrobu na militární zboží pro monarchistickou armádu. Prvorepubliková dvacátá léta se nesla v duchu prosperity, kdy firma navázala obchodní kontakty s řadou měst v USA a Kanadě. Později své výrobky vyvážela také do Francie, Dánska a Švédku. Díky výnosnosti podniku si Wolf mohl už v roce 1920 dovolit stavbu vlastní rodinné vily v těsné blízkosti továrního areálu. Jeho majetek se během dvacátých let znatelně rozrostl. Kromě polností a několika nemovitostí v Čechách vlastnil také pozemky v Dolním Rakousku a Německu.

Finanční zvrát nastal až po roce 1932, kdy byla firma nucena následkem hospodářské krize zcela zastavit provoz a mnoho zaměstnanců tak muselo svou pozici opustit. Stejná situace potkala i další podniky v okolí, což mimo jiné vedlo k vyhocení vztahů mezi Čechy a Němci, a to nejen v rovině politických protichůdných názorů, ale i v rámci každodenního života. Provoz továrny byl obnoven až po připojení pohraničních oblastí k Německu. V této etapě je možné najít spojitost s trutnovským podnikem J. A. Klugeho, jemuž Josef Wolf svou tkalcovnu pronajal. V průběhu druhé světové války plnila firma zakázky pro všechny složky říšské armády, kdy v souvislosti se zásobováním surovinami z Německa přišla do konfliktu s německými kontrolory a následně i gestapem, neboť čelila obvinění z tajného využívání surovin pro civilní výrobu. Skutečnost se však nepodařilo vyšetřit.

Bezprostředně po kapitulaci Německa a odchodu nacistických vojsk z českých zemí opustil Wolf Stárkov a usadil se v Rakousku, z kterého se již nevrátil. Na základě Benešových dekretů přešel jeho majetek do rukou národní správy. Ještě v roce 1946 bylo ve firmě zaměstnáno více jak 20 německých příslušníků, z čehož lze usuzovat, že se jednalo o nenahraditelnou pracovní sílu. Až do únorového převratu byl podnik v rukou dvou národních správců, kdy byl následně začleněn do ČLTZ, n. p., Trutnov²⁴⁶ a částečně

²⁴⁶ České lnářské textilní závody byly založeny v roce 1946 a jejich ústředním sídlem se stal Trutnov, tedy město s dlouhou textilní historií. Pod správu ČLTZ připadla řada bývalých německých podniků, mezi nimiž byly především lnářské podniky klíčové pro československý průmysl.

se podařilo znovu navázat obchodní styky se zahraničím mimo východní blok. Nicméně časy velkých obchodních úspěchů, jaké firma zaznamenala ve dvacátých letech, už se nepodařilo navrátit.

Další část historie firmy představují majetkoprávní spory, které vznikly v rámci dědického nároku dcery Josefa Wolfa. Poté, co bylo rozhodnuto o převedení jeho majetku na stát, přihlásila se o svůj podíl Zuzana Koukolíková. Nicméně tento vleklý spor skončil v její neprospěch a veškerý majetek byl zkonfiskován bez náhrady, neboť Koukolíková ještě v průběhu války přijala německou příslušnost a sám Wolf se po okupaci stal členem NSDAP.

V roce 1947 tovární prostory zachvátil požár a spekovalo se o jeho úmyslném založení v souvislosti s neúspěchem v restituci majetku. Na konci čtyřicátých let a v průběhu padesátých let byl závod několikrát reorganizován a měnil nadřízené správní podniky. Naposledy byl přičleněn k n. p. Texlen se sídlem v Trutnově.²⁴⁷ Doposud továrna setrvává v provozu a nynějším vlastníkem je firma Frolen orientující se na výrobu bytového textilu.²⁴⁸

Popis vily

Pro výstavbu vily bylo zvoleno místo v těsné blízkosti potoka Jívky v mírně zalesněné oblasti, což umocnilo zamýšlený romantický ráz vilového komplexu. Kromě estetického účelu výběr místa splňoval i účel praktický, neboť vila byla umístěna přímo naproti průmyslovému areálu.²⁴⁹ Zde se nabízí otázka, do jaké míry tovární provoz, v tomto případě navíc velmi zapáchavý, narušoval život továrnické rodiny. Z archivních map lze vyčíst, že továrníkovo rodinné soukromí bylo od jeho profesního života odděleno alespoň stromovou alejí a dalšími zahradními dřevinami, které v průběhu let zcela izolovaly vilu od okolního světa a mohly tak alespoň částečně vytvořit poklidnou atmosféru pro rodinné soužití.²⁵⁰

Projekt na výstavbu vily byl zadán libereckému architektovi Maxi Kühnovi, který v té době měl již na svém kontě řadu významných realizací, především z oblasti obytné architektury. V té se zaměřoval ve větší míře na vilové projekty. Jeho tvůrčí styl zpočátku inklinoval k secesi, v jeho případě vycházející z vídeňského historismu,²⁵¹ ale následně Kühn

SMUTNÝ, Bohumír. České lnářské textilní závody, národní podnik, Trutnov 1946–1949. Trutnov: Podnikový archiv Texlen, 1987, s. 3

²⁴⁷ SMUTNÝ, Bohumír. *Josef Wolf, Stárkov 1896-1948: inventář*. Trutnov: Texlen, 1990. 26 s.

²⁴⁸ *Tkalcovna Frolen - Frolen, Linex-export, s.r.o.* [online]. Frolen – Linex-export s.r.o. © 2023 [cit. 16.05.2023]

Dostupné z: <https://www.frolen.cz/>

²⁴⁹ **Obrázek č. 41**

²⁵⁰ *Prohlížení archiválií. Letecké měřické snímky* [online]. ČÚZK © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.1946.BROU54.02703&bz=-614637.61,-1009701.26>

²⁵¹ Příkladem je Kühnova vlastní vila v Liberci realizovaná v letech 1907–1908.

přestoupil k proudu meziválečné moderny, i když nadále ze secese vycházel. Jeho tvorba je specifická kombinováním modernistických principů a klasicistní tradice. V pozdní fázi tvorby jeho zájem stále více směřoval k historizujícím reminiscencím, což je patrné i na vile Josefa Wolfa, a k Heimatstilu.²⁵²

Samotná budova Wolfovy vily je zděnou patrovou stavbou s prostorným suterénem a vysokým obytným podkrovím. Z hlediska celkové dispozice je koncipována asymetricky s bohatým členěním jednotlivých průčelí, což odkazuje jak na modernistické tendence a odklon od klasické kompaktnosti, tak především na dobovou zálibu v rozmanitém německém historismu. Púdorys objektu vznikl kolmým protnutím dvou různě širokých obdélných tvarů, z nichž ten užší je okrouhle zakončen a v hlavním vstupním průčelí tvoří dominantní prvek ve formě půlkruhového rizalitu, který je typický pro secesní vilovou architekturu na severu Čech. Tento koncept rizalitu působí až mohutným věžovitým dojmem, což je s největší pravděpodobností odkaz na středověkou hradní architekturu. V případě Wolfovy vily byl navíc zakončen arkádovou lodžíí. Zde můžeme nalézt jistou podobnost se vzorovou Liebiegovou vilou realizovanou v rámci výstavy českých Němců roku 1906, z jejíhož hlavního průčelí též vystupuje okrouhlý rizalit s téměř totožnou lodžíí.²⁵³

Zbylá tři průčelí Wolfovy vily zahrnují také výrazné prvky, které dodávají celému plášti romantický až pitoreskní ráz. Nicméně přes množství historizujících prvků vila svou celkovou dispozicí a provedením působí zároveň moderně, i díky absenci štukového dekoru. Historizující prvky se zde prezentují v podobě větších členících částí průčelí, jako jsou věže, terasy či cimbuří, a zároveň v podobě sochařsky ztvárněných pískovcových detailů. Vila je tedy vzorovým příkladem, kde dochází k harmonii starých a nových forem.

Při pohledu na vstupní průčelí nejprve zaujme vyvýšená kamenná terasa se symetrickým oboustranným schodištěm, která ještě více umocňuje „hradozámecký“ charakter sídla a dodává celému místu požadovanou velkolepost. Podle Kühnova původního návrhu se mělo k vile stoupat po jednom ústředním schodišti, které by vedlo na rozsáhlou terasu obepínající vilu ze všech stran.²⁵⁴ Tento plán však ustoupil mohutné půlkruhové terase

HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 61–62. ISBN 978-80-87073-06-3

²⁵² Max Kühn (1877-1944) se narodil v Trutnově, ale v roce 1903 přesídlil do Liberce, kde započal svou dráhu úspěšného architekta. V Liberci vystudoval Státní průmyslovou školu a již během studia začal se samostatnou návrhovou činností. Kromě řady rodinných domů projektoval i veřejné budovy, na kterých často spolupracoval s jeho tehdejší spoluzákem Heinrichem Fantou. Příkladem jejich ojedinělého a hodnotného díla je sakrální objekt. Jedná se o kostel sv. Máří Magdaleny v Liberci v duchu barokizující secese, jehož součástí bylo i pro tento typ stavby výjimečné podlahové vytápění.

ZEMAN, Jaroslav. *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Liberec: Knihy 555, 2011. s. 66-67 ISBN 978-80-86660-33-2

²⁵³ **Obrázek č. 42**

²⁵⁴ **Obrázek č. 43**

se zdobným zábradlím z tesaného pískovce. Nicméně i tato varianta je založena na obvodovém umístění, kdy terasa je mimo hlavní schodiště přístupná i v dalších dvou průčelích.²⁵⁵

Hlavní průčelí vily, kromě zmíněného rizalitu posazeného do levé třetiny plochy, je tvořeno podklenutou středovou terasou, která na rizalit svou hmotou navazuje. V podklenuté části je umístěn vchod do tehdejší jídelny. Hlavní vchod se nachází na nároží po levé straně rizalitu, opět v zaklenutém prostoru se sloupovými podpěrami, na nichž je usazena menší lodžie. Průčelí je dále členěno množstvím půlkruhově zakončených a obdélných oken. V případě půlkruhově zakončených se jedná o okna sdružená odkazující na historizující inspiraci. Veškerá ostění a sloupky jsou provedeny z pískovce. Například horní část rizalitu je protnuta arkádovou lodžií s kamennými sloupky se stylizovanou hlavicí a jeho spodní římsa je zdobena zubořezem. Jakousi korunou hlavního průčelí je náznak stupňovitého trojúhelného štítu hmotově zasazeného za střešní část rizalitu, což ještě více přidává jeho dominantnímu charakteru.²⁵⁶

Totožný štít je zrcadlově umístěn i na západním průčelí, nicméně v tomto případě je zcela odhalen. Hlavním ohniskem pozornosti jsou v tomto průčelí dvě tvarově odlišné věže. V ústředním prostoru přiléhá k ploše průčelí válcovitá schodišťová věž a před ní je zasazena menší hranová věž připomínající fortifikační strážní prvek. Ta je zároveň zasazena do nároží kamenné bosované terasy, která je podklenuta a umožňuje po skrytém schodišti přístup na terasu a do schodišťové věže. Ta byla určena pro pohyb služebnictva. Terasa je zakončena cimbuřím, v němž se charakter budovy opět obrací k hradní architektuře, která o sobě dává vědět i ve spodní partii vily v podobě kamenných základů, díky svažitému terénu vystupujících napovrch společně s částí suterénu. Západní průčelí tak působí dojmem, jako by vila vyrůstala ze skalnatého podloží.²⁵⁷

Plocha pravé části průčelí pod převýšeným štítem je v úrovni přízemí a prvního patra členěna rozměrným šestidílným oknem zahrnujícím dveře na terasu. Tento prvek jasně ukazuje na své umístění ve schodišťové hale anglického typu, pro kterou bylo typické větší prosvětlení prostoru. Většina oken v tomto průčelí je zasazena do pískovcového ostění a členěna úzkými příčkami, které rozdělují plochu oken do malých tabulek, v němž měla oblibu zejména secese, a dodávají vile jemný malebný výraz stojící v kontrastu s mohutnými historizujícími prvky. Severní a jižní průčelí nejsou tak honosná, ale zároveň ani zdaleka

²⁵⁵ Tento koncept s rozsáhlou terasou, která se v jižním průčelí zapouští do okolního terénu, mimo jiné umožňovalo svažité prostředí.

²⁵⁶ **Obrázek č. 44**

²⁵⁷ **Obrázek č. 45**

ochuzená o členicí prvky. Severní strana je ozvláštňena úzkou hranolovou věží s lodžii v úrovni prvního patra. Jižní strana je členěna pouze dvěma řadami oken a nárožní lodžii. Střešní část tvořená různým křížením valbových střech je obohacena několika vikýři dodávajícími světlo obytnému podkroví.

Interiér vily se skládal z utilitárního suterénu, společenského a jídelního přízemí, obytného prvního patra a dvouúrovňového podkroví. Suterén se dělil na technickou, skladovací a prádelní část. Přízemní prostory byly přístupné ze dvou stran třemi různými vchody – ve východním průčelí skrze hlavní vstup a terasový vchod do jídelny a západní průčelí umožňovalo vstup skrze služební schodišťovou věž.²⁵⁸ Za hlavním vstupem následovala předsíň, z které bylo možné vstoupit buď do šatny, na jejímž konci se nacházela toaleta, nebo přímo do ústřední haly, která byla nejreprezentativnější částí vily.²⁵⁹ Nejednalo se však o typickou anglickou halu zaujímající i prostor prvního patra, ale o patrovou halu oddělenou stropem. Laděna byla do starobylého stylu, přičemž stěny i boční strana schodiště byly táflované.²⁶⁰ Schodiště bylo bezesporu jedním z nejhonosněji provedených prvků tohoto prostoru. Dominovalo mu vyřezávané zábradlí z masivního tmavého dřeva. V prostoru za schodištěm se skrývala malá pracovna se sekretářem oddělená od haly mohutnými koženými posuvnými dveřmi, které svým provedením připomínaly spíše oponu. Na druhé straně haly se nacházel vstup do obývacího pokoje se zdobnými dvoukřídlími dveřmi. Pro něj byl zvolen prostor ve věžovitém rizalitu poskytující perfektní výhled do přední zahrady. Z tohoto pokoje bylo možné vstoupit do prostorné jídelny, která umožňovala vstup na přední terasu. S jídelnou logicky sousedilo kuchyňské zázemí se spižírnou, do nějž se mimo jiné vstupovalo skrze schodišťovou věž, která zaručovala tichý pohyb služebnictva, aniž by vyrušovalo majitele ve společenských prostorách.

Do prvního patra se vstupovalo po halovém schodišti, popřípadě vedlejším točitým schodištěm. V mezipatře schodiště se nacházel vstup na západní terasu s výhledem do zadní zahrady. Prostor v prvním patře haly byl podle dochovaných návrhů stejně opulentní jako v přízemí, plný vkusných doplňků uměleckého řemesla. Nacházelo se zde i posezení. Tomuto prostoru dominoval rozměrný obraz s loveckou tematikou.²⁶¹ I zde stěny z větší části pokrývalo dřevěné obložení, jehož ponuré působení bylo eliminováno velkým dvouúrovňovým oknem vyplněným vitráží s figurálními motivy. Tento prostor umožňoval vstup do ložnice majitelů, která byla orientována východním směrem do prostoru okrouhlého

²⁵⁸ **Obrázek č. 46**

²⁵⁹ **Obrázek č. 47**

²⁶⁰ **Obrázek č. 48**

²⁶¹ **Obrázek č. 49 a 50**

rizalitu. Vybavení a skříňové stěny byly tomuto půlkruhovému zakončení místnosti individuálně přizpůsobeny.²⁶² Na jedné straně ložnice se vcházelo do hygienického traktu, který byl rozdělen na tři místnosti – předsíň se šatnou, koupelnu s vanou a toaletu. Prostory byly zaklenuty valenou klenbou s originálním provedením štukového dekoru.²⁶³ S ložnicí sousedil dětský pokoj decentně vyzdobený jemným štukovým dekorem a bylo možné z něj vstupovat na východní terasu.

Na halový prostor navazoval hlavní koridor, který umožňoval vstup jak do soukromých prostor majitelů, tak do pokojů pro hosty. Zároveň z něj vedlo jednoduché schodiště do podkrovní části. V první úrovni podkroví se nacházel ještě z části zděný prostor, který zahrnoval prostorný obytný pokoj umístěný do rizalitu a čtyři komory. Další trakt už zasahoval do krokví. Zde byla umístěna prádelna a malá dílna.

Zcela tradičně byla součástí pozemku vily prostorná zahrada, v tomto případě rozdělená na přední a zadní část. Dle archivních map byla řešena velmi jednoduše a přirozeně s ohledem na okolní vegetaci a potok, který lemoval její severní a západní stranu a zároveň tvořil přírodní hranici pozemku. Pravděpodobně se tedy jednalo o prostší anglickou zahradu se stromovou výsadbou bez uměleckých zahradních doplňků kromě jedné figurální sochy.²⁶⁴ Východní a jižní strana pozemku byla obehnaná historizující kamennou zídou.

Současný stav vily

Wolfova vila se řadí k těm objektům, které díky své odlehlé lokalizaci zcela nepodlehly městským živlům a zachovaly si alespoň důstojnou vnější podobu, což se naneštěstí nedá říci o interiéru a jeho mobiliáři. Po druhé světové válce potkalo vilu to štěstí, že v jejich prostorách nebyly zřízeny byty ani kanceláře, tudíž uspořádání prostor zůstalo, až na drobné zásahy, téměř nedotčeno. Není jasné, k jakým účelům vila sloužila během komunistického režimu, ale je pravděpodobné, že byla udržována správcem či jinými osobami náležejícími k továrnímu podniku, neboť hlavní konstrukční prvky a celkově exteriér je vskutku zachovalý. Po sametové revoluci zůstala nejspíše bez údržby a nikým nehlídaná podlehla

²⁶² **Obrázek č. 51**

Po obvodu místnosti byly umístěny šatní skříňe a toaletní stůl tak, aby byly prostorově co nejvíce úsporné. Dvě jednolůžkové postele zaujímaly prostor v přední části místnosti. Ústřední prostor byl určen pro lenošku a v okrouhlé části byla umístěna dvě křesla.

²⁶³ **Obrázek č. 52**

²⁶⁴ Veškeré sochařské práce vedl mnichovský sochař prof. Julius Seidler.

Josef Wolf, Stárkov, 1896-1948. Písemnosti majitele. Státní okresní archiv Trutnov. Inv. č.: 236, kar. 16, 1922, Stárkov

rabování. Vila obsahovala hodnotný mobiliář včetně řady sochařských a malířských děl, ale těžko soudit, zdali byl rozkraden již po válce, nebo až po pádu komunismu.

V devadesátých letech byla pravděpodobně restituována potomkům původních majitelů, kteří však o ní následně ztratili zájem a budova tak zůstala napospas přírodním i lidským živlům. Kamenné terasy a zídky se postupem času začaly rozpadat a porostly mechem. Zahrada bez údržby se stala téměř neprůstupnou džunglí. Ve schodišťové hale, která se stala obětí vandalů a zlodějů, bychom těžko hledali její původní okázalost. Schodiště se zcela zhroutilo, část dřevěného obložení byla vytrhána ze zdí, dveře vysazeny z pantu a rozbity. Vybavení jednotlivých místností, které nebylo rozkradeno, bylo uskladněno do půdních prostor, a tak je alespoň částečně možné si představit životní styl Wolfovy rodiny. Do některých místností prvního patra se již zhroutily podlahy podkrovních prostor, čímž byly znepřístupněny některé trakty vily.

Velkým pozitivem však zůstává jen minimálně poškozená střecha, tudíž interiér nepodléhá v takové míře přírodním vlivům, což je zásadním problémem většiny opuštěných staveb. Vilu před jejím fatálním osudem také zachraňuje větší vzdálenost od okolních měst a tím pádem i před množstvím necitelných návštěvníků. Po dlouhých letech chátrání vila změnila majitele, který ihned započal s její rekonstrukcí.²⁶⁵ Otázkou však zůstává, do jaké míry bude nový majitel respektovat původní charakter objektu a zdali vůbec rekonstrukci dokončí.

²⁶⁵ *Wolfova vila* [online]. Databáze domů s historií ©2023 [cit. 18.05.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/507>

6.8 Vila Josefa Sochora

Lokalizace: Dvůr Králové nad Labem

Vznik: 1921

Architekt: Karel Jarolímek, Josef Gočár

Styl: secese, kubismus, rondokubismus

Stav: zaniklá

Historie podniku

Josef Sochor (1861-1931) byl jeden z předních českých průmyslníků, který zanechal ve Dvoře Králové nemalý odkaz. Ten bohužel postupně zaniká ve prospěch asanačních projektů města. Poté, co vystudoval obor barvířství a rozvíjel své znalosti v oblasti chemie, byl přijat do několika firem, které však díky řadě problémů pokaždé zkrachovaly. Josef si všech těchto problémů (špatná finanční situace, špatná pracovní morálka) všiml a své zkušenosti posléze hodlal uplatnit ve vlastní firmě. Cesta k jeho podnikatelskému plánu vedla skrze práci v dalších firmách²⁶⁶, kde se mu již povedlo výrazněji prosadit své schopnosti. Příkladem je firma A. Bauera, v níž byl po jejím nešťastném vyhoření Josef pověřen její obnovou na základě modernějších principů a jeho technických znalostí.²⁶⁷ Zavedl zde řadu nových výrobních metod na svou dobu velmi pokročilých, což postupně dovedlo firmu k prosperitě. Zároveň se stala nejmodernější ve městě.²⁶⁸

Teprve po zdlouhavém uvážení a v době hospodářské stability se Josef rozhodl založit si vlastní firmu. Pro uskutečnění své vize zakoupil pozemky v části města zvané Zálabí podél dnešního Benešova nábřeží. S budováním textilních závodů započal v roce 1904, v době, kdy mu již byla městem přikládána jistá váženost a jeho rodina byla řádně zabezpečena.²⁶⁹ Továrna byla stavebně i technicky postupně zdokonalována a rozšiřována na základě zkušeností, které Josef sbíral při návštěvě zahraničních textilek, například v Německu nebo Francii. Prosperita firmy byla na nějaký čas pozastavena v důsledku první světové války. K obnově výroby došlo v roce 1919 a hned poté se Josef pustil do dalšího rozšiřování areálu. Na projektech továrních přístaveb se podílel královédvorský architekt Karel Jarolímek,

²⁶⁶ Josef Sochor pracoval i v továrně Gustava Deutsche jako technický ředitel, a to hned po příchodu do Dvora Králové. Jeho zkušenosti s nadřizovaným byly spíše negativní a vše vyústilo v prudký konflikt, načež Josef firmu opustil.

HALÍK, Vlastislav. *Josef Sochor 1904-2004*. Česká Skalice: Textilní muzeum, 2004. s. 8

²⁶⁷ Tamtéž, s. 1-3

²⁶⁸ JANOUŠEK, Pavel. *100 let tkalcovny firmy Sochor*. In: Dvůr Králové nad Labem. Řada 3, č. 5, 2004. s. 4

²⁶⁹ Josef Sochor se dokonce podílel na výstavbě jako dělník a vykopával základy pro tovární budovy.

JANOUŠEK, Pavel. *100 let tkalcovny firmy Sochor*. In: Dvůr Králové nad Labem. Řada 3, č. 5, 2004. s. 4

který byl pověřen také přestavbou rodinného domu Sochorů na prostornější vilu, a to na počátku dvacátých let. Firma postupně rozšířila svou působnost i na filiální závody v Praze, Brně a Bratislavě.²⁷⁰

Na rozdíl od většiny podniků lehkého průmyslu nebyl ten Sochorův v období velké hospodářské krize fatálně zasažen, a to díky sofistikované organizaci vnitřních i vnějších záležitostí. Podnik tak nebyl nucen omezit výrobu ani propouštět zaměstnance. Naopak byla zintenzivněna výroba v reakci na přijímání nových dělníků. V roce 1930, kdy se firma přeměnila na veřejnou obchodní společnost, se stali Josefovými spoluvědoucími jeho tři synové. Ti firmu obohatili o nové progresivní metody inspirované západními zeměmi, ale i například Baťovými závody, a byla zvýšena výkonnost dělnictva formou sofistikované personální politiky.²⁷¹ Zároveň se participovali na technickém zdokonalování továrny a důsledně sledovali dění v oblasti textilní výroby, aby firma v žádném bodě nezaostávala, ale naopak zůstávala v popředí jako vzor pro jiné textilky.

V reakci na zhoršující se mezinárodní vztahy během třicátých let vložili Sochorové pro větší jistotu část svého kapitálu do tiskárny vybudované v Irsku. Dále pak založili závody Sotex ve Dvoře Králové. Na konci třicátých let se tak ocitla podnikatelská činnost Sochorových na vrcholu úspěšnosti.²⁷² Aktivita Josefa Sochora se však neomezovala pouze na vedení firmy a inovace v textilním průmyslu. Jeho otisk lze nalézt v kulturní a mecenášské činnosti ve městě. Například finančně podporoval školství, konkrétně odbornou textilní školu a také žáky z chudších rodin, nebo přispěl na výstavbu několika budov ve městě. Výčet Sochorovým dobročinných kroků by vydal na samostatnou kapitolu. Je tedy nezpochybnitelné, že se jednalo o mimořádnou osobnost, která si právem vysloužila významné místo v našich dějinách.²⁷³

Dále se Josef zasloužil o estetické zvelebování městského prostředí. Důležitou roli v Sochorově životě hrálo umění, ke kterému měl velmi blízko mimo jiné díky jeho příteli Františku Kyselovi a synovci Otto Gutfreundovi. Ti mu v tomto směru otevřeli nové možnosti a zprostředkovali kontakt s významnými architekty, jako byl Josef Gočár a Pavel Janák. Estetické cítění Josefa Sochora se projevovalo i v textilních produktech, které byly originální

²⁷⁰ *Josef Sochor* [online]. Dvůr Králové nad Labem ©2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z:

<https://www.mudk.cz/cs/mesto/o-meste/vyznamne-osobnosti-a-rodaci/josef-sochor.html>

²⁷¹ Například jim poskytovali volnočasové vyžití a odborné kurzy kombinované s debatami mezi vedením a zaměstnanci.

HALÍK, Vlastislav. *Josef Sochor 1904-2004*. Česká Skalice: Textilní muzeum, 2004. s. 8

²⁷² BAUDYŠOVÁ, Věra. *Josef Sochor, textilní závody, Dvůr Králové nad Labem 1904–1946: inventář*. Státní okresní archiv v Hradci Králové, 1969. Inv.č. 1532. s. 1–2

²⁷³ SCHWARZ, Jan. *Zasloužil se o město Dvůr Králové nad Labem*. In: Dvůr Králové nad Labem. Řada 2, č. 8, 2001. s. 10

svými potisky a které díky tomu stouply na hodnotě. Bavlněné tištěné textilie byly vyváženy do celého světa.²⁷⁴ Po Josefově smrti v roce 1931 nadále udržovali umělecké kontakty i jeho synové.²⁷⁵ Nicméně Dvůr Králové přišel o jednu ze svých nejvýznamnějších osobností té doby, jejíž charakter vyplývá ze stručného nekrologu uvedeného v městské kronice: „Zemřel demokrat, zemřel člověk. Již nikdy neuvidíme marciální postavu Josefa Sochora kráčetí pevným energickým krokem našim městem“.²⁷⁶

Po nastolení protektorátní správy rodinný podnik čekal nevyhnutelný pád. V důsledku nemožnosti doložit nežidovský původ rodiny Sochorů byl zabaven všechen jejich majetek včetně celého podniku. Všichni tři synové Josefa Sochora podlehlí nelidským podmínkám v koncentračních táborech.²⁷⁷ Chod jejich podniku pokračoval v režii firmy Junkers-Flugzeug und Motorenwerke, která se zabývala konstruováním válečných letounů. V roce 1945 bylo veškeré tovární zařízení zabaveno Rudou armádou a následující rok došlo k obnově tkalcovny, avšak již pod národní správou, kterou zastupoval hromadný podnik Tiba fungujícího až do jeho zániku roku 2007, kdy následně město začalo s postupnou demolicí kdysi tolik slavného a produktivního továrního areálu.²⁷⁸

Popis vily

Realizaci výstavní vily předcházela rodinný dům Sochorů, který projektoval v roce 1904 Eduard Thym.²⁷⁹ Pro výstavbu byl vybrán prostor v areálu továrny, v jeho středu, který zaplňoval rozlehlý nově vznikající park, jak je možné vidět na dobovém snímku z roku 1936.²⁸⁰ Rodinný dům byl koncipován jako asymetrická převážně zděná stavba s přízemním levým křídlem a vyvýšeným pravým křídlem. Jako umělecká forma byla zvolena secese s využitím takových charakteristických prvků, jako byly prostorné půlkruhově zakončené

²⁷⁴ *Josef Sochor, mechanická tkalcovna a tiskárna látek* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z:

<http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000124>

²⁷⁵ V oblasti navrhování vzorů pro tisk spolupracoval například s Josefem Čapkem, Toyen nebo Aloisem Wachsmannem.

HALÍK, Vlastislav. *Josef Sochor 1904-2004*. Česká Skalice: Textilní muzeum, 2004. s. 5-7

²⁷⁶ SCHWARZ, Jan. *Zasloužil se o město Dvůr Králové nad Labem*. In: Dvůr Králové nad Labem. Řada 2, č. 8, 2001. s. 10

²⁷⁷ BAUDYŠOVÁ, Věra. *Inventář: Josef Sochor, textilní závody, Dvůr Králové nad Labem 1904–1948: inventář*. Státní okresní archiv v Hradci Králové. Inv.č. 1532, s. 2

²⁷⁸ *Josef Sochor, mechanická tkalcovna a tiskárna látek* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z:

<http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000124>

²⁷⁹ Eduard Thym (1856-1931) byl královédvorský architekt s německými kořeny. Omezoval se na projektování staveb pro město, například se podílel na regotizaci tamního chrámu sv. Jana Křtitele.

Stavitelé kostela [online]. Dějiny farnosti sv. Jana Křtitele – Děkanství Dvůr Králové nad Labem © 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://svjankrtitel.estranky.cz/clanky/stavitele-kostela.html>

²⁸⁰ **Obrázek č. 53 a 54**

okenní i dveřní otvory, dekorativně propracované závětrí, zkonstruované kombinací dřeva a skla, nebo ornamentální výzdoba fasády.²⁸¹ Vnitřní prostor přízemí byl členěn na ústřední vstupní halu s chodbou, která oddělovala kuchyňskou část od společenských místností. V prvním patře se nacházely tři pokoje, z nichž jeden obývala služebná. Po nějakém čase přestala rodině velikost domu vyhovovat a došlo k rozšíření jeho levého křídla, opět pod vedením Eduarda Thyma. Avšak ani tato přístavba nebyla dostačující, a tak se na počátku dvacátých let začala rodina pohlížet po architektovi, který by přebudoval dosavadní podobu domu na přepychovou prostornou vilu nejen z praktických důvodů, ale i kvůli novým reprezentativním požadavkům rodiny. Váženější pozice v průmyslovém odvětví, ale i mezi městskými prominenty vyžadovala komfortní prostor pro návštěvy.

Architektem přestavby v duchu tehdy populárního národního kubismu se stal Karel Jarolímek a ke spolupráci byla přizvána tehdejší vůdčí osobnost modernistické inovativní architektury Josef Gočár. Cílem bylo vyvýšení levého křídla do úrovně toho pravého, rozšíření o podkrovní prostor použitím mansardové středy, vytvoření reprezentativnější vstupní haly a celková změna designu. Z původních plánů je patrné, že valnou většinu přestavby projektoval Jarolímek vyjma vstupní části s halou, jejímž vítězným návrhem se stal ten Gočárův. Ten zrušil původní subtilní dřevěné závětrí, které nahradil rozšířenou zděnou předsíní se šatnou, na níž navazovala přízemní okrouhlá hala.²⁸² Zbylé části domu byly dostaveny podle Jarolímekova návrhu, který zahrnoval přístavby dalších místností na západní straně²⁸³, změnu a rozšíření pokoje v jižním traktu na jídelnu s dostavěním polygonálního salonu s terasou, dále zahrnoval terasu ve východním průčelí a dostavbu prostor v prvním patře a podkroví.²⁸⁴ V roce 1923 ještě dodatečně rozšířil prostor kuchyně a nad vstupní halu zasadil nástavbu s koupelnou.

Vnější vizuál se držel motivů kubistického a rondokubistického stylu. Původní dispozice domu zůstala až na přístavby zachována. Pohledové jižní průčelí bylo tvořeno dvěma bočními rizality, před něž uprostřed průčelí vystupoval polygonální prostor s balkonem a nad ním podtrhoval velkolepost stavby vysoký štít vystupující z mansardové střechy. Stejný štít se opakoval i ve středu východního průčelí s tím rozdílem, že zastával i funkci rizalitu. Ten vycházel z polygonálně zakončené části v přízemí, která v prvním patře přecházela do pravoúhlé podoby. Jednotlivá průčelí byla členěna pravoúhlými okny se čtvercovým rastroem v jejich horní části a dekorována prostými geometrickými tvary

²⁸¹ **Obrázek č. 55 a 56**

²⁸² **Obrázek č. 57**

²⁸³ Jednalo se o pokoj, kabinet, spíž a verandu.

²⁸⁴ Jednalo se převážně o ložnice a pokoje pro návštěvy a služebnictvo.

plasticky oživujícími vrstvy štuky.²⁸⁵ Například Gočárova vstupní část byla pod úrovní římsy lemována obloučkovými tvary a Jarolínkova nástavba nad ní byla zdobena plasticky zhraněným pásem, do nějž byla zakomponována řada kosočtverců. Jednotlivé tvary se od zbytku fasády odlišovaly svým do červena laděným tónem.

Do vily bylo možné vstupovat třemi vchody – hlavním v severovýchodním nároží a dvěma vedlejšími – severním pro služebnictvo a severozápadním přes verandu. Umělecké provedení interiéru je vůbec tou nejzajímavější kapitolou architektury této vily. Pro jeho finální podobu se spojilo hned několik významných umělců. V prvé řadě to byli již zmínění František Kysela a Otto Gutfreund.²⁸⁶ Kysela se zasloužil ve spolupráci s Gočárem o unikátní lidově koncipovaný design ve formě geometrických plastických skladeb dřevěného obložení s malovanými ornamentálními motivy. Obložení bylo uplatněno jak na stěnách, tak na stropěch. Obzvlášť honosně byla provedena vstupní okrouhlá hala s posezením a se dvěma zdobnými sloupy.²⁸⁷ Ve stejném stylu se nacházela i síň se schodištěm s řadou ojedinělých realizací, jako byl například umělecky řešený detailně propracovaný výklenek v prostoru pod schodištěm.²⁸⁸ Další společenské místnosti se nesly v duchu geometrické moderny, a to včetně nábytku, lustrů a drobných dekorací. Většina místností byla provedena na základě Gočárových intencí, které Kysela doplňoval svými malířskými schopnosti. O sochařskou výzdobu se pak postaral Gutfreund, který vytvořil například busty Josefa Sochora a jeho manželky a také drobné sošky dělníků s atributy různých textilních činností.²⁸⁹ Gočárova jedinečná návrhová činnost byla uplatněna i v případě zahradní architektury, kde byla vegetace společně s cestami upravena do geometrických tvarů. Jeho služby byly využity i v případě vily Zdeňka Sochora z roku 1930, která by dnes, kdyby nenarazila na negativní vlivy socialismu, patřila mezi perly funkcionalistické architektury.²⁹⁰ To samé by platilo i pro vilu Josefa Sochora jako kubistickou kuriozitu.

²⁸⁵ **Obrázek č. 58**

²⁸⁶ Sochorova rodina dále spolupracovala s Pavlem Janákem, od kterého si nechala navrhnout například šatnu v Sochorově vile nebo vybavení a celkový design rodinného bytu.

RAGULOVÁ, Zuzana. *Vily rodiny Sochorovy ve Dvoře Králové nad Labem*. Brno: Masarykova univerzita, Diplomová práce, 2013. s. 94-95

²⁸⁷ **Obrázek č. 59**

²⁸⁸ **Obrázek č. 60 a 61**

²⁸⁹ **Obrázek č. 62**

²⁹⁰ ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje*. Praha: Foibos, 2007. s. 103-105. ISBN 978-80-87073-07-0

Současný stav

Po znárodnění sloužila vila jako mateřská školka a jesle pro děti zaměstnanců z n. p. Tiba, a to až do počátku devadesátých let, kdy byla v restituci navracena potomkům Sochorů a následně prodána developerské společnosti.²⁹¹ Od té doby zůstala bez využití a údržby, což bylo začátkem jejího úpadku. Jako většina nezabezpečených staveb podléhala vnějším nepříznivým vlivům a postupně ztrácela svůj zbylý lesk.²⁹² Mobiliář byl pravděpodobně odcizen už po znárodnění a o další hmotné hodnoty, které přečkaly socialismus, se postarali vandalové. Před rokem 2011 spadala vila do majetku vlastníka nedalekého Penny Marketu a jeho přílehlého areálu. V té době, kdy se začalo spekulovat o její možné demolici, se do případu vložili památkáři s cílem vyjednat její zapsání na seznam kulturních památek. Nicméně žádost byla Ministerstvem kultury zamítnuta a vila byla i přes mnohačetné negativní ohlasy, nejen obyvatel města, zbourána, údajně z toho důvodu, aby uvolnila prostor pro parkoviště u obchodu. Zajímavostí je, že v době, kdy se projednávalo její potenciální uznání památkou, prakticky přes jednu noc vymizel z interiéru zbylý dřevěný obklad, který byl jednou z posledních uměleckých hodnot vily a zároveň poslední nadějí na její právní ochranu. Skutečnost, která působí velmi ironicky, je taková, že parkoviště ve finále na bývalý pozemek s vilou ani nezasahuje, což jasně vede k těžko pochopitelnému faktu, že vila, která byla kdysi symbolem kvetoucího průmyslového města a jeho významné rodiny, byla zbourána zcela zbytečně.²⁹³

Stejný osud potkal i bývalé prostory Sochorovy veleúspěšné továrny, které byly postupně bourány od roku 2007, kdy ukončil činnost podnik Tiba.²⁹⁴ Jedna část byla nejprve nahrazena Penny Marketem a zbylá část zbourána po roce 2015. Také budova vrátného od známého architekta Josefa Gruse byla zdemolována současně s vilou. Do dnešní doby zůstala zachována pouze rondokubistická administrativní budova od Pavla Janáka a tovární

²⁹¹ Podle archivních je patrné, že ještě v sedmdesátých letech byla do jisté míry udržována původní podoba Gočárem navržené zahrady. Ale na počátku 21. století byla již zrušena a nahrazena parkovištěm. *Letecké měřické snímky* [online]. Archivní mapy, ČÚZK, MO ČR © 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.1975.TRUT58.24226&bz=-639867.99,-1018146.39>

²⁹² *Jak přicházíme o staré domy: vila Josefa Sochora ve Dvoře Králové* [online]. Slavné vily, FOIBOS a.s., © 2007-2012 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://www.slavnevily.cz/zpravy/z-oboru/jak-prichazime-o-stare-domy-vila-josefa-sochora-ve-dvore-kralove>

Obrázek č. 63

²⁹³ *Vile továrníka Sochora ve Dvoře Králové hrozí demolice* [online]. Archiweb, s.r.o. © 2007 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/n/home/vile-tovarnika-sochora-ve-dvore-kralove-hrozi-demolice>

²⁹⁴ *Josef Sochor, mechanická tkalcovna a tiskárna látek* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000124>

komín.²⁹⁵ Jedinou útěchou v tomto negativním případě zůstává vědomí existence vcelku detailní dokumentace interiéru vily před fatálním poškozením a také množství dobových fotografií.

²⁹⁵ *Letecké měřické snímky* [online]. Archivní mapy, ČÚZK, MO ČR © 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSD24.2016.TRUT58.00542&bz=-639867.99,-1018146.39>

Obrázek č. 64

6.9 Vila Františka Klugeho ml.

Lokalizace: Trutnov

Vznik: 1922

Architekt: neznámý

Styl: individualistická moderna, horský tradicionalismus

Stav: nevyužívaná, zabezpečená

Historie podniku

Zakladatel mechanické přádelny lnu v Trutnově v Horním Starém Městě František Kluge (1821–1887) pocházel z německé rodiny s dlouhou lnářskou tradicí. Jeho podnikatelské počátky jsou identické s vývojem firmy Kluge & Etrich, kterou jsem již rozebírala výše u Etrichovy vily. Poté, co prostory této firmy byly rozšířeny na maximum, rozhodli se oba společníci mezi lety 1862–1865 vystavět nový textilní areál, který následně po rozdělení firmy začal vést František Kluge. Na plánování jednotlivých budov se v technickém ohledu podílel Ignác Etrich. O architektonickou podobu se postaral Franz Lohner, který továrně vtiskl klasicizující ráz.²⁹⁶ Jednalo se tak o velmi hodnotnou průmyslovou architekturu. V roce 1872 se firma změnila na veřejnou obchodní společnost a do vedení byli začleněni Klugeho tři synové – Jan Adam, František a Josef. V sedmdesátých a osmdesátých letech se továrna postupně rozšiřovala a zároveň došlo k výstavbě nové tkalcovny v Heřmanových Sejfech.²⁹⁷ Firma dosáhla velkého úspěchu podpořeného odbornými znalostmi Klugů z pobývání v USA.²⁹⁸ Také vzhledem k vyšší úrovni sociální politiky firma předcházela krizím v podobě dělnických stávek, které byly na Trutnovsku časté. Například bylo zavedeno nemocenské pojištění a vybudována dělnická kolonie, dělnický dům i školka.²⁹⁹ Firma se dále podílela na směřování regionální ekonomiky v rámci Svazu východočeských průmyslníků, který sídlil v Trutnově.³⁰⁰

Během první světové války se firma orientovala na výrobu lněných potahů pro letadla a byla podřízena ministerstvu války ve Vídni. V období první republiky byly zpretrhány

²⁹⁶ J. A. Kluge, *přádelna lnu* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007057>

²⁹⁷ VALCHAŘOVÁ, Vladislava a kol. *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby. Královéhradecký kraj*. Praha: ČVUT, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, 2012. s. 193–194. ISBN 978-80-01-05143-6.

²⁹⁸ SMUTNÝ, Bohumír. *Šest studií k dějinám lnářství na Trutnovsku*. Trutnov: Východočeské tiskárny, 1983. s. 85

²⁹⁹ Tamtéž, s. 79–81

³⁰⁰ BOHUMÍR, Smutný. *Podnikový archiv Textlen – J. A. Kluge, Horní Staré Město 1867-1946: inventář*. Horní Staré Město, Trutnov, Státní oblastní archiv v Trutnově, 1981, ev.č. 510. 82 s.

tradiční obchodní vazby a sudetská oblast, zvláště pak textilní podniky, musely čelit nelehké situaci. Klugeho firma začala exportovat zboží například na Balkán a do Maďarska. Postupné vzpamatování z krizových let bylo přerušeno nástupem nacistů k moci a poté druhou světovou válkou, kdy se musel chod firmy přizpůsobit novým podmínkám pod vedením Německa. Dle dostupných zdrojů firma horlivě podporovala Henleinovu politickou stranu a sám František Kluge ml. se ztotožnil s nacismem.³⁰¹ Během války firma usilovala o získání cizích továren v okrese, jejichž vlastníky byli odpůrci nacismu. Také vnikly v blízkosti továrního areálu pracovní tábory, do nichž byly umísťovány ženské vězenkyně, které byly nuceny pracovat i ve výrobním provozu. Po konci války rodina Klugů uprchla do Německa a továrnu řídili národní správci do doby, než byla začleněna do n. p. Texlen. Veškeré průmyslové budovy byly v roce 2013 zbourány.³⁰²

Popis vily

Rodinná vila vzniklá roku 1922 z iniciativy Františka Klugeho ml. byla postavena dle neznámého architekta přímo v areálu továrny.³⁰³ Původně rodina Kluge přebývala v klasicizující vile v ulici Na Struze, kam se koncentrovaly vily zámožných měšťanů. Dnes slouží jako lesnická škola a zachovává si svou původní důstojnost pod právní ochranou.³⁰⁴ Vila v Horním Starém Městě je výsledkem kombinace meziválečného modernistického proudu s návratem k secesi a horského tradicionalismu s lidovými prvky. Modernistické tendence byly uplatněny v celkové skladbě hmoty a v prvcích použitých v úrovni přízemí, zatímco tradiční tendence se projeví ve vrcholových partiích vily. Byla koncipována jako z větší části zděná přízemní stavba s obytným podkrovním patrem prokládaným dřevěnou konstrukcí a zakončená mansardovou střechou.³⁰⁵ Celková dispozice vychází z obdélného půdorysu s několika rizality. K vile z jižní strany přiléhala geometricky upravená zahrada se středovou fontánou. Zahradní průčelí bylo opatřeno terasou, která měla být součástí každého ideálního konceptu vily té doby, neboť umožňovala kontakt s přírodou. Do tohoto průčelí byla dále zasazena rozměrná okna secesního typu. Přibližně uprostřed

³⁰¹ V roce 1938 po mnichovské dohodě rodina Klugů utekla do Německa a František Kluge byl jako neskrývaný vyznavač nacismu zatčen československou policií. Byl propuštěn po německé okupaci.

SMUTNÝ, Bohumír. *Podnikový archiv Texlen – J. A. Kluge, Horní Staré Město 1867-1946: inventář*. Horní Staré Město, Trutnov, Státní oblastní archiv v Trutnově, 1981, ev.č. 510. 82 s.

³⁰² J. A. Kluge, *přádelna lnu* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007057>

³⁰³ **Obrázek č. 65**

³⁰⁴ *Vila Klugeho* [online]. Národní památkový ústav, Památkový katalog © 2015 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-klugeho-781759>

³⁰⁵ **Obrázek č. 66**

se na periferii střechy nachází jakási větší variace vikýře, který je mírně předsazen před plochu průčelí a podepřen zdobnou dřevěnou podstřešní konstrukcí, která lemují celý obvod vily. I samotný „vikýřovitý“ štít je opatřen dřevěnou konstrukcí, a to ve formě hrázdění, které je však částečně prosklené. Zakryt je předsazenou střechou s polovalbou.³⁰⁶ Podobný princip byl použit i v případě západního průčelí, kde se však nejedná o vikýř, ale spíše o věžičku. Do stejného průčelí byl umístěn hlavní vchod, a to do z plochy vystupující předsíně, která je však výsledkem až jedné z přestaveb.³⁰⁷ Okolí vchodu je jednoduše pojato a není nijak reprezentativní. Nicméně podle archivních leteckých snímků se před vchodem nacházela kamenná kašna.³⁰⁸ Severní průčelí směřuje k dnes již prázdnému prostoru po zdemolované továrně. Člení ho středový rizalit, který vystupuje až do střešní části, kde se mění do hrázděné štítové podoby, která má svým celkovým ukotvením opět blízko k vikýři. Povrchová úprava vily je jednoduchá bez dekoru v podobě jemného omítnutí.³⁰⁹

V poválečných letech po odchodu Klugů sloužila nejprve jako kulturní dům pro tovární dělnictvo, poté jako kanceláře podniku a později dle pamětníků jako dívčí internát.³¹⁰ V současné době je nevyužívaná a nový majitel zatím nenalezl prostředky na nutnou rekonstrukci.

³⁰⁶ **Obrázek č. 67**

³⁰⁷ **Obrázek č. 68**

³⁰⁸ *Letecké měřické snímky* [online]. Archivní mapy, ČÚZK, MO ČR © 2023 [cit. 23.8.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.1953.TRUT30.11688&bz=-632457.31,-1000793.70>

³⁰⁹ **Obrázek č. 69**

³¹⁰ *Klugeho vila* [online]. Databáze domů s historií ©2023 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2816-klugeho-vila>

7. Továrnické vily v Libereckém kraji

Na Liberecku už od dob středověké kolonizace převládal německý živel projevující se ve všech aspektech života na tomto území, obzvlášť pak v tamní architektuře ovlivněné vzory z německy mluvících zemí. Situace v Libereckém kraji byla však složitější, neboť zahrnoval i oblasti s českou většinou jako například Turnovsko nebo Železnobrodsko. Můžeme zde tedy vypořádat výrazné regionální odlišnosti jak v architektuře, tak i v jiných kulturních oblastech.

Již během druhé poloviny 18. století se Liberec postupně stával významným průmyslovým centrem habsburské monarchie a po získání statutu svobodného města došlo k jeho rychlému rozvoji. Se stoupajícím bohatstvím z prosperity průmyslu začalo město především v první čtvrtině 19. století rozšiřovat své hranice a na jeho periferii byly vybudovány nové čtvrti jako například Kristiánov nebo Filipovo město. Stavební činnost Liberce ovlivňovala i okolní města, a tak i v těch postupně vznikaly nové obytné části a průmyslové zóny. V celé oblasti odedávna převažovala textilní výroba, od 18. století soustředěná do manufaktur, které se vlivem průmyslové revoluce začaly kolem poloviny 19. století hromadně modifikovat na mechanické přádelny. Následkem stavebního rozmachu a vznikem řady továren po celém kraji došlo k hromadnému přílivu venkovanů za prací, čímž se Liberec stal hned po Praze druhým nejlidnatějším městem na českém území a zároveň získal přívlastek „severočeský Manchester“ odkazující na jeho významnost v rámci celého průmyslu habsburské monarchie. Zásadní byl pro rozvoj Libereckého kraje rok 1859, kdy byla dobudována železniční síť spojující Liberec jak s Vídní a Německem, tak s mnoha severočeskými městy. Chybělo však komunikační spojení s Prahou, což se reflektovalo mimo jiné v architektuře severočeských měst, které přejímaly kulturní vlivy především z Vídně, Mnichova, Berlína a Vratislavi.³¹¹

Urbanistická a architektonická stránka Liberce byla nejvíce obohacena mezi sedmdesátými lety 19. století a první světovou válkou, do jejíhož začátku byl vybudován základ současné podoby města. Na jeho budování se velkou měrou podílel jeden z čelních představitelů textilního podnikání v monarchii Johann Liebieg, jehož jméno zůstane už navždy svázané s kulturním vzestupem města, které bylo za jeho působení považováno za hlavní německé město v Čechách a stalo se i hlavním uměleckým centrem regionu, které se vyhranilo vůči Praze a kultuře vnitrozemí. V severočeských městech s německou většinou se střetávaly architektonické vlivy z Vídně a německých kulturních center s místním

³¹¹ ZEMAN, Jaroslav. *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Liberec: Knihy 555, 2011. s. 30–36. ISBN 978-80-86660-33-2

tradicionalismem. Na přelomu 18. a 19. století z podnětu šlechtického rodu Clam-Gallasů získalo mnoho libereckých staveb klasicistní tvarosloví, které se v regionu silně uchytilo a vycházelo se z něj až do první poloviny 20. století. Společnost v tomto kraji byla z větší části konzervativní, což mělo zásadní dopad na architektonickou podobu měst, především co se týká importovaných inovací v době rozvíjející se světové moderny. Silná návaznost na německou kulturu je více než zřejmá a většina staveb byla orientována právě tímto směrem.³¹²

Ve druhé polovině 19. století v období historizujících slohů se na Liberecku stala velmi oblíbenou neorenesance vycházející právě z německých předloh a palladianismu a stavěla se do kontrapozice k neorenesanci české. Celkově se sudetská oblast vyhraňovala vůči vnitrozemí ve všech možných aspektech a mnohem zřetelnější výraz opoziční společnosti se začal rýsovat s přibývajícími nacionalistickými tendencemi. Liberec se tak snažil ve všech směrech předčít své české konkurenty a pěstovat a následně vystavit na obdiv svou prestiž založenou na národní hrdosti. V sedmdesátých letech se v Liberci začalo s výstavbou vilové čtvrti na tehdejší Třídě Františka Josefa I., dnešní Masarykově ulici, která měla fungovat jako promenáda, čemuž nasvědčuje její délka i výsadba stromořadí.³¹³ Hlavním iniciátorem byl již zmíněný Johann Liebieg, který měl rozhodující vliv na utváření nového městského charakteru. První stavbou v nově vznikající čtvrti byla vila Eleonor Priesbiové navržená v duchu čisté palladiánské neorenesance.³¹⁴ Z období historismu dále zmíním realizaci Liebiegovy vily v empírovém stylu s barokizujícími prvky.³¹⁵

Reprezentativní vily zámožných průmyslníků vznikaly i mimo území Liberce. Příkladem je Riedlova vila v Desné, v jejímž provedení se odráží inklinace k romantizující německé gotice a horské tradici, která se na Liberecku začala ve vilové architektuře hojně uplatňovat od osmdesátých let 19. století doprovázená také zájmem o rustikální styly.³¹⁶

³¹² Například mnichovský architekt Gustav Sachers přenesl do Liberce německy laděnou formu historismu. ZEMAN, Jaroslav. *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Liberec: Knihy 555, 2011. s. 31–46. ISBN 978-80-86660-33-2

³¹³ Městská zeleň byla pro Liberec důležitým doplňkem celkového charakteru města. Zakládáním zahradních čtvrtí a množstvím veřejné zeleně si získalo pověst nejzelenějšího průmyslového města v českých zemích. Na soukromých zahradách vilových čtvrtí dokonce platila pravidla pro jejich úpravu, která musela odpovídat jistým měřítkům. Pro tyto účely byl v devadesátých letech zřízen spolek Verein Naturfreunde, který měl zeleň ve vilových zahradách na starost.

Tamtéž, s. 67

³¹⁴ HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 27-28. ISBN 978-80-87073-06-3

³¹⁵ Tamtéž, s. 20-22

³¹⁶ Tamtéž, s. 32–34

Zároveň je příkladem preference složitější dispozice a malebného členění, které jsou též častější od tohoto období.³¹⁷

Díky převaze konzervativního přístupu ve společnosti si na Liberecku udržel historismus výsadní místo a koncem 19. století byl ještě umocněn nástupem eklektismu, v němž byly kombinovány jak neoslohy, tak německy laděný tradicionalismus podpořený rozrůstajícím se Heimatstilem, který čerpal prvky z německé lidové architektury. Začalo se upouštět od kompaktní neorenesanční a neobarokní dispozice a upřednostňoval se rozvolněný půdorys.³¹⁸ Typickým příkladem použití eklektismu je Elstnerova vila v Jablonci v Podještědí, které nechybí jak dominantní romantizovaná věž, tak mnoho zdobných dřevěných prvků včetně hrázděného štítu. Také je zářným úkazem toho, kam až dosahovala fantazie některých stavebníků.³¹⁹

Zatímco do jiných regionů českých zemí začalo na přelomu 19. a 20. století postupně proudit secesní umění, na Liberecku stále převládala neoslohová tradice a její útlum nastal až před první světovou válkou. Modernistické tendence se však uplatnily zpočátku alespoň ve vnitřní dispozici vil na bázi anglického halového domu. Teprve v pozdějších letech se na fasádách vil objevují florální secesní motivy, nicméně zůstaly pouze komplementem k tradičním formám architektury. Mnohem výrazněji se zde uchytila geometrická secese, jejímž příkladem může být Jägerova vila v Jablonci nad Nisou. Paralelně se secesním proudem Liberecko zasáhla vlna neoklasicismu, jehož využití ve vilové architektuře bylo obzvlášť oblíbené. Oba tyto styly koexistovaly nezávisle na sobě, jen v některých případech docházelo k jejich integraci, jak je patrné například na Glückově vile ve Frýdlantu.³²⁰

V roce 1906 se v Liberci uskutečnila významná událost kulturně-politického rázu. Jednalo se o výstavu českých Němců reagující na českou Jubilejní výstavu z roku 1891, jíž se němečtí příslušníci nezúčastnili a namísto toho se rozhodli vytvořit vlastní velkolepý projekt, který se měl stát protipólem k výstavě Čechů a ukázat německé hodnoty nezávislé na české většinové společnosti. Vytvořením konceptu celé výstavy byl pověřen rakouský architekt Max Fabiani, který se zároveň podílel i na tvorbě několika pavilonů.

³¹⁷ Podobného charakteru je také slavná vila Theodora Liebiega, která má svou velkolepostí a prostorností spíše blíže k zámku.

Tamtéž, s. 7–15

³¹⁸ Heimatstil se rozšířil v německy mluvících oblastech koncem 19. století a udržel se až do čtyřicátých let 20. století. Byl reakcí na evropský internacionalismus a odrážel v sobě německý nacionalismus.

ZEMAN, Jaroslav. *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Liberec: Knihy 555, 2011. s. 45. ISBN 978-80-86660-33-2

³¹⁹ HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 44–45. ISBN 978-80-87073-06-3

³²⁰ Tamtéž, s. 63–65

Výstava byla z velké části financována předními průmyslníky Liberecka, jako byl zcela nepřekvapivě Johann Liebieg, dále pak Ignác Klinger vlastníci továrny v Novém Městě pod Smrkem a v neposlední řadě Franz Schmitt z Českého Dubu, jehož podnikem se budu detailněji zabývat v jedné z dalších kapitol. Celé pojetí výstavy neskrývalo silný nacionalistický podtext a prezentovalo ostatním národům německou jednotu na území českých zemí.³²¹

Architektonické pojetí pavilonů se pohybovalo mezi tradičními klasickými a moderně individualistickými formami se zakomponováním Heimatstilu, který na čistě německé výstavě nemohl chybět. Stavební repertoár zahrnoval jak reprezentativní sídla pro vyšší buržoasní společnost, tak i rodinné domky pro zaměstnance průmyslových podniků. Většina pavilonů byla po ukončení výstavy rozebrána, což se však netýkalo několika staveb. Jednou z nich, která zůstala zachována, reprezentovala Liebiegovu firmu a jednalo se o vzorovou vilovou stavbu od hlavního architekta rodiny Liebiegů Jacoba Schmeissnera.³²²

Stejný architekt navrhl podobu slavného Liebiegova městečka pro zaměstnance firmy, které vznikalo už od poloviny 19. století a jeho výstavba byla zakončena až po první světové válce. Jednalo se o kolonii různorodých domků, které však sjednocovala myšlenka modernějšího pojetí středověkého městečka německého rázu. Včetně oblíbeného Heimatstilu byly na jednotlivých domcích kombinovány historizující prvky se secesními a celá kolonie byla založena na romantizujících představách. Liebiegovo městečko je vzorovou ukázkou tehdejší sociální dobročinnosti mnoha průmyslníků a jejich participování se na utváření urbanismu měst. V obojím se odráželo jejich bohatství a vysoká úroveň prestiže včetně vlivu ve společnosti.³²³

Zcela nová etapa Libereckého kraje přišla po první světové válce se vznikem první republiky, v které se čeští Němci stali menšinovým národem a podle toho na celou situaci také reagovali, mimo jiné vzrůstajícími nacionalistickými tendencemi, které se výrazně projevovaly v architektuře. Přestože následkem války stavební činnost na jedné straně ustala, především co se týče veřejných budov, na straně druhé zažívala rozmach obytná architektura,

³²¹ Stejně jako českou Jubilejní výstavu z roku 1891 navštívil i tuto císař František Josef I. s arcivévodou Karlem Ferdinandem, aby udrželi vyváženost svého přístupu k Čechům a Němcům.

ZEMAN, Jaroslav. *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Liberec: Knihy 555, 2011. s. 72–73. ISBN 978-80-86660-33-2

³²² Přední průčelí vily je svým okrouhlým rizalitem s arkádovou lodžii až nápadně podobné Wolfově vile ve Stárkově projektované Maxem Kühnem. Ten se výstavy účastnil, tudíž je zde možnost, že se nechal inspirovat právě touto vilou.

³²³ ZEMAN, Jaroslav. *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Liberec: Knihy 555, 2011. s. 81. ISBN 978-80-86660-33-2

kdy kromě dalších vilových čtvrtí začaly vznikat také činžovní domy.³²⁴ Architektonický styl se v severočeských městech stále udržoval v mezích konzervativního tradicionalismu doprovázeného oblibou v art deco stylu, zatímco vnitrozemí bylo zasaženo internacionálním funkcionalismem. Vilové stavby v nových funkcionalistických formách vznikaly jen výjimečně. Příkladem je Strossova vila v Liberci od Thilo Schodera. Zásadní změna v období první republiky spočívala v objednavatelích staveb, kdy na společenském žebříčku začala šplhat nahoru střední vrstva, která si svým postupným bohatnutím brzy mohla dovolit zakázky téměř na úrovni vyšší buržoasie. Právě tato střední třída patřila mezi stavebníky progresivnější architektury, zatímco u vyšší střední třídy stále převládala inklinace k tradičním hodnotám. Jako příklad uvedu Holdinghausenovu vilu v Liberci od firmy Lossow & Kuhne.³²⁵

Vzestupná cesta průmyslu a kultury Liberecka byla jako v jiných regionech Československa zaražena na počátku třicátých let 20. století hospodářskou krizí. Nicméně sudetská oblast orientovaná převážně na lehký průmysl byla zasažena daleko fatálněji než vnitrozemské podniky orientované z velké části na těžký průmysl. K novým realizacím továrnických vil v těchto letech docházelo už jen výjimečně a s příchodem druhé světové války byla stavební činnost omezena celkově. Po připojení sudetského území k německé říši a následnou arizací židovského majetku přešly vily průmyslníků židovského původu do nacistické správy. Průmyslníci německého původu přijali válečnou situaci a mnohačetné změny na politické, ekonomické i kulturní rovině převážně s kladným přístupem a přizpůsobili chod svých firem říšským požadavkům.³²⁶ Nicméně bezprostředně po skončení války nastal pro německé průmyslníky, ať už byl jejich myšlenkový postoj během války jakýkoliv, životní zvrat, kdy byli nuceni, až na nepostradatelné odborníky, opustit své podniky, které vzápětí připadly národní správě včetně továrnických vil, jímž je věnována následující část práce a které jsou vybraným souborem hodným větší pozornosti ať už z hlediska jejich architektonické stránky, nebo pohnutého osudu za vlády dvou totalit.³²⁷

³²⁴ Se vznikem první republiky byly ustanoveny zákony o stavebním ruchu, které finančně podporovaly stavební činnost v oblasti obytné architektury.

Tamtéž, s. 90

³²⁵ Tamtéž, s. 90-99

³²⁶ TEICHOVÁ, Alice. Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939-1945. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998. s. 33-37. ISBN 80-7079-153-5

³²⁷ HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 132-135. ISBN 978-80-87073-06-3

7.1 Vila Adolfa Schwaba

Lokalizace: Liberec – Machnín

Vznik: 1882

Architekt: neznámý

Styl: švýcarsky laděný historismus, horský styl, neorenesance

Stav: zchátralá, bez využití, určena k demolici

Historie podniku

Městská část Machnín, nacházející se na severozápadní periferii Liberce, i přes svou menší rozlohu byla v 19. století klíčovou hospodářskou oblastí, která díky své výhodné horské poloze čítala až na 50 průmyslových podniků. Mezi největší podniky patřila textilní továrna F. F. Siegmunda, I. Neuhäusera a J. Salomona, jejíž provoz byl zahájen na konci dvacátých let 19. století a postupně se stala jednou z neúspěšnějších textilek v rámci celého Liberce. Překonána byla až nástupem další generace továrníků a firmou Johanna Liebiega. Areál byl vybudován v zákrutu řeky Nisy pod hradní zříceninou Hamrštejn v osadě stejného názvu, která je dnes součástí Machnína. Podnik fungoval až do doby, kdy byl převzat potomky zakladatelů, kteří ho však nedokázali udržet v prosperitě a rozhodli se jej v roce 1875 prodat podnikateli z Prahy a členovi říšské rady Adolfu Schwabovi (1833-1897).³²⁸ Ten se následně pustil do rozšiřování továrny, čímž byl pověřen inženýr švýcarského původu Ulrich Steiner. Schwabova vazba na Švýcarsko se projevila i v případě jeho rozhodnutí nechat si vybudovat vilu na kopci nad průmyslovým areálem. V devadesátých letech pak došlo k výstavbě další mechanické přádelny a tkalcovny. Stavební činnost byla zaměřena i na zvýšení sociální úrovně dělnictva, a tak od osmdesátých let vznikaly v blízkosti továrny dělnické domky.³²⁹

Po smrti Adolfa Schwaba podnik připadl jeho dvěma synům Felixovi a Albertovi. V té době již firma zaměstnávala přes 500 lidí. Za jejich působení bylo také upraveno okolí vily, kde vniklo několik staveb a parkových doplňků laděných v duchu romantizovaného historismu. Schwabové vlastnili firmu až do počátku první světové války, kdy následně byla převzata akciovou společností, jejíž výrobní činnost byla ukončena v roce 1929,

³²⁸ *Machnín* [online]. Liberec minulosti a současnosti © 23.8.2022 [cit. 6.8.2023] Dostupné z: <https://www.liberecminulostiiasoucasnosti.cz/1/kopie-z-liberec-xx-ostasov/>

³²⁹ *Siegmund, Neuhäuser & Co., továrna jemného sukna* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007310>

tedy před závažným dopadem hospodářské krize. Vedení podniku v období první republiky je skoupé na informace a zůstává plně otazníků. Někdy během dvacátých let připadl pozemek s vilou do vlastnictví továrníka Kleinerta, podle nějž je v současnosti vila také pojmenována. Bližší informace ohledně této osoby a jejího působení v podniku se mi však nepodařilo dohledat. Po skončení druhé světové války byla výroba obnovena a podnik zařazen mezi závody pod správou Textilany, přičemž ve druhé polovině 20. století byla většina původních budov zdemolována. V současnosti jsou zbylé budovy rozděleny mezi několik obchodních společností.³³⁰

Popis vily

V roce 1882 se Adolf Schwab rozhodl financovat výstavbu vlastní reprezentativní vily, jejíž autor zůstává neznámý. Ale vzhledem ke stylu, v jakém byla realizována, a také vzhledem k autorovi továrních budov, je možné se domnívat, že stavbu navrhl švýcarský architekt Ulrich Steiner. Vila byla zasazena na vrchol kopcovitého terénu jižně od průmyslového areálu do zalesněného prostředí.³³¹ Realizována byla v horském historizujícím stylu švýcarsky orientovaném, čímž se stala ojedinělou stavbou tohoto ladění v širokém okolí. Z dispozičního hlediska se jedná o stavbu přibližně na obdélném kompaktním půdorysu štítově orientovanou jižním, severním i západním směrem, zatímco do východního průčelí byla zasazena hlavní dominanta – věž. Jedná se o zděný patrový objekt s hrázděnou podkrovní částí a se suterénem částečně vystupujícím nad úroveň země. Hlavní vstup byl umístěn do mírného rizalitu jižního průčelí směřujícího do rozlehlého krajinářského parku. Rizalit tvoří ústřední část plochy průčelí a je zakončen hrázděným štítem s dekorativní podstřešní dřevěnou konstrukcí vycházející z horské tradice. Jeho plocha je členěna třemi okenními osami.³³² Situace se v lehce pozměněné podobě opakuje i v případě severního průčelí, kde je však užší štítová část posunuta více k pravé straně a členěna pouze dvěma okenními osami.³³³ Východní průčelí je přibližně uprostřed tvořeno hranatou věží, která do úrovně prvního patra svou hmotou vybíhá z plochy a v podkrovní části se rozšiřuje a navazuje na mansardovou střechu. Korunována je vysokou jehlancovou střechou, která původně zahrnovala i hodiny. Věž umožňuje v přízemní části přímý vstup na hlavní

³³⁰ *Siegmund, Neuhäuser & Co., továrna jemného sukna* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z:

<http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007310>

³³¹ **Obrázek č. 70**

³³² **Obrázek č. 71 a 72**

³³³ **Obrázek č. 73 a 74**

interiérové schodiště. Dále se v tomto průčelí nacházela terasa s lodžií vynesena na třech sloupech s entazí posazených na vysokých soklech. Sloupy se střídaly s arkádami, přičemž z jižní a severní strany byly arkády zasklené, pravděpodobně kvůli omezení povětrného počasí. Samotná terasa byla opatřena zdobným kovaným zábradlím.³³⁴ Západní průčelí zahrnuje štítový rizalit, který však vystupuje z plochy pouze na jedné straně. Všechna čtyři průčelí jsou členěna pravidelnými okenními osami, které byly původně ohraničeny šambránami, a kordonovými římsami. Povrchová úprava vily je omezena na hladkou štukovou úpravu světlého odstínu, s čímž kontrastuje pouze hrázděná konstrukce. V tomto provedení můžeme spatřovat odkaz na švýcarskou horskou architekturu.

Vnitřní dispozice vily je založena na centrálním koridorovém prostoru (v případě přízemí se jedná o halu, ve zbylých patrech o chodbu), na nějž navazují jednotlivé místnosti a hlavní schodiště propojující suterén, přízemí a první patro.³³⁵ Suterén kopíruje jak obvod nadzemní části vily, tak i dispozici místností v přízemí. Jeho prostory sloužily k utilitárním účelům.³³⁶ Přízemí tvoří hlavní vstupní schodiště vedoucí z jižního průčelí přímo do prostorné haly, dříve opatřené dekorem v honosném zámeckém stylu. Řada prvků zde byla vytvořena z umělého mramoru načervenalé barvy. Hlavní ohnisko pozornosti zastávala přímo naproti vstupnímu schodišti kamenná kašna ve tvaru mušle, která byla zasazena do antikizující edikuly se dvěma mramorovými sloupky a upevněna ke zdi.³³⁷ Volná plocha nad kašnou, z které vytékal pramen, byla vymalována florálními motivy. Z obou stran byla kašna opatřena pilastry, které se ve zdvojené podobě opakovaly i na protější stěně vedle vstupních dveří. Celkový reprezentativní dojem byl umocněn dvojicí mramorových sloupů na vysokých soklech umístěných ve středu haly.³³⁸ Ve stejné linii byly po obou stranách situovány další pilastry. Stěny v hale pozvolna přecházely skrze skladbu fabionů v hladký pravděpodobně bohatě malovaný strop, jak naznačují pozůstatky nátěrů. Také všechny pokoje v přízemí nesou známky původní výmalby, která byla ornamentálně koncipována a laděna do červených, žlutých a tmavě zelených odstínů, a to vše v mezích zdvojených pásů na způsob bordury. Za zmínku dále stojí vstupní předsíň ozvláštěná použitím stupňovitě skládaných fabionů a stropní středové rozety. Také převážně dvoukřídlé dveře společně se zárubněmi zahrnovaly vyřezávané prvky vycházející z inspirace antikou.

³³⁴ **Obrázek č. 75**

³³⁵ **Obrázek č. 76**

³³⁶ Například se zde nacházela prádelna, skladiště, chladírna a dřevník.

³³⁷ **Obrázek č. 77**

³³⁸ **Obrázek č. 78**

Do prvního patra bylo možné vstupovat pouze po dvouramenném kamenném schodišti situovaném ve středním traktu po pravé straně haly, od níž bylo separováno rozměrnými prosklenými dveřmi, opět s anticky laděnými detaily.³³⁹ Do toho prostoru bylo zasazeno větší okno s klenutým obloukem, které mohlo dostatečně prosvětlit jak schodiště, tak i efektivně vrhat světlo do haly. První patro rozdělovala dlouhá chodba na dvě části. Severní trakt zahrnoval dva větší pokoje, z nichž jeden byl vzhledem k celkové poloze a návaznosti na terasu nejspíše továrníkovou ložnicí. Oba prostory byly zaklenuty stájovou klenbou, jejíž použití je v případě obytných místností nezvyklé. Západní trakt přístupný z konce chodby tvořily další dva pokoje, kdy v případě toho prostornějšího se mohlo jednat o obývací pokoj, jak naznačuje přítomnost krbu. Jižní trakt byl rozdělen užším dvouramenným schodištěm vedoucím do podkrovních prostor. Po jeho pravé straně se nacházely administrativní místnosti a pokoj pro hosty, zatímco na levou stranu byly situovány hygienické prostory. V podkroví se tradičně nacházely pokoje pro služebnictvo a komory pro uskladnění. Nicméně kromě toho bychom zde našli také okázalejší místnost s rozměrným výklenkem konchálního typu.

Nejen vilový objekt byl za svých slavných časů hoden zvláštní pozornosti. Také rozlehlý zalesněný pozemek kolem vily upravený do parkové podoby anglického typu nepochybně vzbuzoval zájem návštěvníků. Jeho romantizující forma, v které se zachoval dodnes, pochází až z roku 1908 a je nejspíše dílem Gustava Sacherse ml.³⁴⁰ Kromě řady okrasných dřevin byly podle jeho návrhu mezi zeleň rozmístěny sochařské prvky, například se dochovala kamenná kašna.³⁴¹ Celý pozemek byl obehnan zdi evokující hradbu z naplocho skládaných místních kamenů, do níž byly zakomponovány romantizující prvky jako okrouhlá věžička a střílny, nebo přímo drobné stavby jako brána zakončená věží, která svou podobou připomíná hradní strážnici. Do jejího prvního patra je možné vystoupat krytým bočním schodištěm. Vnitřní prostor je dokonce obohacen o táflovaný strop. Portál i okna jsou opatřeny pískovcovým ostěním kontrastujícím s tmavým kamenem a umocňujícím historizující ráz.³⁴² Očividná inspirace hradní gotikou v malebně romantické podobě, pravděpodobně ve snaze postihnout atmosféru nedaleké hradní zříceniny a navázat na středověký odkaz, byla uplatněna také na budově vrátnice, která upoutává svou byť nepřilíživě rozměrnou ale o to více pitoreskní dispozicí s okrouhlou schodišťovou věží sevřenou

³³⁹ **Obrázek č. 79**

³⁴⁰ *Siegmund, Neuhäuser & Co., továrna jemného sukna* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007310>

³⁴¹ **Obrázek č. 80**

³⁴² **Obrázek č. 81 a 82**

mezi dvěma křídly.³⁴³ V kontextu s vilou, až na hrázděné patro, tvoří společně s ohrazením stylově nesourodý areál.

Současný stav

Po znárodnění začaly vznikat plány na využití vily pro zdravotnické účely. V následujících letech procházel objekt přestavbou na dětské oční sanatorium, které bylo na počátku padesátých let již uvedeno do provozu. Přestavba zahrnovala řadu jak vnějších, tak i vnitřních zásahů do původního charakteru vily. Například byl zazděn otevřený prostor lodžie, čímž zanikly sloupy s arkádami. Dále byly odstraněny okenní šambrány a nahrazeny kovovými mřížemi jako prevence proti útěku dětských pacientů. Původní skleněná výplň okna v prvním patře věže byla nahrazena tehdy módními luxferami, které se často vkládaly do schodišťového prostoru. Břidlicovou střešní krytinu vystřídalo červené oplechování. Bílá povrchová úprava fasády a hrázdění byly ponechány v nezměněné podobě.

K mnohem radikálnějším zásahům došlo ve vnitřních prostorech. Suterén sice setrval ve svém původním utilitárním účelu, ale zajímavostí je, že jedna z místností byla proměněna v márnici, jejíž obsah byl posléze odváděn do popelové jímky.³⁴⁴ Prostory v nadzemní části budovy byly kompletně přizpůsobeny zdravotnickým účelům. Například společenské pokoje v přízemí byly zbaveny původního mobiliáře, zcela vybíleny a spodní část jejich stěn obložena sololitovými deskami. Dále byly do většiny pokojů instalovány zářivky a také vyměněny podlahy buď za tvrdé kameninové, nebo měkké linoleové. Jediná vstupní hala si víceméně zachovala svou autenticitu. Podobná situace nastala i v případě prvního patra, kde ale došlo také ke změně uspořádání prostor v podobě vestavěných zděných příček rozdělujících větší pokoje na dva menší. Převážně se v tomto patře nacházely pokoje pro pacienty a dále ordinace s kanceláří. Do podkroví byly umístěny další lůžkové pokoje a také archiv s kartotékou. Toto patro prošlo výraznými úpravami, kdy zde byl například vybudován velký stropní světlík a nevkusná plexisklová přepážka.

Oční sanatorium zastávalo svou funkci až do devadesátých let, kdy bylo uzavřeno a následně prodáno dvěma libereckým lékařům, kteří měli v plánu po získání dostatečného finančního kapitálu na restaurování a modernizaci budovy zdravotnické služby obnovit.³⁴⁵ Nicméně k tomu nikdy nedošlo a bývalá vila setrvávající v rukou soukromých majitelů

³⁴³ **Obrázek č. 83 a 84**

³⁴⁴ Prostor márnice se nacházel v severozápadním nároží suterénu. Jednalo se o malou místnost přístupnou pouze ze severního průčelí. Uváděna je v renovačních plánech, ale zdali byla zavedena do praxe, není jisté. Pokud ano, s největší pravděpodobností sloužila jen ke spalování nebezpečného a infekčního zdravotnického odpadu.

³⁴⁵ *Kleinertova vila* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 9.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/644-kleinertova-vila>

zůstala bez využití a bez pravidelné údržby začala podléhat degradaci. Vlivem vlhkosti na mnoha částech průčelí odkryla opadaná omítka cihelný základ. Také dřevokazní činitelé způsobili značné škody především na trémové konstrukci, které společně s dalšími vlivy vedly k jejich zhroucení a odkrytí vrcholového patra, což bývá začátkem konce jakékoliv budovy. Vinou zatékání došlo k propadu stropů či podlah i v nižších patrech. Dalšími nepříznivými činiteli jsou vandalové, kteří kousek po kousku zdevastovali mimo jiné poslední zachovalou místnost, a to halu, z níž se postupně ztratily mramorové prvky vytrhané ze zdi i kamenná kašna. V době, kdy jsem zde prováděla terénní výzkum, bylo kompletně zavalené severozápadní nároží, částečně zavalené jihozápadní nároží a podkrovní prostory. Do mnoha místností již nebylo možné vstoupit kvůli ztrouchnivělým podlahám. O dva roky později se zřítilo již celé první patro budovy, a přestože ji nedávno vykoupilo ze soukromých rukou město, vyhlídky na možnou záchranu jsou v současné době více než mizivé.³⁴⁶ Kleinertova vila je tak dalším příkladem, kdy nečasný zásah dovedl památku ojedinělé hodnoty, včetně její historie a přílehlého areálu, do těžko napravitelného a ekonomicky náročnějšího stavu.

³⁴⁶ *Liberec vyjednává o koupi zchátralého zámečku v Machníně* [online]. Archiweb, s.r.o. © 1997-2023 [cit. 9.8.2023] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/n/domaci/liberec-vyjednava-o-koupi-zchatraleho-zamecku-v-machnine>

7.2 Vila Josefa Ressela

Lokalizace: Dolní Řasnice

Vznik: 1890

Architekt: Josef Neisser?

Styl: neorenesance

Stav: ohrožená, bez využití, po požáru

Historie podniku

Průmyslový podnikatel německého původu Josef Ressel založil první mechanickou tkalcovnu na území Dolních Řasnic, ve kterých do té doby převládal zemědělský charakter. Pro výstavbu továrny byl zvolen pozemek uprostřed obce a zároveň v blízkosti železniční trati. S budováním se započalo v roce 1885 a byl jím pověřen architekt Josef Neisser. Areál se rozrůstal o další budovy až do roku 1895 a byl tvořen třípodlažní tkalcovnou, šlichtovnou a kotelnou. V průběhu budování továrny vznikly i dvě nedaleké historizující vily patřící Josefu Resselovi a jeho synovi Josefu Florianovi. Podnik se zaměřoval na výrobu bavlněného zboží, které vyvážel například do Krakova a Budapešti. Po skončení druhé světové války a odchodu Resselových do exilu fungovala továrna v režii firmy Nisan a do roku 1948 obýval vilu Josefa Ressela národní správce se svou rodinou. Do té doby byly obě vily využívány jako podnikové byty a kanceláře. V roce 1953 převzalo továrnu liberecké výrobní družstvo Severochema a o pět let později už areál spravoval zemědělský podnik, přičemž byly prostory bývalé tkalcovny využívány jako skladiště zemědělských produktů.³⁴⁷ Resselova vila byla v té době přizpůsobena a modernizována pro internátní účely zemědělské mládeže. Na počátku devadesátých let ukončila továrna svou činnost a v roce 2007 byly všechny nevyužívané budovy srovnány se zemí.³⁴⁸

³⁴⁷ *Tkalcovna bavlny Josef Ressel* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V004546>

³⁴⁸ *Resselova vila* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/504-resselova-vila>

Popis vily

Historizující vilu, která byla realizována v roce 1890, pravděpodobně navrhl frýdlantský architekt Josef Neisser³⁴⁹, ale kvůli absenci stavební dokumentace to nelze s jistotou potvrdit a zároveň nelze určit a plnohodnotně popsat původní využití vnitřních prostor, proto je celý popis založen pouze na terénním průzkumu a porovnávání různých starých fotografií a je třeba jej brát s rezervou i vzhledem k současnému neutěšenému stavu objektu.

Rodinná vila byla realizována v těsné blízkosti Resselovy továrny a poskytovala tak potřebný výhled na celý areál i na zbylé vesnické prostředí.³⁵⁰ Z hlediska dispozice se jedná o objekt klasického rozvržení na pravidelném obdélném půdoryse s vybíhajícími rizality.³⁵¹ Dispozice tak dodržuje zásady neorenesanční architektury a z toho vycházející její přehlednost. Vila byla navržena jako celozděná patrová budova s vysokou mansardovou střechou francouzského typu, tedy kompozicí komolých jehlanů, a s dekorativními vikýři nad rizality.³⁵² Hlavní portál se nachází ve střední části severozápadního průčelí v mírném rizalitu, který je nejhonosněji provedený.³⁵³ Zasazen je do edikuly tvořené dvojicí sloupů s vrcholovým frontonem a zdobené například květinovými věnci. Další rizalit se ve stejné poloze opakuje i na protilehlém průčelí. Dominantou severovýchodního průčelí je prosklená veranda členěná sloupy, která původně zastávala i funkci terasy s balustrádovým zábradlím v prvním patře.³⁵⁴ Veranda je zároveň zasazená do rizalitu, který je v úrovni prvního patra protnut trojicí okenních otvorů, z nichž prostřední byl původně vstupem na zaniklou terasu. Meziokenní pilíře jsou dekorovány dvojicí karyatid. Za nejvíce členité je možné považovat jihozápadní průčelí se dvěma rizality, z nichž jeden je současně věží zakončenou polygonální kupolí s lucernou. Ta ve svém stabilním stavu poskytovala dokonalý výhled do všech světových stran.³⁵⁵ V přízemí věže se nachází vedlejší vstup, a to do bývalé zahrady anglického typu s volně rozptýlenými dřevinami a s malým rybníkem. Včetně již zmíněných

³⁴⁹ Josef Neisser se řadí mezi méně známé architekty a jeho působnost byla omezena na Frýdlantsko. Přímou ve Frýdlantu projektoval například rodinný dům pro pana Antona Brosche, a to v roce 1914. Stavba je zajímavým konceptem moderní architektury se secesním tvaroslovím. Skoro až kuriozitní je nepřírozená předimenzovaná střecha mansardového typu, která jako první upoutává pozornost. Pokud je Neisser skutečným autorem Resselovy vily, řadí se tak mezi architekty, jejichž tvorba byla variabilní a pohybovala se od klasické architektury až po moderní.

Rodinný dům pro pana Antona Brosche č.p. 946 [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/dum-11157973>

³⁵⁰ **Obrázek č. 85**

³⁵¹ **Obrázek č. 86**

³⁵² **Obrázek č. 87**

³⁵³ **Obrázek č. 88**

³⁵⁴ **Obrázek č. 89**

³⁵⁵ **Obrázek č. 90**

prvků je fasáda dále zdobena nárožními bosážemi, nadpražními frontony, pilastry, kordonovou a korunní římsou se zubořezem nebo konzolami.

Vnitřní dispozice vily je řešena jako dvoutraktová s ústřední chodbou. Vstupní část s předsíní byla zaklenuta třemi poli valené klenby se styčnými výsečemi a lunetami. Klenební pole byla oddělena klenutými pasy dosedajícími na zdvojené pilastry.³⁵⁶ Na předsíně po pravé straně navazovalo dvouramenné kamenné schodiště umístěné ve věžovém rizalitu a vedoucí buď do prvního patra, nebo k vedlejšímu vchodu a následně do suterénu. Schodišťový prostor byl zakončen iluzivní klenbou se štukovým orámováním a stěny byly ve spodní třetině plasticky zvýrazněny. Předsíně dále umožňovala vstup do šatny v západním nároží a také vstup do kuchyňských prostor v levém traktu. Od společenských pokojů byla vestibulová část se schodištěm oddělena sdruženými prosklenými dveřmi, za nimiž následovala chodba s esteticky hodnotnou iluzivní klenbou. Ta umožňovala vstup do jídelny s verandou. Předpokládám, že se jednalo o vcelku potmělou místnost, neboť veranda, navíc orientovaná severovýchodním směrem, byla jediným zdrojem denního světla.³⁵⁷ S jídelnou sousedily další dva pokoje, pravděpodobně salony, propojené dveřmi. Podobná dispoziční situace se opakovala i v protějším traktu s tím rozdílem, že se jednalo o prostornější pokoje. Mezi těmito pokoji a schodištěm se vzhledem k přítomnosti dvou úzkých malých okének nacházely nejspíše toalety a umyvárna. Na samém konci chodby byl situován pokoj se sdruženým oknem a separovaný od ostatních. Je možné, že se zde nacházela Resselova soukromá pracovna.

Uspořádání prvního patra, až na drobné změny, kopírovalo přízemí. Nejhonosnější místností zde byla ložnice majitelů, která zahrnovala terasu a stropní štukovou výzdobu. Také chodba reprezentovala svou stropní úpravou, opět v podobě iluzivní klenby podobné jako v přízemí. Dále se zde nacházely pokoje pro hosty. Prostor oddělující schodiště od chodby a soukromých komnat byl zaklenut stejně jako vestibul pod ním. Do pravého traktu bylo situováno úzké schodiště vedoucí do podkroví, kde se nacházely další obytné pokoje, ale spíše pro služebné.

³⁵⁶ **Obrázek č. 91 a 92**

³⁵⁷ **Obrázek č. 93**

Současná situace

Poté, co v roce 1948 vilu opustil národní správce s rodinou, byla ponechána zemědělské mládeži jako internát, pro jehož účely byla příslušně renovována a podstoupila modernizaci. Většina pokojů byla přizpůsobena pro větší počet obyvatel a také pro administrativní účely, přičemž vybrané pokoje zastávaly funkci kanceláří. Přízemí zůstalo až na drobné zásahy dispozičně nezměněno. To samé platilo i pro horní patra. Zásahy se tedy především týkaly obměny vnitřního vybavení a technické modernizace, například nainstalování nových světel. Dále byla kuchyň s jídelnou propojena výdejním okénkem. Dekorativní stropy i stěny byly ponechány v původním stavu. Také vnější vzhled vily zůstal zachován v neorenesančním duchu. Přestože od devadesátých let zůstala vila opuštěna a vystavena mnoha nepříznivým vlivům, nejspíše i díky svému hůře přístupnému pohraničnímu umístění se nestala často navštěvovaným místem a zachovala se v rekonstruovatelném stavu. Poté, co se dostala do soukromých rukou, bylo údajně plánováno její využití v oblasti hotelnictví, nicméně v roce 2018 střechu budovy zachvátil požár, následkem čehož kompletně zaniklo celé podkroví a zhroutily se různé části prvního patra, které zůstalo zcela odkryto a vystaveno přírodním vlivům.³⁵⁸ Postupně se propadají zbylé stropy v přízemí a při pohledu zvenčí působí exteriér už jen jako zděná kostra kdysi tak okázané vily. Resselova vila je příkladem ohrožené památky, která měla zpočátku reálnou naději na záchranu, ale následkem živelní katastrofy způsobené neopatrností, nebo dokonce úmyslem člověka, zůstala její šance na revitalizaci minimální.

³⁵⁸ *Resselova vila* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/504-resselova-vila>

Obrázek č. 94 a 95

7.3 Vila Konrada Blaschky

Lokalizace: Hodkovice nad Mohelkou

Vznik: 1902

Architekt: Ernst Schäfer

Styl: historizující secese, eklektismus

Stav: zaniklá

Historie podniku

Počátky existence továrny na vlněné zboží sahají do roku 1836 a za jejím vznikem stojí hlavní iniciátor Konrad Blaschka, který vedl firmu ještě se dvěma společníky. Areál byl situován na severovýchodní okraj Hodkovic nad Mohelkou, které v té době byly spíše vesnického charakteru a teprve s nástupem průmyslové éry se postupně rozrostly v menší městečko. Blaschka areál dále rozšířil ve čtyřicátých letech 19. století o tkalcovnu, barvírnu a tiskárnu, čímž se stala firma méně závislou na dovozu ze zahraničí. Také počet dělnictva výrazně stoupal a firma tak poskytovala práci nejen rodinám z přilehlého okolí, ale po roce 1958 po vzniku dlouho očekávané železnice propojující Liberec a Pardubice i lidem ze vzdálenějších míst.³⁵⁹ Další fáze rozšiřování probíhala v sedmdesátých až osmdesátých letech, kdy vznikla další budova tkalcovny, tiskárny a barvírny. Blaschka se řadil k těm průmyslníkům, kteří dbali o blaho svých zaměstnanců různými pracovními a sociálními výhodami. V případě této firmy se jednalo o založení jednoho z prvních nemocenských fondů na Liberecku. Po roce 1883, kdy zemřel jeden z nejvýznamnějších severočeských průmyslníků Franz Schmitt, byla Blaschkova firma integrována se Schmittovou pozůstalostí ve formě českosudobského podniku. Obě továrnické rodiny byly propojeny příbuzenskými vztahy na základě sňatkové politiky, a tak se pozůstalého podniku ujal Schmittův zeď Hermann Blaschka, vnuk Konráda.³⁶⁰ Prosperita podniku se postupně snižovala během první republiky a v roce 1930 byla textilní výroba ukončena. Následovaly okupační roky, během nichž byla továrna využívána pro zbrojní průmysl. Po znárodnění se v areálu střídaly různé podniky – například byly prostory přizpůsobeny automobilovému průmyslu.

³⁵⁹ 160 let Pardubicko-liberecké dráhy a její dopad na Hodkovice (1. díl) [online]. Hodkovice nad Mohelkou. Oficiální stránky města. © 2000–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://www.hodkovicenm.cz/cs/mesto/historie-mesta/160-let-pardubicko-liberecke-drahy-a-jeji-dopad-na-hodkovice-1-dil.html>

³⁶⁰ NEJEDLOVÁ, O. *Firma Franz Schmitt Český Dub 1843–1945: Inventář*. Český Dub: Státní okresní archiv Liberec, 1968. s. 2

Na něj se továrna zaměřuje až do současnosti. Nicméně došlo k radikálním úpravám původních budov a dodnes se z nich zachovaly pouze fragmenty.³⁶¹

Popis vily

Zadavatelem projektu továrnické rezidence byl Konrád Blaschka ml., který si zvolil významného libereckého architekta Ernsta Schäfera.³⁶² Objekt byl dle některých zdrojů dokončen pravděpodobně v roce 1902, ale soudě podle dobových pohlednic existoval už v roce 1898. Byl vystavěn v těsném sousedství továrního areálu a obklopen zalesněným krajinářským parkem, jak je možné vypořádat na dobových snímcích.³⁶³ Jednalo se o eklektickou stavbu s romantizujícím nádechem, která ve své členité dispoziční tihla k hravé secesi a ve volbě kombinace hladce omítnutého zdiva a režných kamenných a cihlových prvků odkazovala na historismus. Ten se také reflektoval v podobě pozdně gotických a renesančních reminiscencí uplatněných na vysokých štítech a různých fasádních člácích.³⁶⁴ Vzhledem k tomu, že se nedochovala stavební dokumentace ani dostatek kvalitních fotografií, není možné sestavit kompletní popis. Ale na základě dostupného materiálu se pokusím o přibližnou rekonstrukci exteriéru.

Základní půdorys tvořil čtverec, z nějž vybíhaly rizality a další prvky členící jednotlivá průčelí. Všechna čtyři průčelí se vyznačovala štítovou orientací, která byla umocněna převýšenými historizujícími štíty. Vstupní průčelí směřovalo k severu a do jeho pravého nároží byla zasazena hranolová věž zakončená dlátkovou střechou. Věž byla předsazená před hlavní osu objektu do stejné linie jako vedlejší rizalit, na nějž byl napojen přízemní krytý vchod s terasou. Zbylá plocha průčelí byla členěna velkým půlkruhově zaklenutým oknem, nad nímž se nacházela menší obdélná okénka.³⁶⁵ Stejně tvary oken se opakovaly i na dalších průčelích. Východní průčelí směřující do ulice plasticky ozvlášťoval zaoblený kamenný arkýř věžovitě zakončený a protnutý řadou okének. V jižním průčelí se též nacházel arkýř, ale pro změnu v pravoúhlém provedení, přičemž v jeho

³⁶¹ *Továrna na vlněné zboží Blaschka a spol.* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 17.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007593>

³⁶² Ernst Schäfer (1862–?) vystudoval Průmyslovou školu v Liberci a jeho tvorba se soustřeďovala právě do architektonického rozvoje města a jeho přilehlého okolí. Schäfer inklinoval k historismu, který dokázal mistrně sjednocovat s ornamentální secesi. Později se do jeho tvorby vmísila také předválečná moderna a art deco. Podílel se například na výstavě Liebiegova městečka. Byl jeden z nejprogresivnějších architektů na Liberecku. *Ernst Schäfer* [online]. Liberec-Reichenberg. Architektura na severu Čech © Fojtová Romana a spol., 2023 [cit. 17.8.2023] Dostupné z: <https://liberec-reichenberg.net/autori/karta/jmeno/41-ernst-schafer>

ZEMAN, Lubomír a Jan, KONÚPEK. *Heimatstil: architektura ve službách vlasti a národa*. Loket: Národní památkový ústav, 2021. s. 121. ISBN 978-80-906866-8-7

³⁶³ **Obrázek č. 96**

³⁶⁴ **Obrázek č. 97**

³⁶⁵ **Obrázek č. 98**

podepření krakorci je možné spatřovat odkaz na gotickou architekturu.³⁶⁶ Podoba západního průčelí směřujícího do zádní části zahrady se na žádných dobových pohlednicích nedochovala a pouze z archivních map je možné vyčíst, že do něj byla umístěna terasa, což koresponduje s ideální vilovou dispozicí, která měla být prostřednictvím teras nebo verand v těsném kontaktu se zahradním prostorem. Dále bychom na vile našli specifické vyplnění volných rohových prostorů malými kamennými lodžiami, které byly svírány rizality. Celá tato obdivuhodná zděná kostra vily byla korunována zajímavě komponovanou mansardovou střechou s vrcholovým vikýřem. Složitá dispozice, zajímavá skladba cihlového zdiva a množství kamenných prvků zaručovaly vile nebývalou majestátnost, jejíž pozadí dotvářelo celé průmyslové panství rodiny Blaschka. Sláva této vily však postupně upadala během druhé poloviny 20. století a v osmdesátých letech byla nesmyslně zdemolována, zřejmě kvůli uvolnění prostoru pro výstavbu moderní fabriky.³⁶⁷ Naštěstí se zachovala alespoň druhá vila rodiny Blaschků, též historizující, která se nachází v Českém Dubu.³⁶⁸

³⁶⁶ **Obrázek č. 99**

³⁶⁷ *Blaschkova vila* [online]. Liberec-Reichenberg. Architektura na severu Čech © Fojtová Romana a spol., 2023 [cit. 17.8.2023] Dostupné z: <https://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/80-blaschkova-vila>

³⁶⁸ Vila vznikla v roce 1881 podle projektu Wilhelma Klingenberga. Je příkladem kombinace německy laděné neorenesance a secese. Secesní prvky získala až přestavbou v roce 1906.

HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. s. 25 – 26. ISBN 978-80-87073-06-3 s. 25 – 26

7.4 Vila Willyho von Klingerera

Lokalizace: Nové Město pod Smrkem

Vznik: 1903

Architekt: Heinrich Fanta

Styl: secese

Stav: zaniklá

Historie podniku

Továrnu na výrobu bavlněné tkaniny společně s velkoobchodem založil rumburský rodák Ignaz Klinger (1816-1871) v roce 1839, jehož podnikatelská činnost v tomto oboru byla předurčena jeho původem z rodiny domácích tkalců. Silná konkurence v severních Čechách, jako byla především firma Johanna Liebiega nebo Franze Schmidta, donutila Klingerera k rozšíření areálu a také k výrobě vlastní nezpracované tkaniny, což snížilo jeho závislost na dodavatelích a Klinger se tak mohl plně soustředit na export. V padesátých letech nechal továrnu mechanizovat a přistavěl novou budovu tkalcovny, do níž se výroba centralizovala. Po Ignazově smrti v roce 1871 přešlo vedení firmy na jeho dva syny Oskara (1844-1927) a Eduarda, který však předčasně zemřel. V sedmdesátých letech překonala firma hospodářskou krizi a Oskar následně pokračoval v rozšiřování areálu, kdy nechal vybudovat barvírnu a tiskárnu, čímž se firma v tomto ohledu zbavila závislosti na zahraniční.³⁶⁹ V té době se již jednalo o rozsáhlý komplex budov až o čtyřech etážích. Řadu z nich pokrývaly fasády se sochařskými historizujícími prvky. Příkladem je objekt, který sloužil pro administrativní účely a který svou reprezentativností neměl daleko od nedalekých vil majitelů.³⁷⁰

Během vrcholného období pracovalo ve firmě až na pět tisíc zaměstnanců a zboží bylo vyváženo do mnoha zemí, i mimoevropských. Jednalo se například o Paříž, Hamburk, New York nebo Amsterdam. Klingerové dokonce založili filiálky nedaleko Florencie a Říma. Úspěch firmy spočíval také v nadprůměrné péči o zaměstnance a v její angažovanosti v kulturním a sociálním obohacování Nového Města. Výsledkem jejich dobročinného záměru tak byla například výstavba městských lázní, chudobince nebo knihovny, což společně s kvalitním podnikáním vedlo k jejich povýšení do šlechtického stavu. V roce 1912 se po odchodu Oskara do penze ujal rodinného podnikání jeho syn Oskar Klinger ml. (1875-

³⁶⁹ Výstavbou barvírny a tiskárny byl pověřen Oskarův bratr Ottomar, který získal polytechnické dovednosti ve Frankfurtu. Jeho jméno je spojeno především s impozantní vilou od architekta Eduarda Trossiniho.

³⁷⁰ RIMEK, Antonín. *Inventář. Firma Ignaz Klinger Nové Město pod Smrkem 1862–1948*. Liberec: Státní okresní archiv Liberec, 2020, NAD č. 703. s. 4–5

1961)., který vedl firmu ve vlastní režii až do roku 1933, kdy byla začleněna do německého koncernu LANEX GmbH. Během druhé světové války firma vyráběla zboží pro válečné potřeby Německa. Jednalo se například o kovové součástky pro Luftwafe a textilní produkce tak byla omezena na minimum. V té době byl Oskar považován už jen za formálního ředitele bez možnosti zásahu do výrobního programu. Po poválečné konfiskaci byla továrna začleněna mezi n. p. České vlnářské závody (pozdější Textilana) a roku 1949 následkem reorganizace textilního průmyslu zařazena do n. p. Novana, jen aby po pár letech byla znovu navrácena Textilaně. Provoz podniku byl ukončen v roce 2003 a od té doby nenalezly prostory dlouhodobé využití, což vedlo k jejich demolici v roce 2020. Zanikla tak například architektonicky i historicky zajímavá administrativní budova, která mohla být hodnotným exponátem pro výzkum průmyslových objektů.³⁷¹

Architektonický popis

Zadavatelem vily v secesním slohu byl Willy von Klinger, syn Oscara. Na vypracování návrhu si najal severočeského architekta Heinricha Fantu³⁷², který byl v té době již renomovaným architektem a specialistou na obytnou architekturu. Stavba byla zasazena do rozsáhlého krajinářského parku, který svou působivostí a celkovou sofistikovaností těžko v té době hledal konkurenci.³⁷³ Park byl umístěn ve svažitém terénu hned v sousedství průmyslového areálu a částečně na něj navazoval. Jako první v něm byla na počátku sedmadesátých let 19. století postavena francouzsky laděná neorenesanční vila Oskara von Klíngera, a to přímo v areálu továrny.³⁷⁴ V osmdesátých letech následovala realizace monumentální vily barona Ottomara Klíngera v bohatém dekorativním provedení v duchu barokní palácové architektury, která byla situována ve větší vzdálenosti od továrny,

³⁷¹ RIMEK, Antonín. *Inventář. Firma Ignaz Klinger Nové Město pod Smrkem 1862–1948*. Liberec: Státní okresní archiv Liberec, 2020, NAD č. 703. s. 5–9

³⁷² Heinrich Fanta (1877–1941) byl původem z Vídně, kde vystudoval technicky zaměřenou školu a následně odešel do Liberce, kde byl jmenován profesorem Státní průmyslové školy. Působil především v oblasti severních Čech a na mnohých projektech se podílel s kolegou Maxem Kühnem. Jeho tvorba se vyznačovala prolínáním modernistických tendencí s lokální stavitelskou tradicí. Jeho stylový repertoár se tak pohyboval od historismu přes secesi až po modernu.

Heinrich Fanta [online]. Archiweb, s.r.o. © 1997–2023 [cit. 16.08.2023] ISSN: 1801-3902 Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/heinrich-fanta>

³⁷³ Krajinářský park byl dílem drážďanského projektanta Huga Ecka.

Vila barona Ottomara Klíngera [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/5340-vila-barona-ottomara-klingera>

³⁷⁴ *Vila Oskara von Klíngera* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/1415-vila-oskara-von-klinger-ii>

a to v severní části parku.³⁷⁵ Jako poslední vznikla v roce 1903 vila Willyho von Klingera umístěná do jižní části parku, tudíž konečná konfigurace všech zmíněných vil tvořila jakýsi trojúhelník, který svíral prostor romantizujícího parku.³⁷⁶ Park také zahrnoval architektonicky hodnotné stáje, jízdárnu, skleník a růžovou zahradu.³⁷⁷

Zděná dvoupatrová vila s obytným podkrovím vznikla na typicky secesním rozvolněném půdorysu, kdy základ byl tvořen dvěma vzájemně se prolínajícími obdélníky s mnoha výběžky, které z vnější strany bohatě členily fasádu. Hlavní dominantou byla věž v jihozápadním průčelí zakončená menší věžičkou připomínající sanktusník.³⁷⁸ Ze vstupního jižního průčelí vybíhaly dva rizality, z nichž jeden tvořila věž a druhý byl zakončen převýšeným štítem se zvlněnými secesními liniemi. Totožný rizalitový štít se opakoval i ve východním průčelí, přičemž oba rizality byly v jihovýchodním nároží spojeny přízemní verandou s terasou v prvním patře. Ústřední část vstupního průčelí představoval balkon podklenutý stlačeným obloukem a k němu vedoucí do stran se rozbíhající schodiště. V zadním severním průčelí se nacházela podklenutá terasa na čtvercovém půdorysu, která vystupovala z části zakončené dalším převýšeným štítem a zároveň ze základního půdorysu budovy. Pod ní byl umístěn druhý vchod. Vedle terasy se nacházel schodišťový rizalit, který v úrovni prvního patra přecházel z hranatého tvaru do zaobleného a byl věžovitě zakončen. Celý exteriér dále doplňovalo několik arkýřů s balkonem a střešní vikýře. Obdélná nebo zaoblená okna byla členěna příčkami na menší tabulky, což vile dodávalo požadovanou secesní jemnost. Fasáda nenesla žádný drobný dekor a byla pouze hladce omítnuta, tudíž jedinou zdobností byla její členitost.

Vnitřní dispozice domu byla inspirována anglickým halovým prostorem, od něž se odvíjela i dispozice zbylých pokojů.³⁷⁹ Schodišťová hala zaujímalá ústřední polohu a umožňovala vstup do všech hlavních společenských místností. Pravý trakt zahrnoval prostornou jídelnu, na níž z jedné strany navazoval salon s verandou a z druhé strany obslužná

³⁷⁵ Stavbu projektoval liberecký architekt Edmund Trossin, který v té době měl již na svém kontě několik splněných zakázek pro další okolní průmyslníky. Jeho tvorba se pohybovala od neorenesance, přes neobaroko až po ornamentální secesi. Jednalo se o velmi nadějněho architekta, který však postrádal podnikatelské schopnosti a v roce 1905 v důsledku krachu spáchal sebevraždu.

LAŠTOVIČKOVÁ, Věra. *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2015. 1. vyd. s. 113–114. ISBN 978-80-86863-80-1

Vila barona Ottomara Klingera [online]. Prázdne domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/5340-vila-barona-ottomara-klingera>

Obrázek č. 101

³⁷⁶ **Obrázek č. 102 a 103**

³⁷⁷ Státní okresní archiv Liberec. *Firma Ignaz Klinger Nové Město pod Smrkem 1862–1948*. Inv.č. CZ224203010. Vila III. NAD č. 703, karton 37, 1904–1925, Nové Město pod Smrkem

³⁷⁸ **Obrázek č. 104**

³⁷⁹ **Obrázek č. 105**

místnost na finální přípravu pokrmů. Ta sousedila se zadním prostorem pro služebnictvo, jehož součástí bylo také schodiště vedoucí mimo jiné do suterénu, kam byla situována kuchyně s množstvím příslušných prostor. Po levé straně halý byl umístěn panský a dámský salon s posezením, přičemž pro dámský byl určen prostor ve věži. V zadním traktu se nacházela šatna s toaletou a východ na severní stranu. Pokoje v prvním patře byly přístupné z halového ochozu s dekorativním kovaným zábradlím se secesními motivy. Pravý trakt byl určen pro soukromé pokoje majitelů a umožňoval vstup na terasu i arkýřový balkon. Levý trakt byl rozdělen na dětský pokoj, na který navazoval pokoj pro vychovatelku. Do věže byl situován obývací pokoj. V severním traktu se pak nacházel pokoj pro hosty, jehož prostřednictvím se vstupovalo na zadní terasu s výhledem na kopcovitou krajinu v pozadí. V podkrovních prostorech byly tradičně umístěny pokoje pro služebnictvo a úložné komory.

Slibná budoucnost této jistě komfortní vily byla však definitivně vymazána společně s celým objektem, který byl z neznámých důvodů během dvacátých let srovnán se zemí. Ať už to bylo následkem živelní katastrofy, nebo z technických či jiných důvodů, náš památkový fond přišel o velmi hodnotnou ukázkou Fantovy německy orientované secese. Stejný osud potkal i vilu Oskara von Klingera, která byla zničena společně se všemi průmyslovými objekty v roce 2020. Jediná vila dochovaná do současnosti je poslední z trojice, a to barona Ottomara von Klingera, která po znárodnění sloužila jako školka a od devadesátých let postrádala využití i údržbu.³⁸⁰ Teprve na počátku 21. století, když už byly její prostory značně zdevastované, započal s její rekonstrukcí německý soukromník a po celém desetiletí oprav se dočkala svého původního lesku, čímž se zařadila mezi kladně revitalizované a chráněné památky.³⁸¹

³⁸⁰ *Vila barona Ottomara Klingera* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/5340-vila-barona-ottomara-klingera>

³⁸¹ *Vila. Klingerova vila* [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-12110764>

7.5 Vila Ignáce Hornycha

Lokalizace: Lomnice nad Popelkou

Vznik: 1908

Architekt: Jaroslav Hrubý

Styl: pozdní neorenesance

Stav: v rekonstrukci

Průmyslová historie města Lomnice nad Popelkou sahá až do dvacátých let 18. století, kdy zde Inářská rodina Šlechtů položila základy textilního podnikání. Výroba kontinuálně pokračovala přes celé následující století a na počátku 20. století firma vystavila novou mechanickou tkalcovnu. Jednalo se tak o jednu z největších továren ve městě. Tomu, že se město stalo úspěšným průmyslovým centrem, nasvědčuje velká koncentrace různých průmyslových odvětví. V textilním podnikání dále vynikala rodina Mastných nebo rodina Sýkorů. Nicméně zdaleka nejvýraznější úspěch město zaznamenalo ve výrobě Sucharů, které se vyvážely do celého světa. Podobného celosvětového uznání se dostalo i výrobcům kávových mlýnků, které se zde jako jediné v rámci celého Československa vyráběly strojově. Některé firmy, i přes poválečné zestátnění podniků, navázaly po restituci na výrobní tradici, i když pouze v menších provozovnách. Například suchary a mlýnky se ve městě vyrábí dodnes.³⁸²

Historie podniku

Počátek existence firmy s názvem Hornych a spol. se váže k roku 1911. Zakladatelem této veřejné obchodní společnosti byl Ignác Hornych společně s Františkem Horákem, který vlastnil i další továrnu ve městě. Firma se zaměřovala na výrobu příslušenství k mechanickým tkalcovnám, konkrétně na papírové cívky a dutinky, a spadala pod papírenský průmysl. Usídlila se v prostorách bývalé koželužské továrny na jižním okraji města, nicméně ta se pro novou výrobu ukázala jako nevyhovující, v důsledku čehož došlo k celkové přestavbě a asimilaci.³⁸³

Do vzniku první republiky se jednalo o jednu ze tří továren zaměřující se na výrobu tkalcovského příslušenství, která si brzy vysloužila dobré jméno. Během první světové války byly produkovány papírové trubky mimo jiné používány na výrobu ručních granátů. V období

³⁸² *Průmysl a doprava* [online]. Lomnice nad Popelkou: oficiální web města © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.lomnicenadpopelkou.cz/prumysl-a-doprava/d-7821>

³⁸³ *Prohlížení archiválií. Letecké měřičské snímky* [online]. Archiv, ČÚZK © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

první republiky měla firma svá odbytiště na základě Malé dohody v Rumunsku a Jugoslávii, dále například v Polsku a Maďarsku. Poté, co v roce 1920 zemřel František Horák, vedení se po něm ujala jeho manželka s dcerami. Když v roce 1933 zemřel i Ignác Hornych, zůstal podnik v rukou i jeho manželky a dcer. Firmu tak začal řídit z větší části ženský element. Během druhé světové války firma nadále zůstávala pod vedením Hornychových potomků a dosahovala vůbec největší zaměstnanosti. Po jejím znárodnění roku 1948 byla začleněna do n. p. Krkonošské papírny a nadále vyráběla textilní dutinky. Na konci padesátých let byla převzata n. p. Východočeské papírny Lanškroun.³⁸⁴

Rodinná podnikatelská tradice v Lomnici, pro změnu spadající pod textilní odvětví, byla také udržována firmou Ig. Hornych a synové, která fungovala už od roku 1873 a jejímž obchodním společníkem byl i Ignác.³⁸⁵ Ta se zaměřovala například na výrobu tkalcovských paprsků a vyvážela výrobky do celého světa. Po Ignácově smrti vedl firmu jeho bratr Václav³⁸⁶. Oba byli kulturně činní a jako většina uznávaných průmyslníků finančně podporovali dění a stavitelskou činnost ve městě.

Továrna byla situována na severovýchodní periferii města a při přestavbě byla propojena s areálem Horákovy slévárenské firmy, tudíž vznikla rozsáhlá průmyslová zóna v tehdejší době pokrývající téměř celou východní část města. Zboží vyvážela například do Německa, Středomoří nebo Ruska. Po znárodnění spadala pod n. p. Naveta a v padesátých letech přešla do vedení n. p. Elitex, která pod pozměněným názvem vyrábí v prostorách bývalé Hornychovy továrny dodnes. Potomci Hornychů se po restituci stali částečnými vlastníky.³⁸⁷

Popis vily

Rodinnou vilu ve stylu francouzské neorenesance si nechal postavit Ignác Hornych ml. v roce 1908. Projektantem byl s největší pravděpodobností tamější architekt Jaroslav Hrubý.³⁸⁸ Lomnice nad Popelkou byla za časů své průmyslové slávy velmi reprezentativním městem, o čemž svědčí množství vil, které si nechávali budovat i další průmyslníci.

³⁸⁴ VINKLEROVÁ, Jana. *Hornych a spol., Lomnice nad Popelkou 1910–1948 (1950): inventář*. Lomnice nad Popelkou, Státní okresní archiv v Hradci Králové, 2017. s. 3–6

³⁸⁵ Tamtéž, s. 5

³⁸⁶ Václav byl od roku 1910–1921 lomnickým starostou. Jeho dcera Anna byla provdána za lomnického průmyslníka Jana Mastného, s kterým si nechali v sousedství továrny vybudovat honosnou vilu, která však byla radikálně přestavěna a dnes slouží jako mateřská školka.

Historie [online]. Hornychova vila © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.hornychova-vila.cz/historie/>

³⁸⁷ *Továrna firmy Ig. Hornych a synové – Elitex* [online]. Lomnice nad Popelkou: oficiální web města © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.lomnicenadpopelkou.cz/tovarna-firmy-ig-hornych-a-synove-elitex/d-8867>

³⁸⁸ *Hornychova vila* [online]. Lomnice nad Popelkou: oficiální web města © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.lomnicenadpopelkou.cz/hornychova-vila/d-8866>

Dodnes bychom ve městě našli například vilu Františka Horáka³⁸⁹ nebo Bártovu vilu³⁹⁰, původně patřící Josefu Horákovi.

Hornychova vila je jedním z příkladů továrnických vil, které svou hmotou přímo navazovaly na sousední průmyslové budovy, s níž byly zároveň propojené dveřmi. Vila byla zasazena do jihozápadního nároží areálu, zatímco protilehlé jihovýchodní nároží uzavírala vila Josefa Horáka. Byla vystavěna na pravoúhlém půdorysu, přičemž ze základního obdélného tvaru vystupuje nárožní hranolová věž s dlátkovou střechou jako dominantní prvek a dále mírný rizalit v jižním průčelí zakončený převýšeným štítem v renesančním tvarosloví. Jedná se o patrovou budovu s obytným podkrovím pod mansardovou eternitovou střechou s kovaným zábradlím a s ozdobným pásem vikýřů na jižní a východní straně, které jsou pohledové. Plášť je členěný pravidelným rastrem obdélných oken, v prvním patře opatřených nadpražními římsami. Fasáda je do úrovně prvního patra rustikálně ozvláštněna bosáží, dále členěna kordonovou římsou a těsně pod korunní římsou opatřena decentním štukovým dekorem.³⁹¹

Vzhledem k tomu, že se nedochovala původní plánová dokumentace, není možné s jistotou určit původní uspořádání interiéru. Současná vnitřní dispozice je výsledkem přestavby v roce 1940, kterou inicioval vnuk Ignáce Hornycha Ing. Karel Riegel, který od roku 1933 vedl podnik společně se svou matkou.³⁹² Hlavním funkčním prvkem interiéru je centrální schodiště propojující všechna patra. Při přestavbě byla změněna jeho poloha a fragment původního schodiště se zachoval akorát v suterénu. Současné schodiště, přístupné z východní strany, je umístěno v severní části budovy a tvoří samostatný trakt, který je z jedné strany sevřen budovou továrny a z druhé vilou a společně s předsíní tvoří jakýsi koridorový meziprostor. Schodiště je podepřeno dvojicí hranatých sloupů a opatřené zdobným kovaným

³⁸⁹ Vila Františka Horáka vznikala mezi lety 1912–1914 podle projektu F. X. Sandera. Jedná se o zajímavou secesní vilu, jejímž znakem je zprohýbané arkýřové průčelí a korunování střechy měděnou lucernou. Ve vile se dodnes nachází originální bytové doplňky přímo ze slévarenské továrny Horáků. Jejím vlastníkem je momentálně město a jedná se o právně uznanou památku. Bohužel i přes její hodnotný značně individuální charakter zůstává neobývaná a bez využití.

Vila Františka Horáka [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 20.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-17829208>

³⁹⁰ Vila vzniká roku 1913 z iniciativy Josefa Horáka byla navržena v kvalitní historizující secesní formě Vojtěchem Piklem a Václavem Vejrychem. Dnes se jedná o památkově chráněný objekt, který je trvale obýván.

Vila Josefa Horáka [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 20.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-17823936>

³⁹¹ **Obrázek č. 106 a 107**

³⁹² BARTOŠOVÁ, Lucie. *Průzkum a návrh rekonstrukce Hornychovy vily v Lomnici nad Popelkou* [online]. Praha: ČVUT, Diplomová práce, 2018. s. 11 [cit. 20.8.2023] Dostupné z:

<https://dspace.cvut.cz/bitstream/handle/10467/74294/F1-DP-2018-Bartosova-Lucie-TEXTOVA%20CAST.pdf?sequence=-1&isAllowed=y>

Obrázek č. 108

zábradlím se stylizovanými florálními motivy.³⁹³ Ze schodiště se vstupuje přímo do prostorné haly, v přízemí opatřené neckovou klenbou a v patře plochým stropem. V přízemí hala umožňovala vstup do tří rozličných částí – zaprvé na balkon, do šatny a koupelny v severovýchodní části, zadruhé do protilehlých kuchyňských prostor a za třetí do společenských a soukromých pokojů, které zaplňovaly celý jižní trakt. V patře byla situace mírně odlišná, neboť zde byla kuchyň prohozena s jednou z ložnic a hygienické prostory se nacházely přímo naproti schodišti. O původním vybavení prostor se nezachovaly žádné informace.

Současný stav

Po vyvlastnění byly prostory vily rozděleny na několik bytových jednotek. Tehdy pravděpodobně vymizelo i původní vybavení. Nicméně i přes radikální zásahy, které poznamenaly většinu vil ve městě, byla tato ušetřena výraznějších úprav alespoň v exteriéru. Plastické členicí prvky se tak dodnes zachovaly, i když v mizerném stavu, prakticky nezměněné. Ale odstraněny byly například hodiny z nárožní věže a ozdobné zábradlí z vrcholové části střechy. Po restituci byla vila navrácena potomkům Hornýchů, kteří však nejevili o objekt zájem a v důsledku toho zůstala vila bez využití, což vedlo k její postupné degradaci.³⁹⁴ Ještě před pár lety se ocitala v havarijním stavu a uvažovalo se o její demolici, neboť většina zdiva a podlah byla zasažena nadměrnou vlhkostí, následkem čehož došlo k propadu některých ztrouchnivělých pater. V současné době má vila nového vlastníka, který se snaží o její celkovou rekonstrukci pro obytné a restaurační účely. Zároveň se vila má stát kulturním, uměleckým a historickým místem, kde budou moci návštěvníci relaxovat a v klidu přemýšlet.³⁹⁵

³⁹³ **Obrázek č. 109**

³⁹⁴ *Historie* [online]. Hornychova vila © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.hornychova-vila.cz/rekonstrukce/>

³⁹⁵ *Rekonstrukce* [online]. Hornychova vila © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.hornychova-vila.cz/rekonstrukce/>

8. Degradální faktory neudržovaných staveb v kontextu aktivity Urban Exploration

Životnost budov je podstatným hlediskem při jejich navrhování a závisí v první řadě na výběru trvanlivých materiálů jako základu každé konstrukce, od níž se očekává jistá míra rezistence okolním vlivům v dlouhodobém časovém měřítku. Vůbec nejzákladnějším pilířem životnosti je statika, která závisí jak na správném podloží, tak na matematické přesnosti obvodových a nosných zdí a celkové zručnosti při výstavbě. Od vzniku budovy začínají postupné degradační procesy, ať už mechanické, fyzikální, chemické nebo biologické, které se navzájem ovlivňují a jejichž výraznější projev je potřeba oddalovat formou pravidelné údržby. Stejně jako stárne lidské tělo, stárne i architektura, na kterou v různých časových intervalech taktéž působí přírodní vlivy. A stejně jako se lidské tělo snaží předcházet nemocem, které ovlivňují jeho celkový stav na delší dobu nebo i trvale, také architekturu je potřeba příslušnými a včasnými zásahy bránit před tím, na co je náchylná. Velmi rizikové je pro architekturu podnebí a s ním spojená vlhkost, nebo naopak teplo a záření. Obojí může mít fatální dopad na stav materiálů. Vše záleží na rozsahu a možnosti konstrukční obnovy nebo obměny. Míra znehodnocení pak určuje, zdali postačí sanace, nebo bude zapotřebí rekonstrukce, anebo je nevyhnutelná demolice. Výsledek závisí na vratnosti či nevratnosti degradačních procesů.³⁹⁶ Ve většině případů ohrožených vil z mého souboru pokročilejší degradaci způsobila absence obvodové drenáže na udržení spodní vody a dále poškozená střešní krytina, jejímž prostřednictvím do budov dlouhá léta zatéká. Není tak překvapivé, že interiéry postupně pohlcuje plíseň obsáhlá v podlahách, stropěch i zdech, následkem čehož se patra propadají. Vlhkosti napomáhají také otevřená okna. Vlhkost je pak podkladem pro chemické procesy (například korozi)³⁹⁷ a také pro biologické procesy (například napadení dřevěných konstrukcí dřevokaznými houbami)³⁹⁸.

Samozřejmě existuje velká řada vlivů s negativním dopadem na vnější i vnitřní stav budov. To vše se odvíjí právě od úrovně údržby. Jednou z hlavních tezí památkové péče je regulérní udržování památek v pozitivním nezměněném stavu, aby se předcházelo potenciálnímu narušení celkové kvality, z čehož by poté plynula především administrativně a ekonomicky náročná restaurace, pokud by k ní ve výsledku vůbec došlo. Pravidelná údržba

³⁹⁶ WITZANY, Jiří. *Obnova a rekonstrukce staveb – poruchy, degradace, sanace*. Praha: ČVUT, Česká technika, 2018. 2. vyd. s. 19–24. ISBN 978-80-01-06360-6

³⁹⁷ Tamtéž, s. 26

³⁹⁸ Tamtéž, s. 44

je tedy základem všeobecné ochrany každé památky.³⁹⁹ U uznaných kulturních památek by měla být samozřejmostí, ale bohužel to není pravidlem a praxe je mnohdy odlišná od teoretických doporučení či zásad. O to více tato skutečnost postihuje nechráněné nevyužívané objekty, které jsou kvůli absenci odborného i veřejného zájmu kompletně nebo částečně vystaveny degradačním faktorům, jako jsou na jedné straně ty přírodní, zmíněné výše, a na druhé straně sociálně-morálního rázu. Právě do této druhé skupiny patří v současnosti velmi oblíbená volnočasová aktivita Urban Exploration, zkráceně urbex, která je založena na fascinaci opuštěnými objekty a na jejich průzkumu, přičemž je doprovázena zpravidla umělecky zaměřenou fotodokumentací. Jedná se o ilegální činnost, která je však do jisté míry tolerována, a tak se řadí mezi ty sporné, o jejíž úspěšnosti rozhodují okolnosti. Urbex se řídí pravidlem: „Neodneseš víc než fotky, nezanecháš víc než stopy“. Jak už to však bývá, praxe je poněkud odlišná a s rozšířením této aktivity se postupně vytratila její hlavní myšlenka. Pro spoustu lidí se Urbex stal pouhou adrenalinovou činností nerespektující morální podstatu průzkumu. V tomto bodě pak mizí hranice mezi urbexem a vandalismem. A je to právě ohrožená vilová architektura, která se stává vyhledávaným cílem průzkumníků s různými záměry. Někdy jsou to celé skupiny, jindy jednotlivci, ale vše závisí na míře jejich úcty. Bohužel skutečnost je v České republice žalostná s porovnáním se jinými evropskými státy. Především je to znatelné na vybavení interiérů. Zatímco v Polsku a Německu si opuštěné a nezabezpečené objekty uchovávají svůj mobiliář jen s minimálními škodami způsobenými lidskou rukou, v naší zemi je plně nebo i jen částečně vybavený nezabezpečený objekt opravdovou kuriozitou. Na Slovensku je situace totožná, ne-li horší. Z celkového stavu ohrožených objektů tak můžeme vyvodit morální přístup společnosti ke kulturnímu dědictví země. Proč zrovna v naší zemi je situace závažnější než ve zmíněných státech? Z čeho vzešla neúcta některých skupin či jednotlivců k uměleckým hodnotám? Ovlivnil to nějakým způsobem minulý režim a množství chátrajících památek? Jistě v tom hraje roli i geografická struktura obydlivosti naší země a snadná dostupnost na většinu míst. Vandalismus a odcizování cenných kusů historie pro vlastní potřeby je u nás vážnou problematikou, kterou ovšem není snadné zkoumat z objektivního hlediska. Výsledkem jsou poté například žalostně vypadající vily, které bývají mnohdy rozebrané až po konstrukci. Cenné se odnáší a bezcenné přináší. Jen připomenu případ vily Adolfa Schwaba, na které bylo možné sledovat, jak se měsíc po měsíci po částech vytrácí,

³⁹⁹ SOLAŘ, Miloš a kol. Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století. Brno: Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem moderní architektury v Brně, 2015. s. 21. ISBN 978-80-7480-036-8

až nebyly ušetřeny ani obklady zdí z imitovaného mramoru. Dále odkážu na Wolfovu vilu, kde byl dokonce odřezán arkádový sloup. Jako by přirozená degradace u ohrožených staveb sama o sobě nestačila. Tento osobní názor, který vychází z mých zkušeností i ze zkušeností mnoha dalších na základě pozorování morálního přístupu k památkám, rozhodně nevztahuji kompletně na celý národ.

Právě s rozvojem urbexu zaznamenávám rychlejší úpadek nevyužívaných vil. Nicméně jak jsem předeslala, záleží na konkrétních lidech a negativa nelze vztahovat na všechny. Tato aktivita přináší i mnohé klady, jako je například pravidelná a rozsáhlá fotodokumentace, která může být vzhledem k rychlé degradaci velmi užitečná. Dalším kladem je také šíření zájmu o nejen historickou architekturu a její poznání. Jsou i případy aktivních skupin, které se pokouší společnými silami o záchranu vybraných objektů. Zvláště na území bývalých Sudet tyto pokusy stále vzrůstají. A v neposlední řadě nesmím opomenout umělecký záměr urbexu, jehož výsledkem bývají zajímavě koncipované snímky prázdných prostor, které tak alespoň na chvíli nalézají využití a svou zbylou krásu.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ *Urbex. cz. Průzkum moderních ruin* [online]. Urban Exploration v Čechách © 2023 [cit. 20.8.2023] Dostupné z: <https://urbex.cz/>

9. Přístup státní památkové péče k vilovým objektům na vybraných příkladech

Cílem této kapitoly není zevrubně popsat postupy památkové péče a kritizovat její současnou úroveň, ale pouze na několika vybraných příkladech vil poukázat na jisté mezery, které by bylo vhodné časem zaplnit jak legislativní úpravou, tak zainteresovanějším přístupem zodpovědných pracovníků. Zároveň si uvědomuji, že vždy se najdou důvody, často ekonomické, proč některé stavby vynechat z ochrany a vystavit je libovolnému zacházení včetně finální demolice. Bylo by nesmyslné ve fungování společnosti hledat dokonalost, stejně tak tedy v reálném výkonu památkových orgánů. Pravdou však zůstává, že stále existuje řada zlepšení, která se netýkají pouze přístupu specializovaných orgánů, ale především širokých vrstev společnosti a jeho kulturního povědomí a zájmu. A je to právě oblast zájmu, kde se střetávají dvě strany – soukromá a veřejná. Jak je možné vidět v památkářské praxi, zájmy těchto dvou stran si navzájem odporují a není snadné najít oboustranně zcela vyhovující konsenzus, který by trvale řešil daný problém. Jak v jedné ze svých statí o ochraně památek upozornil Rostislav Švácha: „...*důstojnost veřejného zájmu se z obecného povědomí vytrácí, zájmy vlastníků se jednostranně upřednostňují*“.⁴⁰¹

Jak vyplývá z vilového výběru podrobně rozebraného výše, Královéhradecký a Liberecký kraj zahrnují velký počet chátrajících i již zaniklých vil. Také z textu vyplývá, že příčina nevzešla ze současného nezájmu společnosti, ale její kořeny je možné nalézt u politicko-společenské situace negativně graduující od druhé poloviny 19. století v oblasti česko-německých vztahů a následně také v oblasti mocenské pozice krajní pravice a levice. To vše a mnoho dalších nepříznivých okolností plynoucích z následků dvou totalit a předsudků společnosti ovlivňuje osud vil až do dnešní doby. Tato problematika se samozřejmě netýká jen mnou sledované oblasti, ale velký počet zanedbávaných vil lze nalézt na celém území bývalých Sudet. Dle databáze mapující nevyužívané a chátrající stavby na našem území je možné se dozvědět, že znepokojivý počet takových vil se nachází na Chomutovsku a Litoměřicku, a to celkem 29. Podobná situace panuje také na Karlovarsku a Ašsku, kde se jich nachází 14. Zdaleka největší počet nevyužívaných vil však můžeme nalézt v Praze a jejím blízkém okolí. Jedná se o 67 objektů. Naopak nejmenší čísla ukazuje celé území Moravy a Jihočeský kraj, kde pouze v několika málo okresech nepřesahuje počet chátrajících vil číslo 3.⁴⁰² Z vlastní zkušenosti ale vím, že se jedná jen o relativní počty

⁴⁰¹ ŠVÁCHA, Rostislav. *Protection of post-war architectural heritage in the Czech republic*. In: *Architektúra & urbanizmus*, 2011, Volume 45, No. 1-2. s. 67-75

⁴⁰² *Mapa* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/>

a mnohé ohrožené vily nejsou do databáze zahrnuty. Zpravidla se nachází mimo městské prostředí v hůře dostupných místech a zatím unikají větší pozornosti.

To vše jsou vilové objekty, které mají větší či menší šanci na záchranu, ale důležité je, že tu možnost stále mají. To však neplatí o již zaniklých objektech, které byly srovnány se zemí mnohdy za nepochopitelných okolností ať už z morálního nebo kulturního hlediska. Na následujících příkladech bych ráda poukázala na pofiderní procesy demolice vil, které „překážely“ ambicím vlastníků, jako byla například výše popsaná vila Josefa Sochora ve Dvoře Králové.

Prvním příkladem je neorenesanční vila továrníka Faltise, která stávala poblíž centra Trutnova. Tato vila mohla být zajímavým exponátem sociální velikorysosti některých průmyslníků, neboť ji Johann Faltis, jeden z nejvýznamnějších zakladatelů textilního průmyslu na Trutnovsku, nechal postavit nikoliv pro své potřeby, ale pro děti svých zaměstnanců, kterým sloužila jako mateřská školka.⁴⁰³ Po znárodnění nadále sloužila školním potřebám až do doby, kdy zůstala na počátku 21. století zcela opuštěna a vystavena negativním vlivům. Z těchto důvodů nebyla zapsána na seznam památkově chráněných budov. Již v pokročilé fázi devastace byla odkoupena developerskou společností a v roce 2017 bez příslušných povolení zbourána.⁴⁰⁴ Vyjádření městského zastupitelstva k takovému činu se opíralo o rizikový stav objektu a nemožnost její záchrany, přičemž některé výše postavené osoby ve vedení města tento krok údajně podpořili. Na uprázdněném pozemku s největší pravděpodobností vznikne novostavba a celý případ bude vyřešen jen v mezích sankcí.⁴⁰⁵ Vila je opět dalším příkladem, kde zdlouhavé váhání se záchranou, možná i úmyslné, téměř nevyhnutelně vedlo k jejímu zániku a společně s ní zmizela nejen důležitá část průmyslové historie města, ale i místo, na které pamětníci s úctou vzpomínají jako na součást svého mládí, kdy vila sloužila jako škola.

Dalším příkladem je památkově chráněná tzv. vila Na Šafrance v pražských Vinohradech, která byla hodnotnou ukázkou rondokubistické obytné architektury vystavěné podle projektu mladého architekta Františka Alberta Libry. Vila byla postavena jako součást zahradní kolonie s rodinnými domky a byla rozdělena na několik bytů pro více rodin. Vila byla konstantně obývána až do roku 2013, kdy zůstala opuštěna a bez údržby,

⁴⁰³ *Johann Faltis, přádelna lnu* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V003827>

⁴⁰⁴ *Demolice historické Faltisovy vily v Trutnově začala bez povolení* [online]. Trutnovák, regionální magazín © 16.10.2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://www.trutnovak.cz/demolice-historicke-faltisovy-vily-trutnove-zacala-bez-povoleni/8962/>

⁴⁰⁵ *Hradec Králové – V Trutnově zmizela vila po továrníkovi, developer boursal bez povolení* [online]. iDNES.cz / zpravodajství © 24.11.2017 MAFRA, a. s. [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vila-faltis-trutnov-demolice-developer.A171123_366045_hradec-zpravy_tuu

což s ohledem na její velkoměstskou lokalizaci vedlo k její bleskové devastaci a ztrátě interiérových hodnot. Apatie majitelů a nezabezpečení objektu vedly až k vypuknutí požáru založeným bezdomovci. Naštěstí požár zasáhl pouze jedno patro, ale tato událost byla prakticky maličkovitostí oproti tomu, co následovalo. Vlastníkem vily byla v roce 2016 jistá stavební společnost, která zpočátku plánovala kompletní rekonstrukci, přičemž byla příslušným orgánům podána i žádost, které bylo vyhověno. Následující dva roky nebyla zaznamenána žádná změna a prostory vily nadále podléhaly městským vlivům.⁴⁰⁶ Až v roce 2018 znenadání započala její demolice, a to i přes statut kulturní památky. Průběh demolice byl na příkaz starostky pozastaven a celý případ předán k šetření. Přibližně jedna třetina vily byla zdemolována a dle posledních informací je majitel nucen navrátit objekt do původního stavu.⁴⁰⁷ Vila Na Šafránci je ukázkovým příkladem, jak rychle podléhají nevyužívané objekty degradaci, o to více, když majitelé zanedbají nebo zcela ignorují její zabezpečení. V případě, že se jedná o památkově chráněný objekt, by tento krok měl být povinností a zároveň by na jeho řádné splnění mělo být dohlíženo památkovými orgány. Nic takového se však v případě vinohradské vily neudálo a demolice tak byla už jen pokračovatelkou předchozí apatie.

Jako třetí příklad uvedu neorenesanční vilu továrníka Tschinkela vystavěnou v šedesátých letech 19. století v Dubí na Teplicku. Jedná se o jeden z mnoha objektů, který poznamenal dopad negativně vnímaných funkcí a také událostí odehrávajících se v jeho prostorách během dvacátého století. Za první republiky vila sloužila jako zotavovna, po mnichovské dohodě přešla do rukou okupantů a byla v ní zřízena škola v přírodě pro německé děti. Následně v poválečném období byla uzpůsobena pro zdravotnické účely – nejprve jako léčebna tuberkulózy a poté jako dětská psychiatrická léčebna.⁴⁰⁸ Všechny tyto nepříznivé účely byly podnětem k zaujetí negativního postoje vůči této památce, která se stala jednou z poznamenaných, což určilo její další osud poté, co byla léčebna v devadesátých letech uzavřena.⁴⁰⁹ Vila byla nabízena k prodeji, ale dlouhou dobu nikdo nejevil zájem o její rekonstrukci. A poté, co výbuch kotelný značně poškodil její část, se šance na záchranu ještě

⁴⁰⁶ *Vila Na Šafránci* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/976-vila-na-safrance>

⁴⁰⁷ *Rozbouraná vila půjde zachránit, tvrdí statik. Starostka chce změnit zákon* [online]. Pražský deník.cz © 9.1.2019 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://prazsky.denik.cz/zpravy_region/rozbourana-vila-pujde-zachranit-tvrdi-statik-starostka-chce-zmenit-zakon-20190109.html

⁴⁰⁸ *Tschinkelova vila* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/667-tschinkelova-vila>

⁴⁰⁹ *Vila v Dubí možná opět ožije. Kraj jedná o koupi, sloužila by důchodcům* [online]. Teplický deník.cz © 20.6.2019 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://teplicky.denik.cz/zpravy_region/vila-v-dubi-by-zas-mohla-ozit-kraj-jedna-o-koupi-mohla-by-slouzit- Duchodcum-20190619.html?fbclid=IwAR3Te4nCCuCYOp6kkoTnh72HUsoCXLklF6YpKQw2oxkhJfoVHfJEkxZPGCM

snížila. V roce 2021 byla odkoupena stavební společností a následující rok zdemolována.⁴¹⁰ Tschinkelova vila je názorným příkladem neodlučitelnosti architektury a jejího účelu. V některých případech to je hlavním podnětem k ochraně památky, v jiných, těch méně šťastných, to je důvodem k opomíjení a zániku. Pasivní zájem k záchraně bohužel nestačí.⁴¹¹

Na závěr zmíním jeden z kladných příkladů, kterých není málo, jak by se mohlo zdát, ale jen nahlížíme-li na klad čistě jako na pouhou záchranu a přerušení procesu chátrání bez následných rekonstrukčních kroků a asimilace nové funkci. V roce 2007 se naplno řešil případ potenciální demolice významné královéhradecké vily Jana a Anny Pažoutových, známé jako vila Anička, od architekta Jaroslava Pažouta.⁴¹² Spor vznikl mezi vlastníkem, kterým je pojišťovna Generali, na jedné straně a památkáři a zastánci objektu na straně druhé. Pojišťovna se rozhodla uvolnit pozemek s vilou pro firemní novostavbu, proti čemuž však vystoupila velká část nejen města a vznikla tak rozsáhlá petice, jejímž cílem bylo rozhodnutí o prohlášení vily za kulturní památku.⁴¹³ Vzhledem k tomu, že se společnost semknula a neústupně postavila proti hrozící demolicí, byla hodnotná secesní vila zahrnuta do právní ochrany a úspěšně zachráněna.⁴¹⁴ Z tohoto případu je patrné, že dostatek zájmu a odhodlanosti a k tomu větší počet hlasů dokáže pozitivně zasáhnout do stavu našeho kulturního dědictví, i když o výsledku vždy rozhoduje velká řada okolností. Nicméně výše zmíněné prostředky k záchraně jsou základem úspěchu.

⁴¹⁰ *Tschinkelova vila* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z:

<https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/667-tschinkelova-vila>

⁴¹¹ Podobným příkladem vily, kterou fatálně poznamenal její druhotný účel, je Pfaffenhof v Litoměřicích. Tato pozoruhodná neogotická stavba byla během německé okupace využívána gestapem, údajně i k výslechům nepřátel. O tom, co se doopravdy událo v jejich prostorách, lze jen spekulovat. Ale někdy stačí i pouhé spekulace, aby objekt dostal nálepkou vyvrhele architektury a tím byl předurčen k neblahému osudu a celým dekadám opomíjení.

Kdysi honosná vila se mění v ruinu. Jaká má tajemství? [online]. Litoměřický deník.cz © VLTAVA, LABE MEDIA a.s. 3.7.2014 [cit.13.8.2023] Dostupné z: https://litomericky.denik.cz/zpravy_region/kdysi-honosna-vila-se-meni-v-ruinu-jaka-ma-tajemstvi-20140703.html

⁴¹² PANOCH, Pavel a Štěpán, BARTOŠ. *Hradec Králové. Průvodce po architektonických památkách od středověku do současnosti*. Praha: NLN, 2015. s. 139 ISBN 978-80-7422-326-6

⁴¹³ *Historické vile Anička zbývá možná už jen pár dnů* [online]. Deník.cz © 28.9.2007 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/vila_anicka20070928.html

⁴¹⁴ *Vila Anička* [online] Národní památkový ústav © 2017 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/vila-anicka-390007452>

10. Možnosti záchrany ohrožených vil

Jak bylo v první kapitole nastíněno, výběr správného sekundárního účelu pro památky obecně je v památkové péči zásadním rozhodujícím bodem. Nicméně ne vždy dostanou odborníci možnost zasáhnout do nevhodného výběru a prosadit adekvátní záchranu. Nejvýrazněji byla tato skutečnost znatelná v době socialismu, jak jsem již mnohokrát popsala v této práci. Akutní otázka „Co s památkami bez využití?“, dále absence soukromého vlastnictví a nedostatek odborníků zapříčinily ve výběru nové funkce řadu nešťastných rozhodnutí nerespektujících prvotní účel objektů ani jejich individuální charakter, který je vždy třeba chránit jako nenahraditelný. V souvislosti s novou funkcí proběhla i řada degradačních zásahových procesů, mnohdy zcela irelevantních. Vilová architektura je ukázkovým příkladem míst, kde bylo v průběhu socialismu vystřídáno i několik funkcí, kdy každá si žádala své vlastní úpravy na vnější i vnitřní podobě. V rámci svého výzkumu nejen na severu a severovýchodě Čech jsem zaznamenala čtyři nejčastější funkce. Jedná se o zdravotnická zařízení různého typu, sociálně-výchovná zařízení – především školky kombinované s jeslemi, dále administrativní a správní využití a dělnické ubikace. V menší míře se pak vyskytovalo skladištní a kulturní využití, výjimečně byly vily ponechány jako rodinné domy. Z těchto všech funkcí byly nejhorší možnou volbou ty, které vyžadovaly změnu vnitřního uspořádání, nebo dokonce změnu celkové dispozice ubouráním, či naopak přístavbami prostor. Ze zmíněných funkcí nejradikálnější zásahy vyžadovala zdravotnická zařízení, kde byl kladen důraz na přizpůsobení prostoru hygienickým požadavkům a na vztahy mezi jednotlivými místnostmi. Také v případě školek jsem zaznamenala časté změny vnitřní dispozice. Je to však případ od případu a rozsah znehodnocujících dodatečných úprav se velmi liší. Existují tedy i případy, kde se tyto funkce dotkly vzhledu jen minimálně a naopak funkce, u kterých by se obecně očekávaly menší zásahy, poznamenaly vily mnohonásobně.

Než přejdu k současným možnostem záchrany, je potřeba si zodpovědět otázky, co by mělo být u vilových objektů respektováno jako hodnota kulturního významu, co by mělo být zachováno a kde začínají sporné hranice památkové ochrany. Knihy věnované památkové obnově často zdůrazňují důležitost živé funkce památky, tedy jejího zapojení do současného chodu života s nutností brát ohledy na všechny přítomné hodnoty. Mohlo by se zdát, že u vilové architektury postačí zachování vnějšího uměleckého výrazu, tedy toho, co je dennodenně vystavováno očím veřejnosti a naopak toho, co je skryté uvnitř, se ochrany netýká. Ale stejně jako přední památky architektury si i ty opomíjené vilové zaslouží

komplexní ochranu. Obzvláště důležité je zachování původního uspořádání interiéru, které je dokladem vývoje prostorových vztahů vypovídajících o každodenním fungování domácnosti, úrovně prostorové logiky a praktičnosti a v neposlední řadě životního stylu. Dle uspořádání lze například zjistit, zdali byla rodina konzervativnějšího nebo liberálnějšího smýšlení, na základě čehož lze rozvíjet další teorie o zkoumané sociální vrstvě. Stejně tak interiér dokládá úroveň tehdejší technické vyspělosti. Vnitřní prostor je tedy nepostradatelným zdrojem informací přínosných pro různá vědecká odvětví. Velmi výmluvným pramenem je interiérový design a umělecko-řemeslná díla, ať už jako součást konstrukce, nebo jako samostatné předměty. Naneštěstí tato estetická a funkční díla byla a jsou nejvíce ohroženou skupinou. Většina designových nefixovaných předmětů se stala obětí politicko-společenských změn ve 20. století, často formou rabování, a zbylá fixovaná díla, jako například schodišťová zábradlí či táflované stěny, byla a jsou postupně odcizována. Vzhledem k ohroženosti tohoto designového sortimentu je opět zapotřebí ochraňovat jejich nedoceněnou a zároveň stále mizející hodnotu, neboť tato hodnota související s individuálním charakterem příslušné vily je vázána na celek. Dle mého názoru jen v rámci svého původního umístění si dílo udržuje výši své hodnoty, která je určována kontextem. Dále by měly být brány ohledy na zahradní prostor jako na nedílnou součást valné většiny vil. Stejně jako u staveb i u zahradních řešení se jedná o architekturu s tím rozdílem, že převážným stavebním materiálem jsou rostliny. Ovšem tato oblast, stejně jako původní interiérový design, zůstává stále nedoceněná a obě tyto hodnoty stojí na sporné hranici památkové ochrany. V některých případech je jejich ochrana dodržována, v jiných nikoliv.⁴¹⁵

Která z nových funkcí by s ohledem na všechny tyto vilové přednosti stavbu pozitivně oživila? Nejprve je zapotřebí podotknout, že je nutné pokládat si otázky ohledně záchrany v dlouhém časovém horizontu s ohledem na budoucí architektonickou kontinuitu. Je třeba vzít v úvahu výhody a nevýhody té které funkce s pohledem do budoucna. V současnosti se nám může jevit některá z funkcí jako vhodná a respektující vilové hodnoty, ale zprvu pozitivní stav může být stejně proměnlivý jako myšlení společnosti. S obměnou generací se tak může památka opětovně dostat do stavu před její záchranou, neboť v další společenské dekádě nemusí její funkce již vyhovovat. Společně s památkou stárne i její účel. Při záchraně vil je tedy potřeba brát v potaz pravděpodobnost dlouhodobé existence nové funkce, neboť jedna

⁴¹⁵ Kolektiv autorů. *Architektura 19. a počátku 20. století – Problematika ochrany a údržby*. České Budějovice: Dům techniky ČSVTS, 1989. s.67-76

Srov. ŠIMEK, Pavel a Roman, ZÁMEČNÍK. *Památková obnova vilových zahrad založených v meziválečném období*. Brno: Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem moderní architektury v Brně, 2015, s. 8–11. ISBN 978-80-7480-038-2

z nejvíce degradačních příčin stavby je časté střídání jejího vlastníka a účelu, jak je možné sledovat na mnoha příkladech v období socialismu.

Jako první se nabízí návrat k prvotnímu účelu, který se může automaticky jevit jako nejvhodnější, neboť co jiného by mohlo být pro vilu vhodnější než to, k čemu byla vytvořena, tedy pro rodinné bydlení. Existuje samozřejmě mnoho kladných příkladů záchrany vil návratem k tomuto účelu, obzvláště v případech, jsou-li vlastníky potomci těch původních, kde je možné předpokládat úctu k rodinné historii.⁴¹⁶ Není to však pravidlem. Zároveň je známa řada případů, včetně některých vil z mého vybraného souboru, kdy potomci absolutně nejeví zájem o své architektonické dědictví. Ať už se tedy jedná o jakékoliv nové vlastníky, relevantní se pro vilu stává jejich úcta k historické a architektonické hodnotě. V případě soukromého obytného účelu je třeba počítat s úpravou interiéru dle vkusu vlastníka, což je pro památku přijatelné, pokud úpravy nezahrnují také změnu vnitřní dispozice. Častým negativním rysem obytných památek jsou úpravy pro úsporu energií jako například zateplení. V současné době však už existují alternativní způsoby, které tyto problémy řeší, jako je například zateplení z vnitřní strany.⁴¹⁷ Další negativum souvisí se zmíněným nástupem nové generace, jejíž zájmy o hmotné dědictví mohou být zcela odlišné od té předchozí, což se může fatálně odrazit na zděděných vilách. Osud vil v soukromých rukou je tedy značně nejistý.

Osobně si myslím, že dlouhodobě udržitelné a v mnoha směrech pozitivní je využití vilových objektů pro kulturní účely. Jedná se o různé kulturní instituce jako muzea či galerie. Zároveň mohou být využity jako správní a reprezentativní sídla těchto institucí, od nichž se očekává hluboký respekt k historickým sídlům přirozeně plynoucí z jejich ideové náplně. U vil využitých pro kulturní účely bývá zachován nebo obnoven původní vzhled exteriéru i vnitřní uspořádání prostor, kterým se přizpůsobuje nový účel a ne naopak, jako to bývá v případech jiných. Nicméně i památka, která slouží veřejnosti, občas zahrnuje i invazivnější zásahy jako například bezbariérové přístupy včetně vestavění výtahů. Se současnou úrovní

⁴¹⁶ Kladným příkladem vily, která si dodnes zachovala funkci rodinného domu a s tou i svou autenticitu, je původně Holečkova vila v Hradci Králové vystavěná v roce 1911 Františkem Valouchem v secesním duchu. Ve dvacátých letech ji odkoupil továrník Josef Mencl a ve vlastnictví jeho potomků zůstává do současnosti, a to v prakticky nezměněné podobě, pouze s citelnými úpravami.

ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje* s. Praha: FOIBOS, 2007. s. 66-68. ISBN 978-80-87073-07-0

⁴¹⁷ SOLAŘ, Miloš a kol. *Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století*. Brno: Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem moderní architektury v Brně, 2015, s. 32-34. ISBN 978-80-7480-036-8

památkové péče však už lze nalézt šetrné přístupy i v této problematické oblasti, aniž by byly prostory památky nevratně porušeny.⁴¹⁸

Nepochybně se najdou i další možnosti záchrany respektující všechny, nebo alespoň většinu vilových hodnot. Ale spíše než na hodnocení výčtu všech potenciálních funkcí záleží na individuálním přístupu ke konkrétnímu případu. Je tak možné nalézt nepovedené záchrany v režii kulturních institucí a naopak je možné nalézt úspěšné záchrany například ve formě zdravotnických zařízení.

Na závěr položím otázku, proč vlastně zachraňovat staré zchátralé a nenahradit to novým, tedy něčím, co by odpovídalo současnému způsobu života a jeho myšlení. Jaký pro nás mají „druhořadé“ památky, které ani nejsou zahrnuty do ochranného programu, význam? Každá památka je více či méně důležitým článkem dotvářejícím složitou mozaiku naší historie a každý tento článek je postradatelný, nemluvě o humanitním významu památek. Přestože některé památky nejsou podle odborných názorů dostatečně vzácné, aby byly zachovány a chráněny, jsem toho názoru, že mnohé z nich ještě mohou svou vzácnost získat, když pouhá hodnota stárí nestačí. Funkce, kterou jim může společnost nově dát, se také jednou stane historickou a s přidáním nových hodnot by si dnes opomíjené památky i ony vysloužily své uznání. Vše záleží na dialogu starého a nového. Tento dialog krásně shrnul Pavel Hájek ve své Eseji o strachu: „*Při rekonstrukci a dostavbě jde o doplnění původní informace, a ne o její vymazání, přepsání nebo poškození.*“ „*Dílo vytvořené skrze hodnoty uložené kdesi v našem kolektivním podvědomí vzniká z respektu k minulosti a zároveň z respektu k současnosti.*“⁴¹⁹

⁴¹⁸ Kladným příkladem vily, která dnes slouží pro kulturní účely, je Suchardův dům v Nové Pace vystavěný dle projektu Otakara Wolfa a jedná se o zajímavý příklad historizující reminiscence ve stylu české renesance. Objekt po znárodnění sloužil jako byty a zubní ordinace. V 60. letech se prostory ocitaly ve špatném technickém stavu a až do následujícího desetiletí se vila řadila mezi ohrožené stavby. Poté byla zrekonstruována a citelně upravena pro muzejní potřeby. Dnes se v jejích prostorách nachází stálá expozice předního umělce generace Národního divadla Stanislava Suchardy.

ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje* s. Praha: FOIBOS, 2007. s. 23-25. ISBN 978-80-87073-07-0

⁴¹⁹ MELKOVÁ, Pavla a kol. *Živá památka*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, 2022. 1. vyd. s. 129. ISBN 978-80-88377-41-2

Závěr

Vila jako rodinná rezidence bohatších vrstev společnosti má svůj původ v antice, která položila základy pro klasickou formu vily. Po téměř tisícileté pauze v období středověku, kde se preferovaly obranné stavby, byla vilová architektura znovu objevena v renesanci a stala se velmi oblíbeným stavebním typem. Propagovaná byla především v dílech Andrei Palladia, jehož díla se staly hlavním zdrojem inspirace po celá další století. V 17. a 18. století vznikaly vily jen výjimečně. Do té doby si svá rodová sídla zřizovala převážně aristokracie. Ta se v první polovině 19. století inspirovala v anglické pozdní gotice a nechávala si stavět romantizující vily. Teprve po roce 1848 nastal zásadní přelom ve vývoji vilové architektury.

Továrnické vily, jako nová odnož soukromé reprezentativní architektury, začaly vznikat v důsledku buržoasní revoluce po polovině 19. století, ale skutečného rozmachu dosáhly až během hospodářské konjunktury v šedesátých letech a po překonání krize sedmdesátých let především na přelomu 19. a 20. století. Z této skutečnosti je patrná úzká provázanost mezi vznikem továrnických vil a ekonomickou situací v zemi. Ale našli bychom i výjimky, a to u podniků, které díky prosperitě a sofistikovanému vedení úspěšně odolávaly hospodářským krizím, a tudíž vily vznikaly i během období recese. Ve druhé polovině 19. století převládala výstavba na bázi historismů, jejichž formu – ať už neogotickou, neorenesanční nebo neobarokní – si továrníci uzpůsobovali svému individuálnímu vkusu, rodinným i profesním potřebám a také regionálním zvyklostem. Zpravidla němečtí továrníci tíhli spíše ke konzervativnějším konceptům a drželi se místních tradic, zvláště na Liberecku, přestože v oblasti ekonomiky se dali považovat za liberálnější. Velmi oblíbená zde byla francouzsky orientovaná neorenesance, která byla od osmdesátých let často kombinována s prvky Heimatstilu. Stejně tomu bylo v případě romantizujících vil. Celkově se v této sudetské oblasti uchytil eklektismus, který poskytoval českým Němcům širší možnosti pro sebereprezentaci s nacionálním podtextem. Vily českých továrníků se začaly rozšiřovat spíše až v posledním desetiletí 19. století s příchodem secese a následně i individualistické moderny. Toto období je přelomem ve vývoji individuálního bydlení, neboť k nám doputoval zcela nový koncept vily založený na přirozených formách a kontaktu s přírodou, který byl zároveň z hlediska umění všezahrnujícím kompletním dílem propagujícím mimo jiné umělecké řemeslo. Taková vila měla být zcela založena na požadavcích zadavatele. Také začal být kladen důraz na funkční řešení vnitřního prostoru, přičemž ústřední patrová hala se stala základem. Moderní formy bydlení si nacházely cestu

do společnosti skrze výstavy. Těmi přelomovými byly Jubilejní zemská výstava v roce 1891, ryze česká, a Výstava českých Němců v roce 1906, převážně německá. Modernistické formy se uchytily u továrníků obou národností, i když s odlišnými vlivy. Všestranný kulturní rozvoj byl přerušen první světovou válkou.

Vývoj továrnických vil lze v rámci Královehradeckého a Libereckého kraje sledovat i z hlediska česko-německých ekonomických rozdílů. Zatímco v průběhu druhé poloviny 19. století jednoznačně převládala výstavba továrnických vil v režii průmyslníků německého původu, v meziválečném období se situace obrátila a začaly přibývat vily českých průmyslníků, přičemž takové rozšiřování průmyslového panství bylo jedním z těch mírnějších aktů konkurenčního soupeření – aneb který podnikatel měl finance a prestiž, musel to v rámci manifestace majetku dávat na obdiv, stejně jako novověká šlechta. Tento národnostní obrat ve výstavbě opět vycházel z ekonomické situace a kapitálových možností. Období do rozpadu habsburské monarchie představovalo příznivější podmínky pro podniky českých Němců, kteří v té době měli rozsáhlé obchodní sítě, především v Německu a Rakousku, zatímco čeští průmyslníci si svou obchodní síť museli v nových podmínkách po roce 1848 teprve vybudovat a vyrovnat se z technologického hlediska progresivnějším Němcům. Stabilní vazby německých podnikatelů byly narušeny teprve vznikem první republiky a celková reorganizace ekonomiky včetně navázání nových obchodních styků nahrávala českým podnikatelům. V tomto období nastal opravdový stavební boom, a to již z větší části z iniciativy českých podnikatelů. Během dvacátých let jsem zaznamenala postupný úbytek vil českých Němců. Na umělecké scéně se objevila pestrá škála stylů, které byly v rámci experimentálních tendencí průmyslníků v individuálně upravených formách aplikovány na jejich vily. V tom spočívá maximální originalita a nezastupitelnost mnoha vil. Stylový repertoár se pohyboval od návratu k tradici a klasice přes různé fáze kubismu a meziválečné moderny až po raný funkcionalismus.

Takřka definitivní konec výstavby továrnických vil způsobila světová hospodářská krize, která se v naší zemi projevila na počátku třicátých let, ale následky byly dalekosáhlé a odrazily se hlavně v politicko-národnostním klimatu. Během okupace německými vojsky se továrnické vily rozdělily podle národnostní příslušnosti jejich vlastníků na ty, které byly využívány okupanty, často pro správní a soukromé účely, a na ty, které zůstaly průmyslníkům. Zpravidla sudetským průmyslníkům byly ponechávány. Podobný osud potkal i celé tovární areály, včetně pohraničních, které byly především v závěrečných letech války zcela v režii okupantů a byly převedeny na válečnou výrobu. Po konci války zůstala většina továren vyčerpaná a zastaralá, což předurčilo jejich pád, který se samozřejmě vztahoval

i na vily. O to více, pokud se nacházely přímo v areálu. Většina továren v Libereckém kraji byla orientována na textilní průmysl, který však byl po konci války úpadkovým odvětvím. Po odsunu německého obyvatelstva byly opuštěné podniky sjednoceny do hromadných národních podniků. Továrnické vily po Němcích byly zkonfiskovány společně s průmyslovými areály. V další vlně znárodnování to samé potkalo i vily českých průmyslníků, kdy si mnozí z nich zvolili emigraci, čímž jejich majetek propadl státu. V tomto bodě nastal zásadní problém týkající se nalezení nového účelu pro opuštěné vily, které byly socialistickou společností považovány za buržoasní přežitky neodpovídající svou formou ani ideou měřítkům nové společnosti. Během celé druhé poloviny 20. století se tak vilové objekty stávaly obětí experimentu socialistického fungování státu a jejich funkce byly často střídány, což mělo za následek ztráty nevyčíslitelné hodnoty. Časté obměny mnohdy zcela rozdílných funkcí zapříčinily různě rozsáhlé zásahy jak do exteriéru, tak do interiéru. Na základě mého výzkumu nejmarkantnější ztráty po vnější stránce utrpěly dekorativně bohatší vily, z jejichž fasád byla snímána štuková výzdoba i celé architektonické články. Jedná se v první řadě o secesní objekty. Po vnější stránce byly díky decentnějšímu dekoru vůči dobovým požadavkům odolnější objekty meziválečné moderny. Také jsem zaznamenala v porovnání se secesními a eklektickými objekty větší exteriérovou zachovalost neorenesančních vil.

Cílem mé práce bylo podrobněji zaznamenat vybraný soubor zaniklých, ohrožených i obnovených vil průmyslníků v Královéhradeckém a Libereckém kraji. Dále byla cílem kritická analýza jednotlivých vývojových fází vil v kontextu osobnosti továrníka, příslušného podniku a politicko-ekonomické situace v zemi. Nejdůležitější částí byl rozbor architektonické stránky s porovnáním původního a současného stavu a nastínění mezer v památkové péči. V případě ohrožených vil bylo cílem navrhnout vhodné způsoby začlenění do současného organismu daného místa. Nedílnou součástí práce bylo také dohledání stavebních plánů, vlastní terénní výzkum a fotodokumentace. V případě objektů, které se staly v průběhu mé práce nepřístupné, ať už z důvodu pokusů o obnovu, nebo z důvodu pokročilé fáze degradace, jsem použila fotografie jiných autorů.

Z mého výzkumu továrnických vil v obou krajích vyplývá, že z chronologického hlediska vznikaly ve větším počtu nejprve vily německých průmyslníků, a to převážně ve stylu neorenesance, a na počátku 20. století se začaly rozšiřovat i vily průmyslníků českých, kteří dávali přednost secesním a modernistickým formám. Dále jsem na základě prostorových vztahů zjistila, že převážná většina vil z mého souboru vznikla v těsné blízkosti průmyslových budov, přičemž byla zasazena do vhodně zvoleného místa s výhledem na areál

nebo i na celou lokaci. Na otázku „Kdy a z jakého důvodu začaly být ohrožené?“ mohu s jistotou odpovědět, neboť osudy konkrétních vil se vždy střetly v určitých bodech v závislosti na politickém a hospodářském vývoji. Počátek úpadku vil započal už během hospodářské krize třicátých let a pokračoval během německé okupace. V tomto bodě by se zdánlivě hodilo napsat, že poslední ránu vilám zasadil socialistický režim, který nestrpěl jakékoliv kapitalistické přežitky a pro vily se tak těžko hledalo dlouhodobé využití. Podle mého názoru toto období zničilo většinu hmatatelných hodnot těchto památek, ale jejich ideologický obsah společně s celou mnohdy velmi zajímavou historií zůstal ve vilách zachován a poslední ránu zasazuje hlavně soudobá společnost a její nezájem o něco, co se zdá být kvůli degradaci neobnovitelné, a když už, tak finančně zatěžující. Existuje však řada příkladů, kdy ani jedno z toho není překážkou, pokud je přítomna kolektivní snaha a vytrvalost.

Čtyři vily z mého souboru jsou již v procesu obnovy, šest z nich je stále ohrožených, přičemž dvě z nich čeká demolice, a pět z nich je již zaniklých. Vily, které již postrádají většinu svých viditelných hodnot, jen těžko získají od státu ochranu. V tomto ohledu musím znovu zdůraznit jejich obsahovou hodnotu. Továrnické vily jsou neodmyslitelně spjaté s osobou jejich stavebníka a jeho rodiny. Továrníci stáli v čele urbanizace a stavebního rozvoje daného místa, utvářeli nové sociální podmínky, věnovali se mecenášské činnosti a především budovali státní ekonomiku, čímž posouvali společnost vpřed. Jejich vily by proto měly zastávat funkci pamětní desky, aby jejich odkaz nebyl zapomenut. Dále jsou vily spjaty s osobou architekta, ať už známého či méně známého, který do nich vložil svůj charakteristický rukopis. Forma i ideový obsah vil jsou oblasti, kde se střetávaly dva nebo i více názorů, které se posléze musely sloučit ve finální podobu vily. V neposlední řadě jsou vily spjaty s průmyslovým vývojem a příslušnou továrnou. Oba účelově zcela rozdílné objekty je zajímavé zkoumat z hlediska vzájemných prostorových vztahů.

Továrnické vily jsou smutnou kapitolou našeho architektonického dědictví. Touto bakalářskou prací apeluji jak na vlastníky vil a širokou společnost, tak především na města a obce, aby vyvíjeli snahu o zachování tohoto památkového fondu nejen kvůli hodnotám, které jsem rozebrala v této práci, ale i kvůli jejich nezastupitelnosti v daném místě, kde byly součástí kontinuálního procesu jeho průmyslového i kulturního rozvoje. Byli to právě průmyslníci, kteří se velkou měrou zasloužili o novodobou tvář měst a obcí, a bez nichž by jen pomalu docházelo k formování prostředí, které dnes známe a které nás obklopuje. Odkaz průmyslníků v tom, v čem každodenně žijeme, by měl být zachován i v podobě jejich individuálních vil, kde se utvářely jejich myšlenky, stýkaly významné

osobnosti a střetávaly různé kulturní vlivy působící na vývoj společnosti. Továrnické vily jsou tedy nositelem mnoha hodnot a některé z nich zatím ani nebyly odhaleny. Tomu však může napomoci pouze a jen větší zájem, než tento fond přijde o další ze svých postradatelných podkladů.

Summary

The villa as a family residence of the richer social class has its origins in antique, which laid the foundations for the classical form of the villa. After an almost thousand-year pause in the medieval age where the defensive architecture was preferred the villa architecture was rediscovered during renaissance and became a very popular construction type. It was mainly promoted in the work of Andrea Palladio. During the seventeenth and eighteenth century the villas were created only exceptionally. Until that age the family residences were built only by the aristocracy, which was inspired in late English gothic during the first half of the nineteenth century when they have been building the romantic villas. Only after the year 1848 there has been a turning point in the development of the villa architecture. As a result of the bourgeois revolution the rich businessmen started to build villas along the lines of aristocracy. There were industrialists among them whom the new capitalist system gave a new options in the first place. The construction of the villas depended on the state of the national economics and the prosperity of the company. Thus during the ages of crisis the villas were built only in a limited amount. Most of them were located in the vicinity of the factory area or directly inside it. Others were created in the city centres or at the suburbs, for example in the villa colonies. The architectural side of the villas depended on the period art styles, regional location, the choice of the architect and mainly on the nationality and the taste of the industrialist. The design of the villa as a whole manifested not just an industrialist's fortune, but also his political, philosophical and cultural attitude. The political situation in the country played a crucial role in the fate of the villas. By the government ideology the villas were changing its function and subsequently its form. In most of the cases both had a negative impact that was foreshadowed by the end of the capitalist business and the exit of the industrialists.

My selected file of the villas of the Kralovehradecky and Liberecky region shows an identical and also different points of the development of the individual villas in the context of their sponsor, artistic execution and historical events. Most of the factory owners were involved in the creation of the urban and rural urbanism and were interfering even to the cultural and social side of the given place. On every of the places the factory owners left their mark, which is being remembered by the existence of their villas. They have unfortunately been ranked among the endangered objects since the age of socialism and many of them have succumbed to demolition. The four villas from my file in total are already defuncted, six of them are waiting in vain for the rescue and four others are in the process of the renewal. Due to the values, which lie in the social position of the builder – industrialist, architect, artistic side and in the industry as a whole – it should be in the interest of the cities, communities and the public for villas to be preserved and to be reconstructed and integrated into the course of the urban life with sensitivity. I found the most suitable secondary use to be cultural institutions such as museums or galleries, which do not require significant interventions in the original character and layout of the building.

Seznam zdrojů

Archivní prameny

SOA v Hradci Králové. *J. Sehnoutka, veřejná obchodní společnost, Hradec Králové, 1892–1946.*

Inv. č. 52, karton 5

SOA v Hradci Králové. *Piette Svoboda nad Úpou, Maršov (1868–1948)*

Inv. č. 19705, karton 2

SOA v Rychnově nad Kněžnou. *Josef Seykora a synové 1851–1930.*

Inv.č. 73, karton 50

Inv. č. 60

SOA v Trutnově. *J. A. Kluge, Horní Staré Město*

Inv. č. 543, karton 96

Inv. č. 544, karton 96

Inv. č. 455, karton 91

SOA v Trutnově. *Ignác Etrich, k. s., Horní Staré Město 1893/1901–1946/1948*

Inv. č. 419, karton 21

Inv. č. 366, karton 20

SOA v Trutnově. *Josefa Etricha synové, Horní Staré Město 1823/1851–1900*

NAD 2438

SOA v Trutnově. *Jan Etrich, k. s., Trutnov 1901–1946*

NAD 2462

SOA v Trutnově. *České lnářské textilní závody n. p. Trutnov*

Inv. č. 116, karton 13

SOA v Liberci. *Firma Ignaz Klinger Nové Město pod Smrkem 1862–1948*

NAD č. 703

Inv. č. 189, karton 36

Inv. č. 190, karton 36

Inv. č. 191, karton 37

Inv. č. 186, kniha 4

Inv. č. 187, kniha 5

Inv. č. 193, karton 37

Inv. č. 194, karton 37

SOA v Liberci. *Místní národní výbor Machnín 1945–1980*

Inv. č. 256, karton 29

Sekundární prameny a literatura

ALBERTI, Leon Battista. *Deset knih o stavitelství*. Praha: Státní nakladatelství Krásné literatury, hudby a umění, 1956

BAUDYŠOVÁ, Věra. *Sehnoutka J. Hradec Králové 1992–1946: inventář*. Černožice, 1968. ev. č. 1550

BAUDYŠOVÁ, Věra. *Josef Sochor, textilní závody, Dvůr Králové nad Labem 1904–1946: inventář*. Státní okresní archiv v Hradci Králové, 1969. Inv.č. 1532

BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha: Paseka, 1992. ISBN 80-8519230-6

BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny zemí koruny české XII.a. 1860–1890*. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-181-8

BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české XII.a. 1890–1918*. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-293-8

BLAŽÍČEK, J. Oldřich a Jiří KROPÁČEK. *Slovník pojmů z dějin umění*. Praha: Odeon, 1991. 1. vyd. ISBN 80-207-0246-6

BŮŽEK, Václav a Ondřej, JAKUBEC. *Kratochvíle posledních Rožmberků*. Praha: NLN, 2012. ISBN 978-80-7422-174-3

CIBULKOVÁ V. *Piette Svoboda nad Úpou, Maršov (1868-1948): inventář*, 1965. Díl I., ev.č. 499

ČORNEJ, Petr a kol. *Dějiny zemí Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992. 1. vyd. ISBN 80-85192-29-2

DULLA, Matúš a Ľubo, STACHO. *Slávne vily Slovenska*. Bratislava: Foibos Books SK, 2010. ISBN 978-80-87073-26-1

FIDLER, Vladimír. *Budovatel a zakladatel světoznámé koželužské „fabriky“ v letech 1836–1924, v historii města Kostelce nad Labem*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, září 2006. s. 25

FIDLER, Vladimír. *Budovatel a zakladatel světoznámé koželužské „fabriky“ v letech 1836–1924, v historii města Kostelce nad Labem*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, leden 2007. s. 22

FIDLER, Vladimír. *Kostelec n. Orl. a doba po dědictví rodiny Seykorovy*. In: Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí, srpen 1988. s. 11

GRABMÜLLER, Jiří a kol. *Ochrana památek moderní architektury – Sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci o ochraně památek moderní architektury (Brno, březen 1970)*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1972

HALÍK, Pavel. *Architektura a město*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0245-6

HALÍK, Pavel a kol. *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. ISBN 978-80-87073-06-3

HALÍK, Vlastislav. *Josef Sochor 1904-2004*. Česká Skalice: Textilní muzeum, 2004

HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2016. 2. vyd. ISBN 978-80-7286-281-8

HORÁK, Václav a kol. *Proslavili Trutnov. 30 významných německých osobností Trutnova*. Trutnov: Unipress Trutnov, 2022. ISBN 978-80-907061-4-9

- HORYNA, Mojmír a kol. *Zámek Trója u Prahy: dějiny, stavba, plastika a malba*. Praha: Paseka, Galerie hlavního města Prahy, 2000. ISBN 80-7185-336-4
- JAKUBEC, Ivan a Zdeněk, JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátků industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1035-3
- JANOUŠEK, Pavel. *100 let tkalcovny firmy Sochor*. In: Dvůr Králové nad Labem. Řada 3, č. 5, 2004. s. 4
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945–1948. I. část*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25699-6
- KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIII. 1918–1929*. Praha: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-328-3
- Kolektiv autorů. *Architektura 19. a počátku 20. století – Problematika ochrany a údržby*. České Budějovice: Dům techniky ČSVTS, 1989
- KRATOCHVÍL, Petr a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – architektura*. Praha: Paseka, 2009, 1. vyd. ISBN 978-80-7432-001-9
- KUTHAN, Jiří. *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*. Praha: Akropolis, 2001. ISBN 80-7304-003-4
- LAŠTOVIČKOVÁ, Věra. *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2015. 1. vyd. ISBN 978-80-86863-80-1
- LESÁK, Vladimír a Jan, KÁBRT. *Textilní průmysl a dělnictvo na Trutnovsku v XIX. století*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší, 1968.
- LINHART, Jiří a kol. *Slovník cizích slov – pro nové století*. Litvínov: Dialog, 2002.
- LOOS, Adolf a DAN, Zdeněk. *Navzdory: ornament je zločin*. Hodkovičky: Pragma, 2015. ISBN 978-80-7349-442-1
- LUKÁŠOVÁ, Klára. *Po stopách podnikatelské rodiny Steinský-Sehnoutka ve východočeském regionu*. In: Královéhradecko: Historický sborník pro poučenou veřejnost. Státní okresní archiv v Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 11-2020. s. 55–66. ISSN 1214-5211
- MAIER, Karel. *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Praha: Akademie věd České republiky, 2005. 1. vyd. ISBN 80-200-1245-1
- MÁCHALOVÁ, Jana. *Příběhy slavných italských vil*. Praha: KANT, 2010. ISBN 978-80-7437-028-1
- MELKOVÁ, Pavla a kol. *Živá památka*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, 2022. 1. vyd. ISBN 978-80-88377-41-2
- NAKONIECZNY, Ryszard a kol. *Slavné vily Polska*. Praha: Foibos ve spolupráci s muzeem architektury ve Vratislavi a Programem Culture, 2013. ISBN 978-80-87073-56-8
- NEJEDLOVÁ, O. *Firma Franz Schmitt Český Dub 1843–1945: Inventář*. Český Dub: Státní okresní archiv Liberec, 1968
- NOVOTNÝ, Vladimír. *Socialistická památková péče*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1971
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: ARGO : Paseka, 1996, 26. sv. ISBN 80-7185-057-8
- PALLADIO, Andrea. *Čtyři knihy o architektuře*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958
- PANOCH, Pavel a Štěpán, BARTOŠ. *Hradec Králové. Průvodce po architektonických památkách od středověku do současnosti*. Praha: NLN, 2015. ISBN 978-80-7422-326-6
- PRELOVŠEK, Damjan. *Slavné vily Slovinska*. Praha: Foibos Books, 2013. ISBN 978-80-87073-53-7

- RAGULOVÁ, Zuzana. *Vily rodiny Sochorovy ve Dvoře Králové nad Labem*. Brno: Masarykova univerzita, Diplomová práce, 2013
- REIL, Roman a kol. *Svoboda nad Úpou: nahlédnutí do historie města pod zlatými Rýchorami*. Svoboda nad Úpou: Město Svoboda nad Úpou, 2018. 1. vyd. ISBN 978-80-270-4424-5
- Riegrův slovník naučný*. Praha: I. L. Kober, 1872. 19. sv.
- RIMEK, Antonín. *Firma Ignaz Klinger Nové Město pod Smrkem 1862–1948: inventář*. Liberec: Státní okresní archiv Liberec, 2020, NAD č. 703
- RISSELADA, Max. *Raumplan, versus, Plan libre: Adolf Loos - Le Corbusier*. Zlín: Archa, 2012. ISBN 978-80-87545-04-1
- SCOTT, M. H. B. *Dům a zahrada*. Praha: Jan Laichter, 1910
- SEDLÁK, Jan. *Slavné vily Jihomoravského kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. ISBN 978-80-87073-02-5
- SCHWARZ, Jan. *Zasloužil se o město Dvůr Králové nad Labem*. In: Dvůr Králové nad Labem. Řada 2, č. 8, 2001. s. 10
- SMUTNÝ, Bohumír. *Josefa Etricha synové, Horní Staré Město (1823/1852–1900): inventář*. Trutnov: Podnikový archiv n. p. Texlen, 1981
- SMUTNÝ, Bohumír. *Podnikový archiv Texlen – J. A. Kluge, Horní Staré Město 1867-1946: inventář*. Horní Staré Město, Trutnov, Státní oblastní archiv v Trutnově, 1981, ev.č. 510
- SMUTNÝ, Bohumír. *Šest studií k dějinám Inářství na Trutnovsku*. Trutnov: Východočeské tiskárny, 1983
- SOLAŘ, Miloš a kol. *Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století*. Brno: Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem moderní architektury v Brně, 2015. ISBN 978-80-7480-036-8
- STAŇKOVÁ, Barbora. *Funkcionalismus a vilová architektura počátku 30. let 20. století v jižních Čechách*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Diplomová práce, 2016
- STEISKALOVÁ, Jana a kol. *Památky zahradního umění a historická krajina středních Čech*. Mělník: Vyšší odborná škola zahradnická a střední zahradnická škola, 2012. ISBN 978-80-87610-03-9
- STIBRAL, Karel a kol. *John Ruskin a příroda*. Brno: Dokořán, Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5598-8
- ŠIMEK, Pavel a Roman, ZÁMEČNÍK. *Památková obnova vilových zahrad založených v meziválečném období*. Brno: Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem moderní architektury v Brně, 2015. ISBN 978-80-7480-038-2
- ŠOUKAL, Jiří. *Slasti a strasti letních bytů*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2611-8
- ŠVÁCHA, Rostislav. *Protection of post-war architectural heritage in the Czech republic*. In: Architektúra & urbanizmus, 2011, Volume 45, No. 1-2. s. 67-75
- TEICHOVÁ, Alice. *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998. ISBN 80-7079-153-5
- ULRICH, Petr a kol. *Slavné vily Královéhradeckého kraje*. Praha: FOIBOS, 2007. ISBN 978-80-87073-07-0
- VALCHÁŘOVÁ, Vladislava a kol. *Industriální topografie: průmyslová architektura a technické stavby. Královéhradecký kraj*. Praha: ČVUT, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury, 2012. ISBN 978-80-01-05143-6
- VINKLEROVÁ, Jana. *Horných a spol., Lomnice nad Popelkou 1910–1948 (1950): inventář*. Lomnice nad Popelkou, Státní okresní archiv v Hradci Králové, 2017, ev.č. 9033
- VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha: Arista: Baset, 2021, 5. vyd. ISBN 978-80-86410-82-1

VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-475-8

VYBÍRAL, Jindřich. *Reissigova vila v Brně a reforma rodinného domu po roce 1900*. Brno: Barrister & Principal, 2011. ISBN 978-80-87474-47-1

WITZANY, Jiří. *Obnova a rekonstrukce staveb – poruchy, degradace, sanace*. Praha: ČVUT, Česká technika, 2018. 2. vyd. ISBN 978-80-01-06360-6

ZATLOUKAL, Pavel a kol. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha: FOIBOS a.s., 2010. ISBN 978-80-87073-28-5

ZEMAN, Jaroslav. *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Liberec: Knihy 555, 2011. ISBN 978-80-86660-33-2

ZEMAN, Lubomír a Jan, KONŮPEK. *Heimatstil: architektura ve službách vlasti a národa*. Loket: Národní památkový ústav, 2021. ISBN 978-80-906866-8-7

Internetové zdroje

160 let Pardubicko-liberecké dráhy a její dopad na Hodkovice (1. díl) [online]. Hodkovice nad Mohelkou. Oficiální stránky města. © 2000–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://www.hodkovicenm.cz/cs/mesto/historie-mesta/160-let-pardubicko-liberecke-drahy-a-jeji-dopad-na-hodkovice-1-dil.html>

BARTOŠOVÁ, Lucie. *Průzkum a návrh rekonstrukce Hornychovy vily v Lomnici nad Popelkou* [online]. Praha: ČVUT, Diplomová práce, 2018. s. 11 [cit. 20.8.2023] Dostupné z: <https://dspace.cvut.cz/bitstream/handle/10467/74294/F1-DP-2018-Bartosova-Lucie->

Blaschkova vila [online]. Liberec-Reichenberg. Architektura na severu Čech © Fojtová Romana a spol., 2023 [cit. 17.8.2023] Dostupné z: <https://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/80-blaschkova-vila>

Antonín Balšánek [online]. Archiweb, s.r.o. © 2017-2023 [cit. 21.08.2023] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/antonin-balsanek>

Bondyho vila [online]. Prázdné domy © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2505-bondyho-vila>

Britannica © 2023 [cit. 14.8.2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Richard-Boyle-3rd-earl-of-Burlington>

Artěl. Umění pro všední den 1908-1935 [online]. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, © 2023 [cit. 04.05.2023] Dostupné z: <https://www.upm.cz/artel-umeni-pro-vsedni-den-1908-1935/>

Centrum lůžkové ošetrovatelské péče Dvůr Králové nad Labem [online]. CELOP s.r.o. © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://www.celop.cz/>

Děda a vnuk zachránili stračovský zámek, teď krísí k životu vilu v Černožicích [online]. Hradecký deník, VLTAVA LABE MEDIA a.s. © 29.7.2021 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/deda-a-vnuk-zachranili-stračovsky-zamek-ted-krisi-k-zivotu-vilu-v-čerňozicich-20.html

Demolice historické Faltisovy vily v Trutnově začala bez povolení [online]. Trutnovák, regionální magazín © 16.10.2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://www.trutnovak.cz/demolice-historicke-faltisovy-vily-trutnove-zacala-bez-povoleni/8962/>

Dům milovníka umění - iVysílání [online]. Česká televize. [cit. 29.03.2023] Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10245761355-domy-milovniku-umeni/>

Ernst Schäfer [online]. Liberec-Reichenberg. Architektura na severu Čech © Fojtová Romana a spol., 2023 [cit. 17.8.2023] Dostupné z: <https://liberec-reichenberg.net/autori/karta/jmeno/41-ernst-schafer>

Gustav Deutsch, tkalcovna, tiskárna a přádelna bavlny [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000635>

HANZLOVÁ, Michaela. *Typologie vil v českých zemích v období historismu* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, diplomová práce (Mgr.), 2012. s. 30-33 [cit. 27.04. 2023] Dostupné z: https://theses.cz/id/omox8z/?zoomy_is=1

Heinrich Fanta [online]. Archiweb, s.r.o. © 1997–2023 [cit. 16.08.2023] ISSN: 1801-3902 Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/heinrich-fanta>

Historická šlechta - Vila Piette ve Svobodě nad Úpou [online]. Historická šlechta: život po meči a po přeslici © 2009 [cit. 24.05.2023]. Dostupné z: <http://www.freiheit.cz/2-freiheit---je-hezky-cesky-Svoboda-nad-Upou/298-vila-piette.html>

Historické vile Anička zbývá možná už jen pár dnů [online]. Deník.cz © 28.9.2007 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/vila_anicka20070928.html

Historie [online]. Hornychova vila © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.hornychova-vila.cz/historie/>

Historie hotelu Primavesi v Koutech. Primavesi - Ubytování Kouty nad Desnou [online]. Hotel Primavei Kouty nad Desnou, © 2010- 2015 [cit. 03.05. 2023] Dostupné z: <https://www.primavesi.eu/historie/>

Historie současnost vily v lese [online]. Sklenářka, centrum meditace a přírodního učení © 2023 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://www.sklenarka.cz/o-sklenarce>

Historie Stárkova od 20. století [online]. Oficiální stránka města Stárkov, © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://www.starkov.cz/mesto-starkov/historie/historie-starkova-od-20-stoleti/>

Historie Stárkova od roku 1573 do konce 19.století [online]. Oficiální stránka města Stárkov, © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://www.starkov.cz/mesto-starkov/historie/historie-starkova-od-roku-1573-do-konce-19stoleti/>

Hornychova vila [online]. Lomnice nad Popelkou: oficiální web města © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.lomnicenadpopelkou.cz/hornychova-vila/d-8866>

Hradec Králové – V Trutnově zmizela vila po továrníkovi, developer boural bez povolení [online]. iDNES.cz / zpravodajství © 24.11.2017 MAFRA, a. s. [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vila-faltis-trutnov-demolice-developer.A171123_366045_hradec-zpravy_tuu

Inigo Jones. English architect and artist [online]. Encyclopaedia Britannica, Inc, © 2023 [cit. 26.04.2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/art/Palladianism>

J. A. Kluge, přádelna lnu [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007057>

Jak přicházíme o staré domy: vila Josefa Sochora ve Dvoře Králové [online]. Slavné vily, FOIBOS a.s., © 2007-2012 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://www.slavnevily.cz/zpravy/z-oboru/jak-prichazime-o-stare-domy-vila-josefa-sochora-ve-dvore-kralove>

Jan Sehnoutka, tkalcovna a přádelna bavlny [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V006222>

JIRÁNEK, Josef. *Historie města – Textilní průmysl* [online]. Dvůr Králové nad Labem © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://www.mudk.cz/cs/mesto/historie-mesta/tradice/textilni-prumysl.html>

Johann Faltis, přádelna lnu [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V003827>

- Josef Seykora a synové, parní továrna na kůže* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 23.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V011741>
- Josef Sochor, mechanická tkalcovna a tiskárna látek* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000124>
- Josef Sochor* [online]. Dvůr Králové nad Labem ©2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://www.mudk.cz/cs/mesto/o-meste/vyznamne-osobnosti-a-rodaci/josef-sochor.html>
- Kdysi honosná vila se mění v ruinu. Jaká má tajemství?* [online]. Litoměřický deník.cz © VLTAVA, LABE MEDIA a.s. 3.7.2014 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://litomericky.denik.cz/zpravy_region/kdysi-honosna-vila-se-meni-v-ruinu-jaka-ma-tajemstvi-20140703.html
- Kleinertova vila* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 9.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/644-kleinertova-vila>
- Klugeho vila* [online]. Databáze domů s historií ©2023 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2816-klugeho-vila>
- Liberec vyjednává o koupi zchátralého zámečku v Machníně* [online]. Archiweb, s.r.o. © 1997-2023 [cit. 9.8.2023] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/n/domaci/liberec-vyjednava-o-koupi-zchatraleho-zamecku-v-machnine>
- Letohrádek Kinských* [online]. Národní památkový ústav, Památkový katalog © 2015 [cit. 26.04.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/letohradek-3051881>
- Machnín* [online]. Liberec minulosti a současnosti © 23.8.2022 [cit. 6.8.2023] Dostupné z: <https://www.liberecvmnulostiasoucasnosti.cz/l/kopie-z-liberec-xx-ostasov/>
- Mapa* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/>
- N. B. Neumanna synové, mechanická tkalcovna* [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011–2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000619>
- Předválečné vily v Aši* [online] Ašský web © 2023 [cit. 08.05.2023] Dostupné z: <http://asskyweb.cz/predvalecnevily-v-asi/>
- Prohlížení archiválií. Letecké měřické snímky* [online]. ČÚZK © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=ims&idrastru=WMSA08.1946.BROU54.02703&bz=-614637.61,-1009701.26>
- Prosper Piette, strojní papírna* [online]. Prázdné domy ©2023 [cit. 24.05.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/7008-prosper-piette-strojni-papirna>
- Průmysl a doprava* [online]. Lomnice nad Popelkou: oficiální web města © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.lomnicenadpopelkou.cz/prumysl-a-doprava/d-7821>
- Příběh Horní Staré Město. Příběh desátý – Ignác Etrich* [online]. Staré pohlednice Trutnov a Trutnovsko. Staré Trutnovsko ©2023 [cit. 18.05. 2023]. Dostupné z: <http://www.staretrutnovsko.cz/pribeh-horni-stare-mesto-10.php>
- Rašínova měnová reforma - Historie ČNB* [online]. Česká národní banka ©2003 [cit. 22.05.2023] Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/1_vznik_a_stabilizace_samostatne_ceskoslovenske_meny/rasinova_menova_reforma.htmlhttps://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/1_vznik_a_stabilizace_samostatne_ceskoslovenske_meny/rasinova_menova_reforma.html
- RAGULOVÁ, Zuzana. *Vily rodiny Sochorovy ve Dvoře Králové nad Labem* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Diplomová práce, 2013. s. 94-95 [cit. 25.8.2023] Dostupné z: <https://theses.cz/id/oddkyi/>

Rekonstrukce [online]. Hornychova vila © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.hornychova-vila.cz/rekonstrukce/>

Resselova vila [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/504-resselova-vila>

Rodinný dům pro pana Antona Brosche č.p. 946 [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/dum-11157973>

Rozbouraná vila půjde zachránit, tvrdí statik. Starostka chce změnit zákon [online]. Pražský deník.cz © 9.1.2019 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://prazsky.denik.cz/zpravy_region/rozbourana-vila-pujde-zachranit-tvrdi-statik-starostka-chce-zmenit-zakon-20190109.html

Russborough. House /Architecture [online]. Russborough © 2023 [cit.26.04.2023] Dostupné z: <https://www.russborough.ie/house/architecture>

Siegmund, Neuhäuser & Co., továrna jemného sukna [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007310>

SMUTNÝ, Bohumír. *Josef Etrich: podnikatelské rody. Krkonoše* [online]. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1996. Roč. 29, č. 6, s. 18–19 Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:bcaeadcc-101b-454e-828a-59cf549a3353?page=uuid:b3378938-b536-11e4-abf4-00155d010f03>

Stavitelé kostela [online]. Dějiny farnosti sv. Jana Křtitele – Děkanství Dvůr Králové nad Labem © 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://svjankrtitel.estranky.cz/clanky/stavitele-kostela.html>

Strojní tkalcovna a úpravna Glass a Bondy [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V005574>

T. & A. Baťa, výroba obuvi [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V015900>

The Wiener Werkstätte Movement Overview [online]. TheArtStory: Visual Art Movements, Artists, Ideas and Topics, © 2023 [cit. 03.05. 2023] Dostupné z: <https://www.theartstory.org/movement/wiener-werkstatte/>

Tkalcovna bavlny Josef Ressel [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V004546>

Tkalcovna Frolen - Frolen, Linex-export, s.r.o. [online]. Frolen – Linex-export s.r.o., © 2023 [cit. 16.05.2023] Dostupné z: <https://www.frolen.cz/>

Továrna firmy Ig. Hornych a synové – Elitex [online]. Lomnice nad Popelkou: oficiální web města © 2023 [cit. 19.8.2023] Dostupné z: <https://www.lomnicenadpopelkou.cz/tovarna-firmy-ig-hornych-a-synove-elitex/d-8867>

Továrna na vlněné zboží Blaschka a spol. [online]. Industriální topografie, VCPD FA ČVUT v Praze © 2011 – 2023 [cit. 17.8.2023] Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007593>

Tschinkelova vila [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/667-tschinkelova-vila>

Urbex. cz. Průzkum moderních ruin [online]. Urban exploration v Čechách © 2023 [cit. 20.8.2023] Dostupné z: <https://urbex.cz/>

Vila Anička [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/vila-anicka-390007452>

Vila Františka Horáka [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 20.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-17829208>

Vila Josefa Horáka [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 20.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-17823936>

- Vila Gustava Deutsche* [online]. Prázdné domy © 2023 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/410-vila-gustava-deutsche>
- Vila Klugeho* [online]. Národní památkový ústav, Památkový katalog © 2015 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-klugeho-781759>
- Vila Mírov* [online]. Prázdné domy ©2023 [cit. 23.08.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2799-vila-mirov>
- Vila Na Šafránce* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/976-vila-na-safrance>
- Villa Rotonda. Villa Almerico-Capra* [online]. Archiweb, s.r.o. © 2017-2023 [cit. 25.04.2023]. ISSN 1801 3902 Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/villa-rotonda-villa-almerico-capra>
- Villa La Rotonda di Andrea Palladio* [online]. La Rotonda. Progetto ©2023 [cit. 25.04.2023] Dostupné z: <https://www.villalarotonda.it/villa/>
- Vila barona Ottomara Klingera* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/5340-vila-barona-ottomara-klingera>
- Vila. Klingerova vila* [online]. Národní památkový ústav © 2017 [cit. 16.8.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-12110764>
- Vila Oskara von Klingera* [online]. Prázdné domy © 2017 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/1415-vila-oskara-von-klinger-ii>
- Vila v Dubí možná opět ožije. Kraj jedná o koupi, sloužila by duchodcům* [online]. Teplický deník.cz © 20.6.2019 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: https://teplicky.denik.cz/zpravy_region/vila-v-dubi-by-zas-mohla-ozit-kraj-jedna-o-koupi-mohla-by-slouzit-duchodcum-20190619.html?fbclid=IwAR3Te4nCCuCYOp6kkoTnh72HUsOcXLklF6YpKQw2oxkhJfoVHfJEkxZPGCM
- Vile továrníka Sochora ve Dvoře Králové hrozí demolice* [online]. Archiweb, s.r.o. © 2007 – 2023 [cit. 4.8.2023] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/n/home/vile-tovarnika-sochora-ve-dvore-kralove-hrozi-demolice>
- VOBORNÍK, Jan. *Výňatek č. 6 z knihy Nové Město nad Metují a jeho kraj* [online]. Novoměstský kurýr © 2023 [cit. 22.8.2023] Dostupné z: <https://www.novomestskykuryr.info/010413-nove%20mesto%20nad%20metuji%20a%20okoli-1939-6%20cast.html>
- Winternitzova vila* [online]. Slavné vily. FOIBOS a.s. ©2007-2012 [cit. 04.05. 2023] Dostupné z: <https://www.slavnevily.cz/clanek.php?page=69&id=354¶m=show>
- Wolfova vila* [online]. Databáze domů s historií ©2023 [cit. 18.05.2023] Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/507>
- Zákon č. 22/1958 Sb., zákon o kulturních památkách* [online]. Zákony pro lidi © AION CS, s.r.o. 2010–2023 Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22>
- Zámek* [online]. Národní památkový ústav, Památkový katalog, ©2015 [cit. 27.04.2023] Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-2344203>
- Zámek Filipov* [online]. Národní památkový ústav, Památkový katalog, © 2015 [cit. 27.04.2023] Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-filipov-2144516>
- Zámek s ohrazením* [online] Národní památkový ústav. Památkový katalog, © 2015 [cit. 27.04.2023] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/zamek-s-ohrazenim-2302986>

Seznam vyobrazení

Obrázek č. 1 a č. 2 – Stavební dokumentace z roku 1927 a vlastní náskres interiéru s odhadem funkcí místností v přízemí

Zdroj: Soa v Trutnově, *fond Ignác Etrich, k. s., Horní Staré Město*, NAD 2983, inv.č. 409, karton 20

Obrázek č. 3 – Současný stav vily, pohled na jihozápadní nároží

Zdroj: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2817-etrichova-vila-v-trutnove>

Obrázek č. 4 – Dobová pohlednice pořizená kolem roku 1900, pohled na východní průčelí

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=Y7O1swdXdcc&t=1950s>

Obrázek č. 5 – Pohled na současný stav severního průčelí s vedlejším vchodem

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 6 a 7 – Současný stav interiéru, pohled do haly se schodištěm

Autor: Chrtek Jiří

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=mR50yaYOvEs&t=477s>

Obrázek č. 8 – Detail štukového stropu

Autor: Chrtek Jiří

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=mR50yaYOvEs&t=477s>

Obrázek č. 9 – Vchod opatřený sruženými edikulami v antikizujícím provedení

Autor: Chrtek Jiří

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=mR50yaYOvEs&t=477s>

Obrázek č. 10 a 11 – Původní stavební dokumentace od Moritze Hiträgera a vlastní náskres přízemí

Zdroj: Soa v Hradci Králové, *Piette Svoboda nad Úpou, Maršov (1868–1948)*, inv. č. 19705, karton 2

Obrázek č. 12 – Současná podoba vily, pohled na východní průčelí

Autor: Antonín Tichý

Zdroj: <http://www.freiheit.cz/2-freiheit---je-hezky-cesky-Svoboda-nad-Upou/298-vila-piette.html>

Obrázek č. 13 – Původní plánová dokumentace, návrh západního průčelí

Zdroj: <http://www.freiheit.cz/2-freiheit---je-hezky-cesky-Svoboda-nad-Upou/298-vila-piette.html>

Obrázek č. 14 – Pohled na malovaný strop ve schodišťové věži

Autor: Antonín Tichý

Zdroj: <http://www.freiheit.cz/2-freiheit---je-hezky-cesky-Svoboda-nad-Upou/298-vila-piette.html>

Obrázek č. 15 – Pohled do jídelny, současný stav

Autor: Antonín Tichý

Zdroj: <http://www.freiheit.cz/2-freiheit---je-hezky-cesky-Svoboda-nad-Upou/298-vila-piette.html>

Obrázek č. 16 – Dobová pohlednice z roku 1934, pohled na severní průčelí

Zdroj: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2799-vila-mirov>

Obrázek č. 17 – Stav vily z roku 2017, pohled na jižní průčelí s terasou

Autor: Tomáš Martinec

Zdroj: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/2799-vila-mirov>

Obrázek č. 18 – Pohled na severovýchodní nároží, stav těsně před demolicí

Autor: Petr Kenny

Zdroj: <https://www.urbex.fans/cs/profile/petrkenny/prekrasna-vila>

Obrázek č. 19 – Dobová pohlednice se Seykorovou továrnou a vyznačením rodinných vil

Zdroj: <https://pohlednice.sbiram.cz/57-rychnovsko--kostelec-nad-orlici-tovarna--firmy-j--seykora-a-synove--cca-1914/>

Obrázek č. 20 a 21 – Stavební plán vily „Na Vinici“ od Václava Roštlapila a její výsledná podoba na dobové pohlednici

Zdroj: Soa Rychnov nad Kněžnou, *Josef Seykora a synové 1851–1930*, inv. č. 73, karton 50

<https://www.antikvariat-benes.cz/detail/15229-kostelec-nad-orlici/>

Obrázek č. 22 – Pohled na vilu „Pod Kopečkem“ pravděpodobně též navržené Roštlapilem, spekuluje se o její demolici

Zdroj:

<https://www.google.com/maps/@50.1222529,16.2087181,3a,75y,282.3h,109.16t/data=!3m6!1e1!3m4!1sVDX0Spi5hFI5aRRQ2ScMPQ!2e0!7i16384!8i8192?hl=cs-CZ&entry=ttu>

Obrázek č. 23 – Dobová pohlednice z roku 1910, pohled ze západní strany

Zdroj: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/410-vila-gustava-deutsche>

Obrázek č. 24 – Schéma města s vyznačením největších podniků a jejich vil

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 25 – Stav vily těsně před rekonstrukcí, která proběhla v roce 2020

Autor: DN-Foto

Zdroj: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/410-vila-gustava-deutsche>

Obrázek č. 26 a 27 – Současný stav vily po rekonstrukci a modernizaci

Autor: Celop s. r. o.

Zdroj: <https://www.celop.cz/fotogalerie/jsme-mistem-s-historii/>

https://www.google.com/maps/@50.4402144,15.8112104,3a,90y,237.02h,104.93t/data=!3m6!1e1!3m4!1ss8_1EdTuf6VzWQN_iocAPQ!2e0!7i16384!8i8192?hl=cs-CZ&entry=ttu

Obrázek č. 28 – Dobová fotografie, pohled na hlavní průčelí, nalevo je údolí s řekou Metují

Zdroj: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V005574>

Obrázek č. 29 – Hlavní vstupní průčelí, současný stav, v porovnání s dobovou fotografií chybí převýšený štít (pravděpodobně byl sejmut při jedné z obměn střešní krytiny)

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 30 – Hlavní vstup s dnes již polorozpadlým schodištěm

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 31 – Nákres přízemí s odhadem původního účelu místností

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 32 – Enfiláda v přízemí, prostory jsou zcela prázdné, pouze rozeta se dochovala

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 33 – Hlavní schodiště se zachovalými smaragdově zelenými dlaždicemi

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 34 – Plánová dokumentace od Antonína Balšánka

Zdroj: *Architektonický obzor: zprávy Spolku architektů a inženýrů v král. Českém*. Praha: Spolek architektů a inženýrů v král. Českém, 1906. Roč. 5, č. 10, s. 46. ISSN 1803-3350

Obrázek č. 35 – Dobová fotografie, pohled na jihovýchodní nároží

Zdroj: <https://www.tourismato.cz/villa-anna-v-cernozicich-p141569#gallery-2>

Obrázek č. 36 – Dobová pohlednice, pohled ze zadní zahrady na západní průčelí

Zdroj: <http://www.smirice.eu/pohledy/cernozice/stare.htm>

Obrázek č. 37 – Pohled na reprezentativní vchod se secesní vitráží, za ním se nacházel salon se zimní zahradou

Autor: Samek Jiří

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=8ietVbbnk4c>

Obrázek č. 38 a 39 – Porovnání původní a současné podoby jídelny

Zdroj: <https://www.tourismato.cz/villa-anna-v-cernozicich-p141569#gallery-2>
<https://www.youtube.com/watch?v=8ietVbbnk4c>

Obrázek č. 40 – Pohled na prosklenou střechu zajišťující světlo v ústřední hale/atriu

Autor: Samek Jiří

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=8ietVbbnk4c>

Obrázek č. 41 – Dobová fotografie, pohled z protějšího kopce na celý komplex (foceno pravděpodobně pár let po vzniku vily, vzhledem k výšce parkových dřevin)

Zdroj: Eva Říhová, Petr Kučera

Obrázek č. 42 – Vzorová Liebiegova vila realizovaná v rámci Výstavy českých Němců v roce 1906, pravděpodobně se stala inspirací pro Wolfovu vilu

Zdroj: <https://www.liberecvmnulostiasoucasnosti.cz/l/kopie-z-liberecke-vystavni-trhy/>

Obrázek č. 43 – Jeden z prvotních konceptů vily od Maxe Kühna

Zdroj: SOA v Trutnově. *Josef Wolf, Stárkov. Stavební plány vily Josefa Wolfa ve Stárkově, architekt Max Kühn, Liberec, 1920. Inv. č. 212*

Obrázek č. 44 – Původní plánová dokumentace hlavního východního průčelí

Zdroj: SOA v Trutnově. *Josef Wolf, Stárkov. Stavební plány vily Josefa Wolfa ve Stárkově, architekt Max Kühn, Liberec, 1920. Inv. č. 212*

Obrázek č. 45 – Pohled na západní průčelí, stav z roku 2018

Zdroj: Michaela Koláčná

Obrázek č. 46 – Plánová dokumentace přízemí od Maxe Kühna

Zdroj: SOA v Trutnově. *Josef Wolf, Stárkov. Stavební plány vily Josefa Wolfa ve Stárkově, architekt Max Kühn, Liberec, 1920. Inv. č. 212*

Obrázek č. 47 – Havarijní stav halového prostoru s hlavním schodištěm, rok 2015

Autor: Jiří Kalina

Zdroj: <https://spravnym.smerem.cz/Tema/Wolfova%20vila%20St%C3%A1rkov>

Obrázek č. 48 – Původní stav schodiště v hale

Zdroj: Petr Kučera

Obrázek č. 49 a 50 – Dobová fotografie posezení v prvním patře haly a Kühnův původní návrh

Zdroje: Eva Říhová, Petr Kučera

SOA v Trutnově. *Josef Wolf, Stárkov. Stavební plány vily Josefa Wolfa ve Stárkově, architekt Max Kühn, Liberec, 1920. Inv. č. 212*

Obrázek č. 51 – Dobové zachycení hlavní ložnice majitelů

Zdroj: Eva Říhová, Petr Kučera

Obrázek č. 52 – Koupelna v prvním patře sousedící s ložnicí majitelů, stav z roku 2015

Autor: Jiří Kalina

Zdroj: <https://spravnym.smerem.cz/Tema/Wolfova%20vila%20St%C3%A1rkov>

Obrázek č. 53 a 54 – Výřez z archivního leteckého snímku a dobová veduta průmyslového komplexu

Zdroje: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

<http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000124>

Obrázek č. 55 a 56 – Plán původního rodinného domu od Eduarda Thyma a jeho výsledná podoba

Zdroj: RAGULOVÁ, Zuzana. *Vily rodiny Sochorovy ve Dvoře Králové nad Labem*. Brno: Masarykova univerzita, Diplomová práce, 2013

Obrázek č. 57 – Plánová dokumentace přestavby rodinného domu na vilu od Karla Jarolímka a Josefa Gočára
Zdroj: RAGULOVÁ, Zuzana. *Vily rodiny Sochorovy ve Dvoře Králové nad Labem*. Brno: Masarykova univerzita, Diplomová práce, 2013

Obrázek č. 58 – Dobová fotografie finální podoby vily, pohled na jižní a východní průčelí
Zdroj: https://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/sochorova-vila-bude-boj-o-zachranu-zacal-pozde.html

Obrázek č. 59 – Původní stav vstupní okrouhlé haly od Josefa Gočára
Zdroj: RAGULOVÁ, Zuzana. *Vily rodiny Sochorovy ve Dvoře Králové nad Labem*. Brno: Masarykova univerzita, Diplomová práce, 2013

Obrázek č. 60 a 61 – Stav halového prostoru v době před fatální destrukcí a pohled do stejného prostoru po vytrhání dřevěného obložení
Zdroj: <https://www.archiweb.cz/n/home/vile-tovarnika-sochora-ve-dvore-kralove-hrozi-demolice>
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1142743803-reporteri-ct/210452801240022/0/43842-gocarova-vila/>

Obrázek č. 62 – Dobové zachycení jídelny, na níž se podílelo několik významných umělců
Zdroj: RAGULOVÁ, Zuzana. *Vily rodiny Sochorovy ve Dvoře Králové nad Labem*. Brno: Masarykova univerzita, Diplomová práce, 2013

Obrázek č. 63 – Stav vily v roce 2001, o deset let později byla zbourána
Autor: Jiří Slavík
Zdroj: <https://pamatkovykatalog.cz/sochorova-vila-2172072>

Obrázek č. 64 – Administrativní budova navržená Pavlem Janákem na rozdíl od ostatních továrních budov stále stojí
Zdroj:
https://www.google.com/maps/@50.4271443,15.8089492,3a,75y,77.93h,90t/data=!3m7!1e1!3m5!1sRYnBG17AMcKjbJnqaWVeEg!2e0!6shttps:%2F%2Fstreetviewpixels-pa.googleapis.com%2Fv1%2Fthumbnail%3Fpanoid%3DRYnBG17AMcKjbJnqaWVeEg%26cb_client%3Dmap_s_sv.tactile.gps%26w%3D203%26h%3D100%26yaw%3D71.4405%26pitch%3D0%26thumbfov%3D100!7i16384!8i8192?hl=cs-CZ&entry=ttu

Obrázek č. 65 – Dobová pohlednice továrního areálu s vilou v popředí
Zdroj: https://www.fa.cvut.cz/galerie/diplomove-prace/2017-0-skalova-konverze-byvalych-zavodu-textlen-v-trutnove-67198/f5-dp-2017-skalova-barbora-portfolio_skalova_2017_kos.pdf

Obrázek č. 66 – Dobová fotografie, pohled na jihozápadní nároží
Zdroj: SOA v Trutnově. *České lnářské textilní závody n. p. Trutnov*. Inv. č. 116, karton 13

Obrázek č. 67 – Stav z roku 2020, pohled na jihozápadní nároží
Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 68 – Pohled na hlavní vstupní průčelí
Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 69 – Pohled na severní průčelí, které směřovalo do areálu továrny
Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 70 – Dobová fotografie s pohledem na tovární komplex s vilou nalevo
Zdroj: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V007310>

Obrázek č. 71 a 72 – Pohled na jihovýchodní nároží, stav z roku 2020, a plán přestavby na oční léčebnu, rok 1947
Autor: Michaela Koláčná
Zdroj: SOA v Liberci. *Místní národní výbor Machnín 1945–1980*, Inv. 256, karton 29

Obrázek č. 73 a 74 – Pohled na rizalit v severním průčelí, havarijní stav z roku 2020, a plán přestavby na oční léčebnu, rok 1947

Autor: Michaela Koláčná

Zdroj: SOA v Liberci. *Místní národní výbor Machnín 1945–1980*, Inv. 256, karton 29

Obrázek č. 75 – Dobová pohlednice východního průčelí s arkádovou lodžii a terasou, v horní části jsou znatelné okenní šambrány inspirované italskou renesancí

Zdroj: <https://www.liberecvminulostiasoucasnosti.cz/l/kopie-z-liberec-xxxiii-machnin-liberec-xxxv-karlo-1/>

Obrázek č. 76 – Plánová dokumentace přestavby z roku 1947, prostory byly přizpůsobeny zdravotnickým účelům

Zdroj: SOA v Liberci. *Místní národní výbor Machnín 1945–1980*, Inv. 256, karton 29

Obrázek č. 77 – Kamenná kašna v antikizující edikule umístěná naproti vchodu v hale, stav z roku 2020

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 78 – Sloup z imitovaného mramoru v hale, za ním vstup na hlavní schodiště, stav z roku 2020

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 79 – Pohled na hlavní schodiště, je patrné, že původně bylo jeho součástí kované zábradlí

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 80 – Kamenná kašna v krajinářském přeromantizovaném parku s řadou okrasných dřevin

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 81 a 82 – Romantizovaná kamenná brána inspirovaná nedalekou hradní zříceninou a pohled na táflováný strop uvnitř

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 83 a 84 – Historizující budova, která sloužila jako vrátnice, na rozdíl od vily je udržovaná

Zdroje: <https://www.liberecvminulostiasoucasnosti.cz/l/kopie-z-liberec-xxxiii-machnin-liberec-xxxv-karlo-1/>
SOA v Liberci. *Místní národní výbor Machnín 1945–1980*, Inv. 256, karton 29

Obrázek č. 85 – Dobová pohlednice Resselovy továrny, v pozadí se nachází jeho vila

Zdroj: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V004546>

Obrázek č. 86 – Přibližný náskres půdorysného uspořádání prostoru na základě terénního výzkumu

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 87 – Dobová fotografie, pohled na severní nároží

Zdroj: https://www.frydlantsko.com/Fotoalbum_Frydlantsko/Dolni%20Rasnice/Dolni%20Rasnice%20027.jpg

Obrázek č. 88 – Detail severozápadního rizalitu s hlavním vchodem, stav z roku 2020

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 89 – Pohled na východní nároží, stav z roku 2009

Autor: Drbohlavová Jana

Zdroj: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-11157964>

Obrázek č. 90 – Pohled na jihozápadní průčelí se schodišťovou věží, která umožňovala i vstup do zahrady, stav z roku 2009

Autor: Drbohlavová Jana

Zdroj: <https://pamatkovykatalog.cz/vila-11157964>

Obrázek č. 91 a 92 – Pohled z předsíně do haly, porovnání stavu z roku 2013 a 2020

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=EweCdbz7oQI>

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 93 – Klasicizující vchod z verandy do jídelny, stav z roku 2020

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 94 a 95 – Chodba prvního patra po požáru v roce 2018 a pohled už jen na zděnou kostru vily, stav z roku 2020

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 96 – Výřez z archivního leteckého snímku z roku 1946

Zdroj: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Obrázek č. 97 – Dobová pohlednice, pohled na jihovýchodní nároží vily a továrnu

Zdroj: <https://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/80-blaschkova-vila>

Obrázek č. 98 – Pohled na severovýchodní nároží

Zdroj: <https://pratele-hodkovic.cz/soutez-kniha-roku-libereckeho-kraje-den-9/>

Obrázek č. 99 – Zachycení jižního průčelí na dobové pohlednici

Zdroj: <https://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/80-blaschkova-vila>

Obrázek č. 100 – Vila Oskara von Klintera na dobové fotografii

Zdroj: <https://www.okoliliberce.cz/l/kopie-z-nove-mesto-pod-smrkem-1/>

Obrázek č. 101 – Vila Ottomara von Klintera na dobové fotografii

Zdroj: <https://www.okoliliberce.cz/l/kopie-z-nove-mesto-pod-smrkem-1/>

Obrázek č. 102 – Výřez z archivního leteckého snímku (1953) s vyznačením umístění všech tří vil (vila Oskara modře, vila Ottomara zeleně, vila Willyho červeně – v té době již zaniklá)

Zdroj: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Obrázek č. 103 – Vila Willyho von Klintera v popředí na dobové pohlednici, v pozadí vila Ottomara von Klintera

Zdroj: <https://www.okoliliberce.cz/l/kopie-z-nove-mesto-pod-smrkem-1/>

Obrázek č. 104 – Západní průčelí na dobové fotografii

Zdroj: <https://www.nmps-os.cz/vyznamne-objekty/ignaz-klinger-a-jeho-rodina/byvala-textilana/>

Obrázek č. 105 – Původní plánová dokumentace od Heinricha Fanty

Zdroj: SOA v Liberci. *Firma Ignaz Klinger Nové Město pod Smrkem 1862–1948*. Inv.č. CZ224203010. Vila III. NAD č. 703, karton 37, 1904–1925

Obrázek č. 106 – Jižní průčelí na dobové fotografii, stav krátce po jejím vzniku

Zdroj: <https://dspace.cvut.cz/bitstream/handle/10467/74294/F1-DP-2018-Bartosova-Lucie-TEXTOVA%20CAST.pdf?sequence=-1&isAllowed=y>

Obrázek č. 107 – Pohled na západní průčelí, stav z roku 2022

Zdroj:

https://www.google.com/maps/@50.5328746,15.372918,3a,90y,106.08h,112.45t/data=!3m7!1e1!3m5!1s5_Q8Z8MxMDzhrhtZZWKiVw!2e0!6shttps:%2F%2Fstreetviewpixels-pa.googleapis.com%2Fv1%2Fthumbnail%3Fpanoid%3D5_Q8Z8MxMDzhrhtZZWKiVw%26cb_client%3Dmap_s_sv.tactile.gps%26w%3D203%26h%3D100%26yaw%3D77.25406%26pitch%3D0%26thumbfov%3D100!7i16384!8i8192?hl=cs-CZ&entry=ttu

Obrázek č. 108 – Nákres vnitřního uspořádání prostoru v přízemí, stav po přestavbě v roce 1940

Autor: Michaela Koláčná

Obrázek č. 109 – Pohled na centrální schodiště, stav z roku 2021

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=tvK-N66oArc>